

kriog

zbornik

umetnosti in razprav

131310

krog

zbornik
umetnosti
i razprav

II 4319A0

II 131910

gork

s. f.

knjižnik

umetniški

Ljubljana 1933

To knjigo so založili sotrudniki
Uredil jo je Rajko Ložar
Natisnila jo je tiskarna Veit in drug.
d. z o. z., Vir, p. Domžale (Peter Veit)
Klišeji „Jugografike“ v Ljubljani

**O vseprešinjajoči
silni veter pomladi
vstani, da očistiš
zemljo in nebo**

Prisluhni, koga vprašuješ v
vseprisilni silni pomladi, ki je
vstati, da očistiš
zemljo in nebo

Prisluhni, koga vprašuješ, ali tvoj
veter vstane, da očistiš
zemljo in nebo

ČLOVEK IN ČAS

Nemirna naša razmotrivanja o zgodovinskih usodah in oblikah duha so podobna pticam selivkam, ki jih pota vselej vodijo nazaj v domače kraje. Že kadar kaj zgolj opisujemo in raziskujemo, a nismo s svojim bivanjem na isto navezani, se naš pogled redno zateka k onim točkam, ki jih smatramo za izhodišča. Še neprimerno bolj pa velja to za primere, ko se z vsem tem veže vprašanje našega življenja ter v davni obliki duhovnega izhodišča iščemo odgovora na sodobna vprašanja, se torej ob njej osveščamo. Zgodovina človeške kulture je v svojem vrhnjem, duhovnem delu v veliki meri zgodovina tega povračanja: v njem skuša duh, naslanjajoč se na svoje zgodovinske uresničitve, preprečiti izgube in škode, ki bi nastale, če bi se nit nenadoma pretrgala. In — »nič ni dražjega nego začetek« (Nietzsche).¹

To sklanjanje našega pogleda nad preteklostjo, ta klic po svetu naših očetov je torej utemeljen v naravi duha, ki ni samo napredek in življenje, marveč tudi izročilo in zgodovina. V oblikah polarnosti, ki v njih nastopa, je namreč prav tako dana prvina revolucije kot tradicije. Poslednjo si navadno predstavljamo kot celokupnost zgodovine, ki je od sodobnega dogajanja in doživljanja odmaknjena in nima z njim nikake neposredne zveze več. Vendar je to samo ena oblika tradicije, lahko bi jo nazvali drugotno. Poleg nje deluje v živem prostoru sedanjosti njej slična sila, ko duh — še pravkar dinamika dneva in trenutka, že odlaga vse znake časovnosti in prehaja v stanje objektivnega bitja, nekaka prvotna tradicija, ki ni nič drugega nego oblika njegove časovnosti. Duh je toliko življenje kolikor zgodovina; zato tedaj, kadar iščemo pri tradiciji odgovora na vprašanje sodobne situacije in se tam osveščamo, naše dejanje ni načelno naperjeno proti njegovi naravi, ki prvič ne more zanikati svojega izvora in se drugič ne more izogniti neizbežnemu prehajanju v zgodovino. Važno je le, kako se to vrši.

Retrospektivnost človeškega duhovnega pogleda je posebno značilna za dobe, kakršna je naša, torej za popolnoma razrvane dobe. Razrušeni subjekt, ki v kaosu sodobnega sveta ne najde, a tudi ne da nikake opore, se oslabil in potrj ozira v davnino, kjer je po njegovem mišljenju skrita rešitev zagonetke. V naravi stvari je zakopano, da postane največji tradicionalist oni, ki je ob najvišjem vzponu, kateremu je nujno sledil padec, zagovarjal skrajni modernizem, bil ekstremist; ta pljune prvi na borbo novega rodu ter udari v strune slavospev in hvalo tradiciji. Temu se ni čuditi, ker se duh v takih subjektih ni nikdar in se tudi danes ne javlja v svoji metafizični celoti ter izvirnosti. Nasprotno, z gotovostjo lahko trdimo, da je situacija, težka in nevzdržna kakor je, posledica vprav tega nepristnega in nepopolnega nastopanja duha v človeški realnosti. Pred nalogami dneva se v takem primeru duh zateka v že rešene kroge starejših in starih problemov ter poudarja načelo in potrebo renesanse. Gotovo je, da so tudi te lahko pozitivna dejanja duhovnega dogajanja, vendar le, kolikor so elementarne. Vsaka prava renesansa je osvobojenje in revolucija in stane prav toliko ter tisto, kolikor in kar stane poslednja, namreč življenje in kri, vsaj pa celega, sodobnega človeka. Vsaka renesansa je izraz volje za novo in celotno uredbo življenja v stvarstvu in se je vselej družila s primernimi revolucijskimi oblikami, kar je razumljivo iz načelnega značaja obeh in za kar je treba pogledati samo v zgodovino revolucij. Ako označimo razmerje z nekaj besedami, je bistveno in važno to, da gredo renesanse skozi človeka, ne pa, da se le-ta sprehaja po njihovih prostorih, zakaj tradicijski, objektivni duh vrši svojo funkcijo v sodobnosti le na ta način, če je dan novi izvirni duh, ki ga more prvi posredno osvobajati spon, ki mu pa nujno tudi podleže.² Brez prvenstva tega duha ni v zgodovinskem prostoru možna nobena oblika razvoja, najnovejši čas dokazuje to v zadostni meri. Zato nastane vprašanje: če je današnje stanje v kakršnikoli obliki odvisno od nasprotnega razmerja, katera so pota, ki vodijo ven?

I

*Der Mensch muss immer wieder
ruiniert werden (Goethe)*

Zahteva po novem, izvirnem in sodobnem duhu je z drugimi besedami povedana zahteva po človeku, ki je ono mesto v stvarstvu, kjer se kraljestvo duha ohranja in razširja. Ako preudarimo vprašanje, kako to, da se tako zvanemu objektivnemu, tradicijskemu duhu in njegovim oblikam prepušča tolikšna oblast v odločevanju ter usmerjanju sodobnih

položajev, se odgovor ne more glasiti drugače, kot da je človek kot načelni način bivanja in nastopanja duha prepustil svoje mesto njegovim abstraktnim in socijološko-zgodovinskim oblikam. Popoln izraz tega stanja je današnja doba, ki predstavlja v prvi vrsti situacijo teh oblik in sistemov in šele potem — človeka. Dandanašnji čujemo zelo pogosto trditev, da je sodobni red v svojem bistvu protičloveški in brezčloveški, ker da je po svoji strukturi naperjen proti osnovam in pogojem v okviru človeške kulture možnega razvoja. To naziranje imenuje stvari z njihovim pravim imenom in se ravno zato, ker je oddaljeno od človečanstveno-prosvetljskega ter človekoljubarskega čuvstvovanja zelo približuje resnici. Saj smo ob današnjih razmerah o človeku upravičeni govoriti le preko oblik, ki ga ne vsebujejo in zatirajo, to je negativno, dočim nam ista situacija dokazuje vprav za te sisteme, da so dosegli mejo svoje absurdnosti, kjer se morajo uničiti.

Oblike današnjega življenja ne vsebujejo več človeka! Kaj se to pravi in kako to razumeti, ko vendar vemo, da ni v tuzemskem bivanju nikakih drugih oblik razen človeških? Stvar pa je jasna in preprosta in je samo treba prisluhni lastni notranjosti, ako se v njej razodeva čas, da jo zaznaš.

Ako zajamemo bivanje človeškega duha in dejanja v življenju ter zgodovini med ona stara dva pola materia in forma, ki ju hočemo pojmovati kot dve načeli bitja, ne pa v stilu dnevnega kričača kot materializem in idealizem, tedaj najdemo na začetku črte, ki jo opazujemo, princip materije. Ta materija se nam prikazuje sicer že tu kot oblikovana snov in si jo moremo zato v absolutni obliki prav tako malo predstavljati kakor absolutno formo. Vendar je ona podlaga, na kateri se načelo forme uresničuje in je nekaj drugega kot ta. S formo pristopa k snovi prvina reda, zavesti, svobode, snov se v formi osvešča in dviga, oblikuje in členi. Med tema dvema polarnima principoma vlada trajno napeto razmerje, ki nastopa bodisi v obliki harmoničnega priličenja, bodisi v obliki ene izmed obeh skrajnosti, kjer se forma nahaja popolnoma v načinu materije ali kjer se poslednja predstavlja kot način oblike, kot največja možna osveščenost, racionalnost, urejenost, oblikovanost, itd. Polarnost teh dveh principov preveva vse svetovno dogajanje in vse ter vsako življenje. Na točki človeka prihaja ta neprenehljivi boj v zgodovino in v našo konkretno zavest, dano v oblikah prostora in časa, tu se javlja tudi sledeči vidik, ki je v okviru današnje situacije zelo pomemben.

Forma, pojmovana kot način človeškega zemeljskega življenja in potemtakem kot uredba njegovega bitja na svetu, predstavlja možnost

objektivnega, neosebnega življenja v organizmih sploh, ker človek pač ne more bivati drugače nego v izvestnih oblikah. Kljub temu pa si moramo že načelno misliti neko dobo, kjer je imelo življenje kar najmanj form, da, kjer je bilo v današnjem pomenu besede sploh brez njih, ker je družil člane one skupnosti recimo ravno odpor proti vsem formam. Take dobe imamo v zgodovini evropskega človeka, kar velja zlasti za starokrščanski čas, kjer deluje poleg že omenjenega odpora proti vladajoči družbi kot obliki še neki drugi nagib istotako aformalnega značaja: subjektivno, osebno prepričanje, vera in žrtev. V času zgodnjega krščanstva stoji življenje na zemlji v znamenju materialnega metafizičnega tečaja ter predstavlja nekak idejno - snovni maksimum. Ta je bil dovolj močan in obsežen, da je sprejel nase ogromno konstrukcijo kasnejšega razvoja v podobi možnosti, ki jih je vseboval in oddajal, bil je pa istočasno vendarle preslab, da bi bil v tej svoji relativno najvišji materialnosti pretrajal več nego dvoje stoletij. To je razumljivo, če pomislimo, da sta tudi tak negativizem kot je odpor zoper vse oblike, kakor tudi goli subjektivizem opremljena s prvinami forme, zato je jasno, da je mesto čistega duha v stvarstvu zelo tesno.

Zgodovina, ki je neprestana borba teh dveh principov, pa ima na sebi to dobro stran, da vrača življenje vselej k njegovemu dinamičnemu, nehistoričnemu počelu. Dejanje, ki smo ga omenili, je samo en primer tega dogajanja. Vsako toliko časa opazamo namreč v zgodovini, kako se človeški red na zemlji čedalje bolj oddalji od omenjenih viškov v znamenju materialnega principa, kako se vedno podrobneje oblikuje, členi in diferencira, dokler ne doseže ta formalizacija stanja hipertrofije, preobilja. Analogije sicer niso nikaki dokazi, toda ostanejo analogije in nanje je že marsikdo oprl svoje trditve v sedanosti in bodočnosti.³ Ko je doseglo socialno in kulturno življenje v času helenizma tako stopnjo izdelanosti in urejenosti, da je jelo zapadati v pravi formalizem in dozdevno tuzemsko trajnost, se je nenadoma red duhovnega življenja razbil in razsul ter zapustil za seboj veliko praznoto. Popolnoma sličen primer nam nudi tudi konec rimskega cesarstva. Nekje je stala točna trditev, da vsakemu impresijonističnemu stilu sledi nekak stil strogih oblik in primitivnega upodabljanja, torej nekak stil obubožanja in ta pojav, ki je značilen za našo dobo, opazamo tudi v antiki, v kulturi helenizma in rimskega cesarstva. Vsaki hiperkulturi nujno sledi povrat v barbaričnejša stanja in se te besede ne strašimo, nego trdimo celo, da se taka barbarizacija nujno razteza tudi na psihično naravo ljudstev samih. Ta povrat v barbarizem se lahko vrši kakorkoli; lahko je naslonjen na udor novih, divjih narodnosti v stare pokrajine, kakor jih

poznamo iz predkrščanske dobe ali iz časa preseljevanja narodov, lahko pa se javlja na drug, manj barbarski način. Zmisel tega dogajanja pa je, da duh, ki ne miruje, potem ko je s formami ubil pravo harmonično formo, prekril človeka, vrača le-ta k njihovim podlagam, iz katerih naj zopet vstane novo življenje. V zgodovini zares ni bolj temnih period nego so dobe preseljevanj in vendar človeškemu duhu ni od njih mikavnejših časov, saj zasleduje tam od trenutka do trenutka nastajanje novih organizmov iz osnovnih celic neminljive duhovne snovi, ki išče svojega uresničenja in prodora v stvarstvu. Vsakemu maksimu forme sledi maksimum materije, skrajnosti sledi skrajnost, in pojmuje zdaj vse to kot tvorne principe ter preidimo k sedanosti, ki je prav tako barbarična, a vendar polna možnosti vstajanja.

Situacija, ki jo doživljamo, je posledica počasnega in doslednega razvoja evropske kulture v smislu formalizacije. O začetku smemo reči, da je bila snov forma, ideja oblika, duh je bil zbran in centriran v sebi s tem, da je dajal vsemu redu enoten transcendentalen zmisel. Z nastopajočo splošno izvedbo ureditve na zemlji je jel človek vstopati v nove sestavnosti in organizme, čedalje manj je bil član svojega osebne notranjega občestva, temelječega na relativno najvišjem, osebnotnem podstavku in se je čedalje bolj vključeval v vse mogoče skupnosti in organizacije verstvenega, socialnega, gospodarskega, političnega in splošno kulturnega značaja. V teh novih tvorbah, ki so bile še kolikor toliko zmiselno utemeljene in poudarjene kot način možnega udejstvovanja duha, pa človek ni več sam odločeval, nego je bil navezan na celoto in izven njega ležeče činitelje, ki so po svoji naravi mogli človekovemu notranjemu svetu tudi nasprotovati. Človek, ki je bil v štadiju zgoraj opisanega materialnega maksimuma glede svoje osebnotne resničnosti samsvoj, ohranjen, nedotaknjen, jedro in lupina hkratu, se je jel v okviru novih edinic, ki se je vanje čedalje bolj vključeval, izgubljati in razdajati kot samostojen duhovni lik, kar velja tudi za njegovo socialno, duhovno, kulturno itd. življenje. Vsi ti različni odnosi, ki so nenadoma stopili v njegov življenjski krog, so polagoma razdrli organizem njegovega osebnotnega življenja in vpliva in to ne samo, kolikor je bilo človeško ravnanje in delo sedaj posvečeno objektivnim socialnim smotrom, nego zlasti tudi po tem, da je mentaliteta teh oblik jela preobrazati človekovo psihološko resničnost. Individuum, zapleten v mrežo vedno bolj zamotanih ureditvenih organizacij in oblik, je postopoma pozabljal nase in kmalu sploh ni več umel misliti ter ravnati drugače, nego kot pripadnik vsakokratne take izven njega ležeče, a njemu gospodujoče realnosti. S tem se je izvršilo v duhovnem življenju dovolj važno dejanje: oblike, ki je

človek v njih nekoč mogel in ki bi v njih še danes mogel živeti kot človek in ki jih moramo smatrati zgolj kot načine človeške zemske eksistence, so postale nekak izvir in cilj duhovnega življenja, nekaka prava vsebina, ki je dozdevno popolnoma, z večjo upravičenostjo ter boljše nadomestila prvotno notranje življenje. V naravi teh oblik je bila obsežena smer razvoja k vedno večji samostojnosti in „samobitnosti“, v njihovem značaju leži tudi pot v mehanizacijo življenja. Na drugi strani je pa tudi človeška mentalnost sama zaradi njihovega razvoja doživela pomembne spremembe. Nekdanja substanca človeškega osebnostnega gradiva se je s to novo uredbo umeknila iz prvih vrst življenja, na njeno mesto pa sta stopila psihologija in naziranje raznih organizmov in organizacij, kot so sekte, države, rodovi, stanovi, poklici, izobrazbeni in vzgojstveni organizmi, sloji, razredi in podobno. Če bi mogli oni stari človeški red in pojav duha primerjati navpični obliki človekove svobodne dinamične in nespremenljive osebnosti, je treba reči, da se je v novem izobrazilo vodoravno, statično vegetiranje človeka in duha v nešteti organizmih, pošteno zvezanih s tem svetom, skratka, duh se je sekulariziral. Končno stanje nam zelo dobro označuje na Hegelu utemeljeni materijalistični svetovni nazor, ki je v bistvu zgolj družabni nazor in ki pravi: „Človeške bit ne določa človeška zavest, temveč narobe, njihovo zavest določa njihova družabna bit“.⁴

In s tem dejstvom smo v sredi premnogih pojavov sodobnega življenja. S trenutkom, ko se je človek kot posebna oblika in izvir duhovnega življenja v stvarstvu umaknil ureditvenim načinom, ki jih je bil prvotno sam zamislil in uvedel, pa so ga zdaj prevladali, so bili položeni temelji modernemu svetovnemu redu. Proces, čigar formalne osnove smo tu načrtali, moremo zasledovati na vseh področjih novodobnega življenja in kulture, javlja se nam v problemu vzgoje in izobrazbe, na socialni, gospodarski in politični strani ter v obsegu čiste duhovne kulture. Z vseobčo prevlado formalnega načela, ki je izpodrinila stari materijalni metafizični red, se je premaknila tudi ideja o ustvarjanju izvirnega življenja s področja osebnostno dinamičnega dela in življenja na stran statičnih, objektivnih tradicijskih oblik, za katere so sedaj napočili zlati časi (historični stili 19. stol.). Eden izmed glavnih pripomočkov k razvoju novega stanja je postala humanistična ideja izobrazbe in duha, o kateri bomo spregovorili v sledečih poglavjih. Kjer se je vse podredilo vrhovni ideji sistema in sistematike, ni nič čudnega, če je tudi izobrazba sama ustvarila ideal posebnega duhovnega sistema, ki se je javljal prvenstvu mišljenja nad drugimi psihološkimi silami in v temu primerni orientaciji splošne in kulturne filozofije. Vendar v sledečem še ne o tem, najprej je

treba osvetliti uvedbo formalističnega reda z dveh vidikov, z logičnega in psihološkega.

Na logični strani opazamo usodne pojave. Kjer je bivanje izgubilo svoj transcendentalno utemeljeni in z nekim nadčasovnim zmisлом prepojeni značaj, in kjer podlega življenje čedalje večjemu pritisku formalnih redov, ki imajo v sebi težnjo po največji možni umstveni izvedbi tustranskega reda, bo razvoj nujno zasledoval ta cilj, da s temi relativnimi sredstvi kolikor mogoče obvlada vesoljstvo in prenese smisel iz nadčasovnega v časovno. Poleg diferenciacije in drobljenja oblik, ki ga tak način ureditve življenja prinaša, kar sledi iz dialektične narave in ustroja tega reda, imamo tedaj opravka z nekim absolutizmom forme, čigar končni cilj je ena sama vrhovna oblika veljavnega reda. V vseh teorijah in sistemih, ki se s tako ureditvijo bavijo, izgleda svet kot ogromen mehanizem, ki se teoretično umsko upravlja in vodi, in čigar eksistenca je odvisna od veličine področja, ki ga obsega. Zato se popolnoma naravno iz takih redov izločajo vse posameznosti in mnogoličnosti, kolikor pa te še nadalje eksistirajo, je njihov obstoj upravičen samo še kot obstoj člena v mehanizmu stroja. Tej objektivni težnji po podreditvi in absolutizaciji se pridružuje na subjektivni strani dokaz absolutnega značaja in veljave take oblike sploh, njena metafizika. V sodobnem svetovnem redu imamo primer takega sistema v kolektivni državnosti boljševisma, ki vsa sloni na temeljih racijaliziranega bitja in ki dosledno svojemu socijološkemu prepričanju skuša odpraviti sleherno obliko metafizike, ki ni utemeljena v relativističnem in pozitivističnem duhu.

V okvirju celotnega sistema je tu mesto, kjer prihaja do izraza in veljave tudi ideja tehničnega ustroja. V vladah popolnoma formaliziranega življenja tehnični red ni zgolj sredstvo, s katerim obvladujemo svoj planet, nego tudi edina načelna možna pot k naši najbližji okolici. Tehnična oblika je v svoji izvornosti gotovo tudi vzrok racijalizirajočega se stvarstva, toda v njej moramo videti tudi posledico izgubljenega, na samobitnosti človeka utemeljenega reda in neko sredstvo za njegovo obnovo. To je globlji smisel tega važnega pojava in obenem pojasnilo, zakaj tehnični red načelno ne more rešiti sveta. Le če se izkaže, da more relativistični sistem popolnoma nadomestiti stari metafizično urejeni svet, bo mogla tudi tehnika organsko izvrševati ono poslanstvo, ki ji ga danes nekateri nadevajo. Dokler pa se to ne zgodi, bomo prisiljeni v njeni absolutizaciji videti načelno zmoto in iskati poti, da vrnemo njenim vplivom njihovo pravo mesto. Kot omenjena posledica in nadomestilo za izgubljeni antropomorfno urejeni svet, se

začenja tehnična misel tam, kjer pojema možnost individualno - dinamičnega, osebnostnega pristopa, odnosa in razmerja s stvarmi, kjer začno prevladovati gola, objektivna stvarna razmerja. V osebno popolnoma indiferentnem redu, ki je čestokrat človeku kar se da nasproten, je tehnično sredstvo edino enakovredno nadomestilo, s katerim se moremo udomačiti vsepovsod in ki končno tudi ni od nobene strani odvisno. Tehnična oblika je v takem primeru skrajšana in olajšana pot k stvarjem in tej poti daje človek še vedno svoj pečat. Prostor, ki ga ne moremo več obvladovati zgolj s svojim osebnim izkustvom, a tudi še ni tako razdrobljen, da bi ga lahko imenovali zgolj tehnični prostor ali prostor sistemov, dosegamo v takem primeru s sredstvom primitivne tehnike, ki nosi na sebi vso prelest iznajdbe, a tudi vso peklensko naravo tega sredstva. Razkol je dan s težnjo tehničnega mehanizma po moči in oblasti, po avtonomnem redu, kar se lepo podreja smeri umstveno sistematičnega življenja, in v znamenju te njegove oblasti se danes tudi nahajamo. Stroj je posegel zelo globoko v življenje današnjega človeka in družbe in je daleč prekoračil meje, ki so mu dane in načrtane kot golemu sredstvu: nekoč je zadoščal potrebam, danes potrebe ustvarja. Po ideologiji nekaterih sistemov je prav na tem, da izpremeni sam človeški organizem v vedno in zanesljivo delujoč mehanizem, celotno življenje pa v racionalno urejeno delavnico, kjer ne bo več ne rojstva ne bolezni ne umiranja. Cele državne sile so na delu, da vtepejo ljudem v glavo te in podobne misli bodisi s stališča kapitalizma bodisi kolektivizma in reči je treba, da se človeštvu odpirajo rožnate perspektive. Jasno pa je to: kjer je prodrla skozi površje taka ideja stroja in so na njej sezidane važne stvari, lahko tudi samo stroj, a kolikor poznamo moderni gospodarski, socialni in politični red, sloni na njej še vse kaj drugega, tam je prvi, ki je postal nepotreben, človek sam.

Na psihološki strani pa nastane vprašanje, kakšna je oblika, v kateri more eksistirati človek kot poseben organizem z lastno zavestjo v takem redu življenja. Odgovor se more glasiti približno tako. Kjer izgublja človekova individualna, osebna zavest bolj in bolj svojo veljavo in človek postopoma prehaja v različne organizme bodisi zgolj socialnega, bodisi kulturnega značaja, ki z njimi ni v nikakem neposrednem razmerju, tam prične pojemat tudi možnost, to zavest krepiti in razširjati. Namesto notranjega človeškega interesa se mora pojaviti zavest in interes skupine, organizacije, sistema, programa, skratka „interes stvari“, kakor se glasi ta obče znana fraza. „Stvar“ je v vsakem primeru pred in nad človekom, kar je popolnoma razumljivo, ker nobena objektivna ali kolektivna oblika ni voljna prenašati v svoji sredi močnih individualnih zavesti z lastnimi

cilji in ker goji zaradi tega v človeku one strani njegove duševnosti, ki to zavest uspravajo. Mnenje mnogih in mnenje večine, ki v tem primeru postaja odločilno za človeka, ni njegovo lastno mnenje, temveč mnenje objektivnega reda, do katerega stojim samo v razmerju dela in celote. Kolikor prihaja individualni razlog svobode do veljave, je udejstvovanje take svobode res osebno-dinamično, vendar za uredbo celotnega življenja brez pomena: ta svoboda je usmerjala življenje nekoč, danes odloča življenje abstraktna odločitev večine, sistema. Mesto človeka kot duhovnega lika, je v taki uredbi življenja nad vse težavno in izpostavljeno neprestanemu drobljenju, skoraj bi lahko dejali, da je za celotni tok stvari brez pomena.

Temu zatonu človeka v okvirju sistemov se pridružuje razkroj človeške osebnostne podstati, kolikor o njej sploh še lahko govorimo. V zamotanem modernem socialno-vitalnem redu se morajo sile človeka porazdeljevati na ogromen prostor, ki jih posameznikom za noben denar ni več mogoče harmonično urejevati in upravljati. Cela vrsta zmožnosti in psiholoških sil človeške osebnosti zapada ob takem nemogočem redu v podtalno psihično doživljanje in krni. Substanca človeške odnosnosti in doživljanja se spričo tolikih in takšnih sistemov neprestano slabi in tanjša in izpod oblik civilizacijskega, tehničnega, a tudi že kulturnega življenja sploh ne pride več kot samostojen lik do zadostnega izraza. V nasprotju s starim človekom, ki je bil istočasno prisoten na enem samem kraju, namreč pri sebi, s čimer je bil prisoten tako v skupnosti kakor v svetu, ki ju je oblikoval še iz lastne zavesti, je moderni človek pač doma povsod, toda to se vrši za ceno njegove duhovnosti in svobode. Ker nam je v mejah do danes znane in uresničene človeške duševnosti popolnoma nemogoče, biti povsod „jaz sam“, more biti moderni človek, kolikor je povsod, povsod samo „deloma“ in nepristno, a ker je „deloma“ v tem primeru toliko kot „nejaz sam“, mora biti edino nekdo drugi namesto njega povsod pričujoč. Ta pričujočnost v obliki druge osebe pa ni nič drugega nego prisotnost v obliki tretje osebe ali brezosebna prisotnost na krajih, kjer človek sam sploh ne more bivati: zastopa ga zavest pristojnega mesta, stvari ali funkcije, kar je isto kot objektivni refleks v podzavesti, ki jo nekateri modernisti smatrajo za višjo zvrst zavesti, dočim je le njena nižja, brezosebna oblika⁵. In v ta popolni zaton individualne zavesti je moderno življenje privedlo človeka s svojim vzgajanjem stvarnega, realnega in objektivnega čuvstvanja in mišljenja⁶.

V sferi faktičnega človeškega življenja na zemlji se gori opisana objektivna logika sistema in pravkar opisana psihologija podzavesti ali

kolektivne zavesti steka v socijologično obliko mase, edino otipljivo zvrst modernega brezosebnega duhovnega in družabnega reda. Nebrzdano razvijanje in nastajanje objektivnih in od človeka neodvisnih socijologičnih oblik življenja, kulture in duha je bilo od vsega početka naperjeno zoper one institucije, ki jih moramo imenovati človeško-osebno utemeljene, to so zlasti družina in narod. Smotrnost in racijonalnost modernega reda življenja mora v teh edinicah videti svoje nasprotnike, saj so usmerjeni k vzgajanju in ohranjanju človeka kot duhovnega pojava. Nekoč, v starih časih, je temu smotru služila še kaka druga oblika višjega reda, n. pr. država in je le tako razumljiva ona mogočna in skoraj že pozabljena hierarhija vnanjih socialnih oblik, ki jo je srednji vek rešil, pa tudi na novo ustvaril in ki živi danes le še po nekaterih teoloških in filozofskih sistemih. Namesto tega je moderni red, odkar se le-ta usmerja po vnanjih oblikah in ne več po pogojih in možnostih človeškega življenja, uveljavil na svetu kraljestvo mase, ki ni nič drugega nego neskončno število indiferentnih posameznikov, združenih v maso le po dejstvu eksistence in ne po iskanju ter uveljavljanju skupnega zmisla. Ta način življenja ustreza modernim zahtevam v tem zmislu, da je za svrhe pozitivističnih ciljev vselej pri roki pravi človeški material, to se pravi človek brez vseh zahtev, želja in stremeljenj po samosvojem življenju, golo sredstvo uspeha in racijonalnih ciljev. V notranji, psihologični resničnosti se pa načelo mase opravičuje s tem, da človeka nekako brani pred popolnim razpadom substance, ker je nekako edin pravi način za njegovo duševnost v sistemu mehanizma, pri čemer je seveda treba poudariti, da je že sam pojav mase začetek nekega konca.

Načelo mase učinkuje danes v vseh modernih oblikah. Med prvimi mu podlega država, kjer se tehnični red sistema prenaša na polje državnega vladanja in družni s pojavom novega indiferentnega državljanstva. S starimi avtokratorskimi in teokratskimi idejami države, ki so bile najvišja stopnja v razvoju osebnosti in skupnosti, kar se je često izražalo v harmonijah cerkve in države, nima moderna država prav nikakega opravka več. Kolikor niso njena sredstva sila in birokracija, naslonjena na racijonalne interese, se njena izvedba opira na idejo nacijonalizma, ki je pa ravnotako malo antropologično utemeljen kot moderni človeški red sam. Današnji nacijonalizem je dejanski neke vrste mednarodni nacijonalizem, ki obsega največkrat več etnično, pa tudi kulturno med seboj popolnoma različnih sestavnih delov in zato neprisiljeno prehaja v goli etatizem. Po svoji naravi se logično obrača v svoje nasprotje ali se mu vsaj približuje, namreč v internacijonalizem kot sistematično ideologijo, ki se v

ničemer ne razlikuje od sistemov, ki jih preganja. Nosivec te nove narodnostne misli in posredno tudi države je tu kot tam človek mase in ne nekdanji nacionalni človek, ki stopa čedalje bolj v ozadje, odrinjen od nacionalno nepristno čuvstvujočega subjekta, prihajajočega iz kadrov in ideologij birokratizma ter tehnokratizma. Masa je pa tudi na drugih področjih edina oblika, v kateri se bližajo stare vsebine svojemu koncu in ki je z njo modernemu človeku mogoče prisostvovati tam, kjer s kategorijo svojega personalnega duhovnega lika sploh ne more več biti navzoč.

II

*Ujel sem življenje, zato, življenje,
z bogom (B. Magajna)*

S temi ugotovitvami je naše razmišljanje, ki bi ga lahko razpredli v podrobnosti, morda prišlo do one meje, kjer se nam utegne odpreti spoznanje, ali je v tem redu še možno nadaljevanje ali ne. Kakor vse stoji in kaže, se današnja situacija približuje mrtvi točki, ki pomeni najbrž prelomnico. Nezavedno sicer, vendar dovolj jasno za onega, ki ume razbirati duha dogodkov, se iz kaosa časov pripravljajo možnosti novega življenja.

V svojih duhovitih razmišljanjih o usodi 20. stoletja pripušča J. R. Bloch⁷ temu relativističnemu redu teoretično možnost osnovnega preobrazanja življenja, to pa z značilnim pogojem. On pravi: „Domnevati smemo, da bo nekega dne, ko se bo človek že zavedel svoje urejenosti v popolnoma relativnem svetu, tudi njegovo mišljenje prevzelo vase pojem relativnosti . . . Ali ta čas ne bo napočil prej, preden ne bodo različni atributi življenja, v prvi vrsti življenje samo, vrgli s sebe značaja absolutnosti, onega bitja na sebi in zase, ki jim ga človek že milijon let pripisuje. Te odločilne spremembe naših predstav si ne moremo misliti brez predpostavke, da bo do tedaj znanost v vzporednem razvoju pokazala, da tudi smrt ni nasprotje življenja, z drugimi besedami: da ne stoji kot ena absolutnost zoper drugo absolutnost, temveč da je samo pojavna oblika bitja, spreminjanje stanj, ravnotežij, izžarevanj in energij . . .“ Temu Blochovemu pogoju je težko pripisati izvedljivost, reči je pa treba tudi, da problem ni pravilno zastavljen in podan. Z obliko brezosebnega in brez zavestnega naravnega stanja, ki ga Bloch navaja kot pogoj za nastanek „metafizike“ relativnega reda in ki ga utegne znanost nekoč predočiti človeški predstavi kot smrt v starem pomenu besede, še ni izločen iz problema razlog osebe in osebne zavesti in ta je vendar važen. Saj končno lahko trdimo,

da se zgolj fizično že danes vrše ti procesi v taki obliki, v kakršni jih zahteva Bloch za prihodnost. Najgloblja vprašanja vsakega metafizičnega reda pa niso vprašanja nadaljnega bivanja našega telesa kot snovi ali golih energij, nego ravno vprašanje trajanja naše osebne zavesti in podobe. In v tem problemu smo danes prav tam, kjer smo bili pred milijon leti, da, spričo zgornjega lahko rečemo, da že v okvirju golega empiričnega zemeljskega reda mase in kolektivne zavesti smemo govoriti o pravi smrti človekove individualne zavesti, ki bi morala biti za nas, dokler in kolikor hočemo živeti kot ljudje, vendar v prvi vrsti odločilna.⁸ Če pa bi kdo hotel ravno to smrt smatrati kot predstopnjo nekega prihodnjega reda in bi bila s stališča take utopije opravičljiva ter zaželjena, je treba pokazati na današnje stanje sveta, ki stoji v znamenju popolne nihilnosti in čaka odrešitve. Zlasti od dveh strani se to jasno vidi.

Razbitje starih, antropomorfno utemeljenih skupnosti, ki so imele svoj smisel in smoter izven sebe in niso bile same sebi namen, je najprej sprostilo posameznika vseh vezi in ga postavilo zoper skupnost. To stanje nam dobro očituje starejši socijologični problem, ki ga pozna kot nasprotje med individuom in občestvom, med posameznikom in celoto. Toda ta problem je v bistvu že zelo star, je že več: zelo zastarel, in kdor teh sprememb ne čuti, obravnava pač še včerajšnje stvari. Deloma je ravno v tem iskati vzrok poloma demokratične ideologije v novejši evropski zgodovini, saj je razvoj „demokracije“ težil v popolnoma drugo smer, namreč v končni štadij mase, dočim so demokratične ideologije še vedno obravnavale stare probleme kot volja posameznika in celote, individuum in skupnost itd. Danes je razmerje pač le tako, da naš posameznik ne stoji več nikaki skupnosti nasproti, ker so se le-te same razkrojile in uničile in imamo dejanski stanje, da stoji posameznik proti posamezniku na eni in proti brezosebni celoti, ki je masa, na drugi strani. Pred našimi očmi so razpadle in še razpadajo vse socijalne, duhovne in kulturne edinice človeka, ki so imele to lastnost, da so namesto njega mislile in dajale odgovor na velika vprašanja duhovnega dogajanja in ki je potom njih vsak posameznik mogel uveljavljati svoje stališče do raznih vprašanj, ki so se tikala njegove skupnosti. Zdaj tega ni več, izkustvo in forum starih organizmov sta se obrabila, skupnostnih stvari kratko in malo nimamo, kjer je masa načelni način bivanja človeštva in posameznik navezan na goli obstoj v njej. To se dovolj razločno kaže že na razvratu, ki je zajel na pr. meščanstvo. Najhujšim napadom je ta stara plast izpostavljena ravno od strani onih zastopnikov, ki so skozi dolga obdobja vzdrževali idejo in formo meščanske konvencionirane kulture, katero

danes v stiski časa in iz spoznanja posledic instinktivno mrze ter zapuščajajo. V najorganičnejši zvezi s tem je, da kaže sedaj znake mase ta nekdanja „aristokracija“ prav tako in še bolj nego proletarijat, zato je pa tudi zelo napačno, videti v masi poseben organizem poleg starih: ona je stvarno zadnja beseda starih oblik.

V nadaljnjem razvoju tega stanja bi bil popolni propad družbe in človeka neizbežen, če ne bi same od sebe pričele posegati v to dogajanje druge sile, kajti popolnoma nemogoče je, da bi mogel človek za dolgo dobo sam dajati odgovor na vsa vprašanja, ki se mu stavijo ter stati s svojimi silami sam v borbi, ki jo zahtevajo. Kolikor pa to ne drži, je red, ki ga ne družijo nobeno drugo dejstvo nego imanentni smoter njegovega lastnega obstoja, v katerem ni nikakih drugih ciljev in interesov, obsojen, da prej ali slej sam propade. S socijalno stranjo svoje narave je človek načelno navezan na uveljavljanje svoje eksistence potom drugih oblik, če hoče živeti in rasti kot individualno, osebno bitje, zato se mora kos njegovega življenja izgubljati na račun oblik, ki so zunaj njega, ki pa jih je ustvarila in uredila človeška ideja velike skupnosti. Prosvetljeni individualistični vidik je zlasti kriv, da se je človek odtrgal iz onih socijalnih vezi, ki so ga še dolgo časa ohranjale, a so nato podlegle naraščanju tega individualizma, ki ga je posebno podpiral ves novejši umetniški razvoj. Sredi 19. stoletja nam Kierkegaard tolmači stanje te osamljenosti: „... o, prekleto naj bo tisto objestno zadovoljstvo, stati sam.“⁹ Toda danes nam osamljenost človeka ni več samo klic starega, posameznega in estetskega človeka, ki se je oddaljil od vseh podlag, nego problem vsega našega življenja sploh. Na svoji notranji strani se pa vprašanja, ki jih tu razmotrivamo, tičejo možnosti nastanka in utemeljitve nove avtoritete iz sedanjih razmer, ki se je hkratu s starimi skupnostnimi oblikami razdrlo.

Druga stran, od katere se nevzdržnost situacije dobro vidi, je poglavje o aktivnosti in reaktivnosti modernega življenja kot pogojev nadaljnega razvoja. Svetovni, gospodarski, politični in kulturni red je bil po veliki vojni pahnjjen v stanje, ki je absolutno v svoji nestalnosti in nevzdržnosti. Tako v razmerju med državami samimi kot med vsemi organizmi, prav enako pa tudi v razmerju med posameznikom in mehanizmom, ki mu je prirejen, opazamo, da je vsaka akcija takorekoč načelno izključena, ker ni več utemeljena v neki globoki smiselnosti in izvirnosti, nego se mora omejevati na golo prilagajanje in uravnavanje. Politično se to zelo jasno vidi v mreži pogodb, ki so nastale po veliki vojni, države temeljijo takorekoč na samih realnih garancijah kot na pogojih relativ-

nega miru in ravnovesja (Bernhart). Nobena akcija, kolikor še moremo o dogajanju take vrste govoriti, nima več pomena stare resnične akcije kot izraza volje in sredstva nekega dejanja, nego se izvršuje vse v obliki predpriprav, ki so večidel skrite, dolgotrajne in brezosebne. Nekoč skoro kvantitativno izmerljive, so akcije v tehnokratskem in birokratskem masnem redu brez vsake meje in se kot take javljajo tudi v zavesti posameznika, namreč kot stopnje nekega velikega načrta, ki se nikdar ne bo do konca izvršil. Človek zato nanje zaradi ekonomije nemore in ne sme nikoli popolnoma reagirati, nego mora biti pripravljen na njihove hujše oblike, v tem pa, ko se vsa njegova psihična narava pripravlja na podzavestni končni pritisk, je reaktivnost za vsakokratno sodobno dejanje občutno pojenjala in pojenjava od dne do dne. Današnji človek je zapustil vse svoje vzore in črtal iz spomina vsa velika in spomina vredna dejanja. V sistemih državnih, političnih in golih kulturnih organizmov, ki slone ali na sili ali na okostenelem starem redu, opažamo zato, da je izostala vsaka sveža sapa in so postale situacije zadušne, brezizhodne in brezupne, čakajo kratko in malo katastrof, ker večina sil, ki nosijo novo življenje, ne pride in ne more priti do izraza. Človek v oni situaciji je vesel, da je nastopil čas misli na golo eksistenco in je izločil iz kroga svojega življenja tradicijo in prihodnost in pozna le vrednote najbližje in konkretne sedanjosti. V bistvu je to le še človek pasivnega uživanja in podzavestno instinktivnega doživljanja, kolikor je na začetku vzrok tega pomanjkanje volje, toliko je danes brezvoljnost nadaljna posledica tega stanja. Pod lažno krinko ovekovečenja sedanjosti, kar hoče biti nekakšna neumrljivost, je utrip zgodovine zastal. Končno je bil ta vselej odvisen od aktivnega dela in dejanja ter od pojava volje v zgodovinskem prostoru. Zdaj pa smo prešli v novo, lahko bi rekli predzgodovinsko periodo evropskega človeštva in ironija je, da propagira teorijo okrepitve človeške osebnosti vsesplošni razmah športa, ki je izmed manifestacij mase najjačja in najširša.

Volja in spomin kot psihološki formi sta značilni za življenje, ki poteka med rojstvom in smrtjo. O današnjem pa lahko trdimo, da se je usidralo na zemlji v prepričanju, da je večna mladost in sedanjost. Da je to stanje nastopilo, gotovo ni samo ena sila vzrok, marveč to, ker se je celotno duhovno življenje kretalo v tej smeri. Duh, ki tako dogajanje vodi, pa ni duh močne individualne odločitve, temveč popolne zavestne osvetlitve vesoljstva in življenja. V zgodovini evropskih narodov čujemo neprestano trditev, da je ves napredek obsežen v postopnem naraščanju zavestnosti in ta misel se je v filozofiji izrazila s tem, da so zavest iz-

enačili z bistvom duhovne resničnosti sploh, kar pa je tako malo res, kakor je naše psihološko doživljanje kot tako sama duhovnost. In ves naš današnji kaos je najzgovornejša priča tega. Skozi stoletja se je človeško ravnanje utemeljevalo s tem, da je v mišljenju dana vsa resničnost in opravičenost in da se je v nasprotju s preteklostjo v vsakokratni sodobnosti zavestno iskala rešitev na drugih, moremo kar kratko reči, umstveno dognanih smereh. V blazni predstavi, da ravna iz svobode, je človek na začetku novega veka razbil oklep verskega življenja in razdril starodavno kulturno formo, dal vsakomur svobodo in zapoved, biti sam svoj spovednik. To zamisel, biti svoboden iz ideje svobode in zavesti svobodnosti ter svobodoumja, čujemo še danes v svoji sredi kot bojno napoved prosvetljenstva — dogmi, ki ni zmožno prodreti do problema svobode v njenem transcendentnem prostoru. S prehajanjem zanikanih resničnosti in stadijev v našo zavest, ki je skušala iz njih utemeljevati naše novo dejanje, smo prostor okrog sebe tako osvetlili in je naša misel prvenstveno z vidika zgodovinskega gledanja tako zelo posvetila v vse kote in kotičke našega bitja, da je prišla v nevarnost ne eksistenca duha na sebi, nego možnost, da bi se še nadalje javljal v človeku. „Ampak sedaj smo dosegli nasprotno točko, da, smo jo hoteli doseči — ekstremno zavestnost, popolno prozornost človeka in zgodovine,“ pravi Nietzsche (*Der Wille zur Macht*, 68) in enako mišljenje o tej stvari ima Kierkegaard. Eden izmed glavnih virov tega zla pa je tradicijonalistični pogled na bistvo naše zgodovine in duha.

Historizem, kakor moremo to popolno umsko osvetlitev po njenem najznačilnejšem izrazu v kulturi imenovati, pomeni nekaj nemogočega, namreč posedanjenost in predočenost vsega zgodovinskega prostorja ter izkustva v zavesti tu in zdaj živečega subjekta s smotrom razjasnitve situacije. Predstava, da je vse zgodovinsko dogajanje le premočrtno napredovanje, ki je odvisno zgolj od našega spoznanja razvojnih podlag, je posledica tega gledanja. In historizem, ki sicer ne priznava nikake hierarhije vrednot, ker jih je utemeljil iz racije zgodovinskega razvoja, ima ta nazor za svoje prepričanje. Indiferenten kakor je glede na zgodovino in sedanost, je prinesel v naš inventar nekaj drugega, na kar se opira, namreč idejo zakona. Vsakokratni sodobni pojav mu je na ta način zgolj dubleta nekega že minulega pojava ali nov dokaz za eksistenco zakonitosti, mimo katere ni nobene realnosti. Oseba in osebno dejanje prihajata v tem pojmovanju le toliko v poštev, kolikor dokazujeta pravilnost in obstoj zakona, navadno pa sta razkrojena v neštevilne refleksije brezosebnih sil, ki v prostoru nastopajo in odstopajo. In vendar mora tak red neobhodno propasti, kajti

možno je samo dvoje: ali živimo v kategoriji svoje osebnostne zavesti, danosti in volje in tedaj je gotovo nemogoč ter nevažen, ali pa živimo le kot objektivna zavest vse zgodovinske zavesti in možnosti duhovnega življenja in tedaj je to konec sodobnega življenja, kolikor in ako hoče biti to univerzalno izkustvo historičnega spoznanja tudi zavest neposredne sedanjosti. Taka zavest namreč nam ni dana. Razlaga, ki nam jo s tega vidika daje v roke historizem, je skrajni zgodovinoslovni racijonalizem, možen le v dobi brezosebnega družabnega reda, pot v kaos, ki je posledica človeško izvedene božje možnosti vsevidnega in vsevednega uma. Človek je prišedši iz njegove šole — da porabim to lepo Goethejevo primero — umel razdreti uro ter pokazati stroj, ki deluje v njej, toda ura potem ni več šla. Slikar je stopil pred platno, da bi slikal, ker je slišal tako, idealistično, toda slika je postala okrutna šala. Komponist je sedel za klavir, da bi skladal po zakonu in je zložil zakon. Mladi znanstvenik je stopil pred izkustvo zgodovine in sedanjosti, da bi poiskal resnico in je našel natančno — isti zakon, ki ga je že držal v rokah. Prvi in edini pa se je znašel človek, ki je s tem naziranjem stopil pred zgodovino, da bi se tam etično osvestil: doživel je polom tega amoralnega reda, preklel je preteklost in s spominom na tovariše v duši, ki jim to ni bilo usojeno, odšel na novo pot.

Ta popolna osvetlitev realnosti ter njen dvig v zavestnost pomeni konec, na njenih tleh ni možna več nikaka izvorna kultura. Kjer je celo prvotna, nezavedna ustvarjalna moč stopila v prosojni in lucidni prostor zavestnega in umskega izdelovanja, je jasno, da se je svoboda preokrenila v svoje nasprotstvo, namreč v absolutno nesvobodo, ki ovira in preprečuje nastoj resnično velikih kulturnih del. V tem položaju se nahajajo danes skoro vsa področja zapadne kulture in Bog ne daj to stanje imenovati stanje popolnega materijalizma, saj je v resnici le največja in za razvoj človeštva skrajno nevarna stopnja spoznanja, ki je položilo sekiro na korenine pravega in novega življenja. Tudi za te pojave nam nudi zgodovina mnogo analogij, ki so zanimive še sicer. Kjer je vse v največji luči, tam se jame temniti od same svetlobe in kjer je prosvetljenost, tam je gotovo tudi najpristnejša okultnost. Racijonalizmu neizbežno kumuje i danes — kakor v zgodovini — iracijonalizem demonstva in podobnih več pregnanih sil človeške duše, ki živi tu kar najmanj dostojno življenje. Vendar je pa gotovo, da se bo tudi ta svet podtalnosti uveljavil, ko bo po izničenju starega človeka nad tem peklom zavestnosti in racijonalstva nastopil novi rod kot nov dotik tvornega duha s človekom. Življenje se bo moralo obnoviti vsepovsod: polomu političnega ideala liberalne

demokracije, ki je uvedla v življenje isto načelo in stil večne sedanjosti, popolne jasnosti ter varnosti,¹⁰ mora slediti iz kaosa diktatur in nasilnih redov novi ideal politične in socialne svobode, ki seveda rabi dolgo za svojo končno uredbo. Človek, ki se je navadil razkošja, da misli brezosebna sila zanj, ko so vse njegove skupnosti odpovedale, se bo moral ponovno zavedati svojega osrednjega mesta v stvarstvu. Enako bo moral univerzalnemu redu v erotiki, ki je označen s popolno svobodo in indiferentnostjo, slediti moralnejši način erosa iz primarnih, resnično izvernih strasti in usodnosti, dan z novo omejitvijo in vezanostjo možnosti erotičnega življenja. Tudi umetnost se bo nanovo dvignila, ko bo v umetniku odmrta zmožnost, stati svojemu lastnemu delu nasproti kot filozof, zgodovinar, kritik in še kaj in se bo težnja po predstavljanju raznih svetovnih in kulturnih nazorov umeknila navadni zavesti umetnega dela.

Kdor zahteva novega človeka in iz njega rastoče kulturne tvorbe, mora računati s tem, da bo iz obsežja današnjega duhovnega inventarja zapadnih narodov marsikaj nepovratno izginilo v noč. Gotovo je, da mora med prvimi propasti ta racijonalizem, ki je hotel statuirati primer, da je na zemlji možen univerzalen, umstveno utemeljen red. Dokaz, da je iz kategorij človeškega življenja črtati besedi preteklost in smrt s tem, da je vse preteklo izkustvo spravil v sedanje in takorekoč odrinil smrt do skrajnih možnih meja (nič ni slučajnega, da se je v tem času izvršil tudi poizkus, fizično odpraviti te meje in da je higijensko gibanje zavzelo take dimenzije), se je ponesrečil. Kakor smo dejali že v opombi glede Blocha, moramo reči tudi tu: univerzalna eksistenca in absolutna zavest sta v okvirju človeku zapisanih meja izključena in kolikor nam gre zato, da živimo človeško življenje, si moramo njihovega izničenja tudi želeti. Vsemu spoznanju in poviševanju tradicijonalizma postavljamo nasproti idejo, da naše življenje ne sme živeti niti v večno včerajšnjih, niti v večno današnjih formah, nego da mora v sebi združevati poleg sedanjosti, ki je najvažnejša, i preteklost i prihodnost, ker in da se zadostno zaveda svojih meja. Pojmi so meje in naše odločitve so končne ter enkratne, človeku ni dana absolutna odločitev, zato tudi svojih doživljanj ne moremo neminljivo posedanjiti in predočiti, nego je potrebna zavest, da zapade z vsakim izmed njih del nas samih neobhodno preteklosti. Samo sistemi hočejo biti večni in samo preteklost hoče, javljajoč se v delih in naziranjih nesodobnih osebnosti, biti neminljiva. Resnični človek pa, kolikor živi iz pravih virov, mora skušati zgrabiti vse možnosti vsakokratnega življenja, ker le tako opravičuje svoje mesto v zgodovini in se mora zavedati, da živi le toliko, kolikor in kakor zna tudi umirati.

III

*Nikakor ne uvidim, kako more
tisti, ki je o pravem času zamudil iti v
dobro šolo, to popraviti (Nietzsche)*

Pot, po kateri prehaja kulturna tradicija v last individua, je pot vzgoje in izobrazbe, ki je obenem tudi objektivna predstava vsakokratne dobe o bistvu duha. Nova utemeljitev našega življenja in psihologije zato nujno predpostavlja novo utemeljitev vzgoje in izobrazbe in kolikor gre za ugotovitev napak, je treba na novo osvetliti pota in cilje njunih zgodovinskih oblik. Človek je „človek“ po izobrazbi. Nobena izobrazba pa ni pot k dinamičnemu, temveč k statičnemu, objektivnemu duhu in redu življenja, zato so le-te že po naravi nagnjene k prevelikemu poudarjanju tradicijskih oblik. V okvirju zapadnoevropske kulture imamo v glavnem eno, ki ji lahko pripisujemo odločilni vpliv na splošno kulturno življenje in sicer humanistično vzgojo in predstavo duha. Vendar kakor imamo doslej v tem tipu izobrazbe opravka z relativno najpopolnejšim primerom vzgoje osebnosti v starem smislu, tako je isti ideal nedvomno tudi izvor današnje umstveno-zavestne situacije, ki jo je s svojim neprestanim tradicijonalističnim gledanjem pospeševal. Deloma sam posledica važnega preloma, na katerem se je pogled človekov obrnil od sedanjosti v davnino, kar se gotovo ni zgodilo na področju najširših ljudskih množic, nego v obsegu neke elite, je v sledečih stoletjih vse bolj poudarjal kot edini primerni tip izobrazbe, posredno pa tudi kot edini objektivni ideal duhovnosti idejo humanističnega kulturnega reda. Po njegovi naravi lahko imenujemo ta ideal spekulativno-racijonalističen kot očitno nasprotje z modernim idealom realne izobrazbe. Tu je utemeljeno, da je nastala v krizi današnjega življenja tolikšna zmeda v naziranjih, kaj in kakšna naj bi bila izobrazba, ki bi bila primerna modernemu svetu.

To težavnost poslabšujejo zgodovinski razlogi. Po zatonu antike je nastopil v razmerju med izobrazbo in življenjem razpor, ki o njem lahko rečemo, da je simbolična podoba vsega razmerja zapadnega sveta do antike kot zibelke njegovih kultur. Zgodovina evropske izobrazbe kaže, da le-ta ni imela nikoli onega značaja in vloge, kakršno je imela izobrazba antike pred helenizmom in rimsko dobo, to je, da ni nikoli predstavljala organske oblikovanosti celotnega človeka, temveč vselej le več- ali manj številnih strani njegove narave, v socijalnem oziru pa samo izobrazbo neke stanovske ali slojne skupine, ki nima z množico ostalega ljudstva nič skupnega. Izobrazba je postala na zapadu domena posameznih socioloških organizmov,¹¹ v katerih se je tradirala iz roda v rod, dočim

imamo temu delu nasproti mogočno plast neprosvetljenega ljudskega gradiva, ki životari še danes v njenih skoro predzgodovinskih oblikah, česar v antiki ni. S spremembami v socialni organizaciji evropskega človeštva so nujno zvezane tudi usode naše izobrazbe, različnim stilom in dobam njegove umetnosti odgovarjajo prav enaki ideali izobrazbe dotičnih skupin. Posledica tega je, da vlada zaradi te razcepljenosti in razklanosti vzgoj in izobrazb v današnjem času velik kaos, saj lahko trdimo, da so se nasprotja med njenimi posameznimi zgodovinskimi uresničenji v naši dobi znašla na enem kraju in v eni zavesti, kjer si nerešljivo oporekajo. V tem času pa je moderni realizem izvedel svojo obliko izobrazbe in izobraževalnih institucij, ki raztezajo svojo delavnost na najširše množice človeštva s sredstvi kot so tisk, film, radio, in mogli bi reči, da se je s tem ustvaril ideal prave ljudske izobrazbe in vzgoje, ako ne bi temu nasprotoval njen značaj. Ako pojmuje izobrazbo kot sredstvo, da poedinec ohranja skupnost in oživetvarja smisel svoje eksistence, ki naj nikoli ne zaide, moramo o moderni izobrazbi reči, da je bolj priročna tehnologija znanja, ki se daje posamezniku v izdelani obliki v roke s smotrom takojšnjega in popolnega uveljavljanja v nepreglednem sistemu modernega življenja. Vzgoja in izobrazba sta to, kar sta, glede na svojo genetično pot, ki na njej dinamično nastaja osebnost individua. Moderna izobrazba pa je edino le to, kar pomeni dovršen sistem, ki zaradi svoje praktičnosti in realnosti ne nudi več nikake možnosti dinamičnega izobraževanja in tudi izpodjeda vse prave vire človeškega duhovnega življenja. Z moderno izobrazbo, ki servira že majhnemu otroku probleme odraslosti s tem, da mu jih skuša spraviti v popolno zavest, je človek prekmalu „življenja“ zmožen, zato ostane vse svoje žive dni mrtev stvor.

Eden izmed poglobitnih vzrokov krize humanistične izobrazbe je njena odtujenost konkretnemu življenju in njena načelna utemeljenost v svetu golega mišljenja in razumevanja. Nujna posledica tega je načelo nasprotja, ki se vleče skozi vso njeno zgodovino, in sicer ne samo kot nasprotje ene skupnostne izobrazbe napram drugi, nego tudi kot nasprotje med eksistenco vzgajajočega se individua in objektivno izobrazbeno obliko. To nasprotje označuje duh zanikavanja ali negacije, kar vsebuje nekatere dobre, pa še več slabih potez. Vzgajanje take negacije, t. j. mišljenja v nasprotovanju, moramo smatrati kot obrabo duha, ki je v bistvu njegova zloraba in vzrok rastočega formalizma. Dasi se mnogokrat na videz zdi, da gre za novo, elementarno razmerje subjekta do sveta, je vendar premnogokrat odločilno golo dejstvo nasprotovanja, ki ga ne nosi nikaka

izvirna vsebina.¹² Kjer pa vzdržujemo kljub tej neskladnosti z življenjem še nadalje one oblike, ki vzbujajo k nasprotovanju, četudi le formalnemu, tam se počasi sploh razgubi smisel dotične oblike ter njena substanca in človek vlačí s seboj njene posamezne dele kot mrtve kalupe, ki že zdavnaj nič več ne pomenijo in so prazni pojmi, priročen denar duhovnega občevanja. Tako moramo imenovati večino tega, kar še danes živi po svetu kot preostanek nekdanjega humanističnega ideala in kar je že zdavnaj brez vsakega vpliva na resnično oblikovanje sodobnega življenja. Deloma so te stvari izgubile svoj poslednji smisel že pred desetletji, toda konservativni duh jih je privedel v naš čas, kjer jih je zatekel kaos. Ta se razodeva v današnji mladini, kjer opažamo vsaj troje glavnih stališč glede na problem izobrazbe: en del skuša stare forme obnoviti in jih primenja na sedanje življenje, izhajajoč iz svojega romantičnega občutja; drugi del prehaja v tabore različnih modernih ideologij, ki v njih znanstveni preciznosti in nazornosti vidi svojo drugo izobrazbo, tretji del pa tava v stanju neizobraževanja in mu popolnoma zamira smisel za tradicijo.

„Naš čas je zategadelj tako nevaren, ker porabljamó za nove oblike življenja stare besede in ker potrebne nove besede še niso prišle v promet. Izrazi kot buržuazija, izobrazba, humanizem, narod, revolucija, mir, razred, razredni boj — niso več odeja dejstev“ (Bloch, n. n. m. 187). Na lastni koži nismo le doživeli razpada inventarja humanistične kulture, nego tudi razpadanje pojmovne resničnosti najneposrednejše preteklosti. Za pojmi, kakor so marksizem, kolektivizem, nacijonalizem, idealizem itd., že zdavnaj ne tiči več nobena realnost, vsaj ne v onem dogmatičnem smislu, v katerem si jih pripadniki dotičnih ideologij navadno predstavljajo. Tak pojem, ki ga bo treba popolnoma na novo fundirati, je tudi takozvani krščanski ali katoliški človek, kolikor hoče pomeniti rešitev med drugimi skrajnostmi. Kajti zavedati se moramo, da situacija, ki se nam danes predstavlja, ni nastala mimo katoliškega in krščanskega človeka, ki ga hočejo nekateri postulirati kot samosvojo dejansko istinitost, marveč da je situacija krščanskega človeka in njegove kulture in je le po tem treba presojati vrednost vseh takih in podobnih tipskih „človekov“. „Mar boste trdili, da je krščanski človek sam svoj tip — v tem je zmota in razlika med nami in polpreteklostjo“.¹³ Zato pa je tembolj potreba iskati poti, kako bi sodobno življenje obravnavali s smotrnejšimi in upravičenejšimi sredstvi, kako bi premostili ta brezdanji prepad, ki veže svet naše misli in našega življenja.

Vsa humanistična izobrazba je ustvarjala predstavo duha, ki ga smemo imenovati duh sistematike in razuma, zaradi tega nekateri mo-

derni ideologi trdijo, da se mora kriza sodobnega življenja rešiti ravno na področju racijonalizma in zavesti.¹⁴ Vendar tiči le-tu velika zmota, če se temu pripisuje odločilna važnost. Iz golega racijonalnega preudarka in pristanka k svetovnemu redu in k veri ne more nastati nič trajnega, če ob tem propada osnova tega reda, človek. Drug poizkus rešitve moderne izobrazbe in kulture se glasi v znamenju povratka k naturi, ki ga na primer zagovarja André Gide.¹⁵ Razumljivo je, da ravno André Gide kot predstavnik zgoraj omenjenega modernega razvoja v smislu čedalje večje formalizacije zagovarja povratek v naturizem in da na drugi strani vidi rešitev iz današnjega položaja v sovjetskem družabnem redu, ki je odpravil s sveta oba največja nasprotnika napredka, družino in religijo (ist., 370). Vendar je to samo na drugo polje preloženi in v novi izdaji objavljeni stari način racijonalistično-sektantskega pojmovanja življenja in duha, ki ga zadostno opravičuje razpoka v dosedanji zgradbi evropskega kulturnega razvoja na moralni strani. Na humanistični izobrazbi in vzgoji temelječe moderno življenje ni samo miselno in kulturno neskladno s predstavo, ki je njegova podlaga, nego še bolj na svoji moralni strani in ker je vprašanje moraličnega čustvovanja še mnogo važnejše v okvirju pozitivne religije, je jasno, da se mora srd modernega človeka obrniti zlasti proti oni polovici te izobrazbe, ki jo usmerjajo posamezna evropska verstva. Vendar vodi v bistvu vse te in take poizkuse čustvo čistosti in značajnosti, ki je v današnji situaciji verovanja v ljudeh ne vidi.

Med glavnimi važnimi poizkusi premostitve prepada med izobrazbo in življenjem, posredno pa tudi nove utemeljitve predstave o duhovnosti, moramo iz zadnjih dob imenovati pojav mladinstva ter razne revolucionarne ideologije. Mladinstvo, ki je nastopilo z nekako čudno predstavo mladine kot posebnega zgodovinskega obdobja in mladinstva kot posebnega svetovnega naziranja,¹⁶ kar je samo po sebi nerazumljivo, se, sodeč po današnjih njegovih rezultatih, s področja zgolj kulturne reformacije ni moglo razširiti v življenje samo. Temu se deloma ni čuditi, ker spada mladinstvo kot pojav v vrsto onih povojnih psihoz, ki so zelo identično odmevale tudi pri nas in v tujini na vseh področjih, to je v smislu nekakih literarnih programov. Kot tako, mladinstvo ni bilo nikoli situacija resnično sodobnih ljudi, temveč romantikov. Učinek njegovega pojava je zmanjševalo tudi to, da je bilo tedaj še zelo lahko biti mlad, ker je bilo namreč vse polno konkretnih front in nasprotnikov, zoper katere se je mladinstvo lahko borilo, v čemer je našlo vsaj polovico svojega smisla in s čimer ga je danes, ko so te fronte izginile in velja boj na vse strani, tudi izgubilo. Dočim je v tujini večina mladinskih gibanj prestopila po-

časi v tabor radikalnih struj, o slovenskem mladinskem gibanju tega ne moremo trditi, jasno pa je to, da bi se njegova prava naloga morala pričenjati baš v taki situaciji, kakršna je danes, to se pravi v kaosu. Iz objektivnih, kulturno razumskih in romantičnih področij bi se seveda odločitev morala premakniti v sfero človeškega osebnostno-duhovnega prostora, poglavitni smisel te odločitve pa je, da se vse te ideologije in programi odpravijo in se iz resničnega življenja ustvarijo nove vzorne oblike.

Druga sila, ki je hotela dualizem kulture in življenja odpraviti, ki pa se je po naravi stvari omejevala v glavnem na socialno-gospodarsko polje, je ideologija različnih revolucijskih pokretov, ki označuje vso povojno dobo. V časih tega prevratnega principa prevzamejo kaj rade revolucije videz obnove človeka, kar pa more veljati le pogojno, ker se navadno z njimi upostavljajo samo nove oblike kot nasprotnice starih in imamo zlasti v primeru ruske revolucije tako na čistem racijonalizmu zgrajeno preuredbo. Razen tega se tudi revolucije vrše v okvirju individualnih, narodnih, državnih in zgodovinskih podlag, ki v tem smislu omejujejo univerzalni vpliv njihovega pojava: revolucije so vselej dinamični izraz lokalnih problemov. V glavnem imamo danes v Evropi tri revolucijske tipe in sicer boljševizem kot poizkus utemeljitve nove razredne religije, fašizem kot poizkus utemeljitve novega imperija in v zadnjem času hitlerizem kot prevrat iz podlag rase in rasne kulture. Revolucijske oblike, ki spremljajo te tri tipe, nosijo na sebi duh sekundarnih, obrtnih naprav, pri čemer prevladuje vzor prvega tipa. Skoro vse podtalno revolucijsko delovanje v smislu boljševizma v Evropi moremo smatrati kot neke vrste izžarevanje zunanje politike sovjetske države, propagando za ideal bodočega svetovnega reda iz porekla in značaja revolucije same na sebi, ne pa iz dejanskih, zgodovinsko krajevnih podlag. Taka revolucija ne more uspeti, ker si je vzela za zgled državni sistem in ker je na dolgo dobo tako delovanje v okvirju političnega življenja popolnoma nemogoče. Njen neuspeh pa so zapečatile tudi druge stvari. Boljševiške ideologije in gibanja zapada so v bistvu zadeva intelektualca in meščanske mladine, ki se je znašla po zaslugi svojih očetov na cesti brez — vzgoje in izobrazbene tradicije. V njuno izpraznjeno stano vanje je vkvartirala propaganda svoje pohišstvo in problem je postal problem vzgoje in izobrazbe. Na drugi strani vidimo med nosilci marksističnih idej oni element, ki bi bil l. 1890 — igral bohemo. Tej intelektualistični naravi kot vzroku neuspeha se pridružujejo še drugi. Čisto točno trdi Bloch, izvrsten poznavalec te ideologije, da je kapitalizem zaradi ne-

prestanih marksističnih nauk postal precej drugačen, ker si je to in ono iz marksistične doktrine zapomnil in uporabil in na ta način vzel smisel nasprotovanju (ist. 300). Razen tega je z modernimi metodami produkcije in trga uveljavil ono, kar je bistvo in cilj vseh marksističnih programov, paradiž na zemlji. Teorija in praksa, po kateri dobi vsak svoj avto in hišo in je za majhen denar lahko vsak primerno lepo oblečen, sit in vsaj enkrat na teden v kinoteatru, čita časopise, se udeleži v lastnem kulturnem življenju itd., je s socialnega stališča vse pohvale vredna, toda zelo neumno je potem pričakovati od takega državljana še volje in žrtve za revolucijo. Kdor hoče imeti to, mora svoje ideale pač obesiti zelo visoko in jih mora pogrezniti zelo globoko v človeško naravo, na njihovo metafizično mesto, kajti vsak dosežen cilj razveljavi smoter. Iz golega relativističnega reda zato revolucije, ki hočejo obnavljati človeštvo, ne uspevajo in rešitev moramo zopet iskati drugod.

IV

Kajti največje znamenje našega življenjskega podnožja je človek (Križ I, 2)

Živimo v časih, ko ideologije in utrjeni sistemi, ki so njihova transportna sredstva, postavljajo samega sebe na laž, kar je prav in razumljivo, ker so bili skozi stoletja napačno izhodišče reševanja situacij. V takih časih stopijo na mesto ideologij in utrjenih „tipov“ človeka, ki zaradi njih ta ne pride do resničnega človeškega življenja, druge stvari, važne postanejo metode, psihologija in moralna čuvstva človeške duhovnosti. Tedaj je edino priporočljiv in umesten povratek k pravi človeški bistvenosti, k njenim psihološkim osnovam, od koder se mora utemeljevati novi razvoj. „Nazaj k bistvenosti, a prva bistvenost, ki moremo do nje priti, je lastna narava, lastna duševnost“¹⁷. Sredi kaosa, povzročenega po duhu racionalizma, se moramo zavedeti svojega mesta in osnovne celotnosti svoje narave, kolikor nam je v danih mejah izvedljiva in jasna. Ta psihološko-antropološki pogled je zadnji čas doživel svoje vstajenje tudi v filozofiji (W. Stern, N. Hartmann, F. Veber itd.), ki je kot iz neke časovne potrebe jela poudarjati potrebo nove organizacije človeške osebnosti kot obrambo sodobnega človeštva pred abstraktnim životarjenjem in kolektivno zavestjo. Oseba nastopa bolj kot kdaj prej v moderni filozofiji kot posebni način duhovnega življenja, spričo katerega je pojav mase pravcata nepristna oblika. V nasprotju s staro, zgolj umsko-miselno usmeritvijo človeške psihologije se poudarja v zvezi s tem važnost organskega doživljanja in važnost čuta v življenju človeške osebe¹⁸. Kakor je resnična

trditev, da je novejša filozofija pričela pot svoje obnove z ravno tako osebno avtobiografsko in psihološko metodo, potem ko je razumski in problemski formalizem izpraznil vse studence in vodnjake,¹⁹ tako in še bolj resnična in potrebna mora biti zavest, da je tudi novi nastavek modernega življenja odvisen samo od možnosti takega elementarnega pričetka. Sodobni brezosebni red je res da uničil človeka, toda ravno s tem je postala pot prosta za novo izvirno življenje.

V neobhodni zvezi s tem je obnova moraličnega čuvstvovanja, ki mora iz današnjega kaosa slediti in postati podlaga vseh bodočih svetovnih nazorov. Tudi moralična čuvstva prihajajo danes v filozofiji zopet na svoje staro, pravo mesto (Driesch, ist. 54), današnjega estetskega človeka ponovno mika umetnost starih mojstrov, v katerih je skrita bogata moralična modrost in delati moramo zato, da postanejo ta moralična čuvstva tudi v življenju in kulturi zopet tako važna, kakor zaslužijo. Postati morajo še več, edina politika zapadnega človeštva na dolge dobe. Saj končno tako ne more več iti dalje, da bi vodili življenje eksistencialni materialisti in nemoralisti, ki bi jim krivdo opiralo njihovo papirnato svetovno naziranje idealističnega ali podobnega značaja, zraven tega pa razne zasluge v neobveznih organizacijah. Ta razkol se mora umakniti novi, četudi le kratkotrajni enoti misli in življenja, misli iz življenja. Lahko smo prepričani, da se bo iz tega dogajanja na novo utemeljila avtoriteta, kar se deloma godi že danes in da bomo nekoč ta čas ugledali kot ozadje in podlago novega mitosa, ki je nastopil namesto starega in položil temelje človeški fantaziji in sreči.

Ta filozofija iz človeške eksistence in zanjo ne bo več podobna svoji sestri iz 19. stoletja in prej z njenimi spoznavnimi teorijami itd., reči je skoro treba, da se bo med njo in umetnostjo zvršilo osnovno zbližanje in sicer v tem smislu, da bosta obe držali življenju ogledalo in služili človeškemu osveščevanju, seveda ne v znamenju kakih spiritualizmov, teoremov in podobnega. Ta filozofija bo resnična sapientia. „Filozofija, ki ni hkratu sapientia, je zmotna, zato je res pravi filozof tisti, ki pravi: »Mene do novih spoznanj privede predvsem dejansko življenje, ne toliko teoretično razmišljanje; jaz moram biti v skladu z življenjem« (Neznani brat, ist. 8.). Smisel in njena prva podoba sta že dani morda v moderni eksistenčni filozofiji, ki se zelo značilno in v veliki meri opira na Nietzscheja. S tem pa seveda ne mislimo, da se bo uvedel v naš red neomejeni iracionalizem, ki bi trdil, da ni pod solncem nič stalnega, nego le to, da se morajo vsa naziranja in vse ideologije na novo utemeljiti. Ker se vsako tako naziranje poslužuje kot svojih dokaznih sredstev in

primerov zelo solidno utrjenih logičnih podlag in ker te dalje temeljijo na pojmih kot na svojih začetnih in končnih osnovah, gre za to, da damo zlasti tem pojmom novo vsebino. Pojem stare vrste, danes uporabljivo denarno sredstvo duhovnega prometa, mora zdaj napraviti mesto novemu pojmu, ki bo kakor nekoč zopet pomenil poimenovanje neke resničnosti, ki je iz neminljivega gona po ohranitvi z njim prejela svojo mejo in zaščito pred razpadom in popolno razdrobitvijo. V pojmu transcendirata konkretna resničnost iz prostora in časa v idealno realnost duha, v območje besede kot osnovne duhovne oblike, ki si brez nje sploh ni mogoče predstavljati zgradbe duhovnega življenja. Zato je važno, kaj bo v kraljestvo besede prešlo, to se pravi, važno je, kako namerava človeštvo izvesti novo obliko osebnostnega pa tudi skupnostnega življenja, novo obliko duha, ker bo to z besedo prešlo na prihodnost. Danes je svetovni red še do skrajnosti razmajan in brez oblike, zato je človeška misel skeptična glede vprašanja, ali nam duh še sveti ali ne. Po dobi patetičnih akademij in idejnih programov, duhovne in kulturne inflacije in ekspresionizma nam je težko verovati, da bi mogla biti zahteva novega življenja obsežna tudi v takih pojmih kot so disciplina, čistost, poštenje, zvestoba itd. In vendar, kdor premisli sedanjí položaj človeštva, bo uvidel, da ni mogoče drugače; te nekdanje lalpalije, te „osebnosti“ pomenijo vendar več nego se marsikomu poljubi zdeti; sito vseh visokih idealov, bo življenje na novo rekreiralo vrednote, katerim se je esteticistična kultura moderne Evrope smejala, ki so pa ravno zaradi tega, ker so neobhodno zvezane s človekom kot duhovnim bitjem, tudi neobhodni pogoj vse njegove kulture. Prepričani smo lahko, da bodočnost in zgradba našega življenja ne zavisi več od priučenih fraz o lepoti in kulturi, nego od ljudi, ki je njih življenje potrdilo in razlog naše vere v celotnost in čistost najvišjega Duha. To novo življenje pa se danes vnema tam, kjer se je človeški lik prežaril v infernalni preizkušnji kaosa in razvrata in se oblike nove skupnosti ostvarjajo ter iščejo v neprodernem mraku časa. Le ti in taki ljudje, ne deklamatorji romantičnih gesel in okrepenelih melodij, nosijo plamenico življenja dalje, tu se bo tudi zvršil stik z mladino.

„Kjer premetava ljudi kakor prah, je resničnost zagotovo tam, kjer so prijatelji pravi prijatelji v faktičnem občevanju njihove razodetosti ter v solidarnosti osebne zvestobe. — Iz samote ne osvobaja svet, temveč samobitnost, ki se drugi približuje. Nevidna resničnost bistvenega je ta skupna pripadnost onih, ki so samobitni. Ker ni nikakega objektivnega kriterija zanesljive samobiti, se ta ne bi mogla zbrati v oblastne skupine, kakor pravijo, ni nikakega »trusta dostojnih ljudi“²⁰. In generacija, ki v

tem hipu edina ustvarja, ve, da pripravlja čas, neobremenjen od usode stare zavesti, ki je še napol zajela njo, rod na prehodu.

Rajko Ložar

- 1 — F. Nietzsche, *Der Wille zur Macht*, 731
- 2 — N. Hartmann, *Das Problem des geistigen Seins*, 1933, 460.
- 3 — O. Spengler, G. Ferrero.
- 4 — Iz „Historičnega materijalizma“.
- 5 — Glej k problemu brezosebnosti in podzavesti K. Jaspers, *Die geistige Situation der Zeit*, 2. A. 1931, 138 sl.; J. Bernhart, *Sinn der Geschichte*, 1931, 138. Tudi W. M. Kranefeldt, *Die Psychoanalyse*, 1930, 126 sl.
Monumentalen primer za oslabeled individualnega aspekta na celoto je pismo V. van Gogha E. Bernardu: „Dozdeva se mi bolj in bolj, da slike, ki bi jih morali slikati, one neobhodne in nujne slike, če naj slikarstvo doseže vedro višino grških kiparjev, nemških glasbenikov, francoskih romanopiscev, presegajo moči posameznega individua. Morala bi jih tedaj izvrševati skupina umetnikov, ki bi se združili za izvedbo skupne ideje“. (Briefe. Berlin. 56.)
- 6 — K psihologiji modernega realnega mišljenja Fr. Werfel, *Realismus und Innerlichkeit*, 1931.
- 7 — J. R. Bloch, *Vom Sinn unseres Jahrhunderts*, 1932, 286 sl.
- 8 — Klasična in za vso moderno dobo zelo simbolična upodobitev smrti individualne zavesti je novela D. H. Lawrencea, *The Woman who rode away* (Žena, ki je odjezdila). Tudi ostala L. dela so važna glede teh in podobnih vprašanj.
- 9 — Kierkegaard, *Im Kampf mit sich selbst*, 2. A. 1924, 37.
- 10 — Prim. tu L. Mahser ob knjigi Ortega y Gasset, *Der Aufstand der Massen* (Berl. Tgbl. 9. 5. 1933).
- 11 — R. Müller-Freienfels, *Bildungs- und Erziehungsgeschichte vom Mittelalter bis zum Ausgang der Aufklärung*, 1932, 5 sl.
- 12 — Ta dialektika se je izrazila v onih modernih znanstvenih delih, ki uvajajo v historijografijo načelo generacije kot osnovne oblike razvojnih polarnosti (O. Lorenz, W. Pinder, E. Wechsler). Proti temu mestoma zelo dobro R. Saitschik v N. Zürich. *Ztg.* 3. 6. 1935.
- 13 — J. Šolar, *Križ I*, 49.
- 14 — Th. Haecker, *Das Chaos der Zeit*, Hochland 1933, 22.
- 15 — André Gide, *Pages de Journal*. NRF 1932, 164. „Nič ni bolj pripravno kot študij naravoslovnih ved, da ozdravimo od strahu, ki nas vanj spravlja iskanje metafizičnega, nedostopnega Boga“.
- 16 — P. Suhrkamp v *Neue Rundschau* 1932, 104.
- 17 — Neznani brat, *Križ I*, 7.
- 18 — Prim. F. Veber Sv. Avguštin. 1930, 90. H. Driesch, *Metaphysik*, 1924, 78.
- 19 — K. Vossler, *Sprachgemeinschaft und Interessengemeinschaft*, 1924, 7.
- 20 — Jaspers, n. n. m. 169.

Gnaden Hilft zu
Maria Lauffen in ober
Crain hoch geweiht und
in gerichte

„Marija Udarjena“ (Ljubno na Gorenjskem)

LEGENDA O PREVZETNEM ZIDARJU

Ali naj vam pripovedujem zgodbo o čudežni Mariji v Ljubnem in o zidarju, prevzetem od prevzetnosti gorenjske, ki je ni ukrotila niti lepota božje matere, lepe Ljubenske Marije, najlepše deklice zemlje in nebes, dokler ni storil velikega greha?

Da, prevzetnost ga je prevzela in sama ošabna kri se je pretakala skozi njegovo srce. Saj je bil mlad in močan kakor sam vrag. Lepo je zidal in svetli denarci so deževali v njegovo skrinjo, da je bilo že vse dno pokrito z njimi. Dve vrsti zlatih gumbov sta se lesketali na njegovi suknji in na širokem klobuku je krivec divjega petelina štrlel vedno le naprej. Gorje, če ga je kdorkoli pozval. Tri dni se ni tisti prebudil v življenje, ali pa nikoli in ga je morala mati objokovati mnogo let. Prešerno lep je bil zidar in vdajala se mu je ljubica z imenom Marija. Izmed deklic ni bila nobena med Triglavom in Stolom lepša od nje. Zidar ji je govoril: „Za Marijo nebeško bi te ne zamenjal. Lepše oči in lepše roke imaš kakor ona in krasnejše krilo kot ga nosi Marija Ljubenska, sem ti kupil jaz.“

Pa so v Ljubnem rekli: „Imajo lepe cerkve v Kranju in Ljubljani, zakaj bi ne imeli lepe cerkve tudi mi Ljubenci, da bodo videli povsod, kako imamo nekaj in zmoremo nekaj. Mi gospodarji bomo zbirali cekine, saj nismo sami kajžarji v vasi.“ Zbrali so svetle cekine in poklicali prevzetnega zidarja, da bi zidal, saj boljšega od njega ni bilo v vsej dolini Save. In ko so cerkev na novo zidali, so dejali Marijo v uto, prelepo Marijo Ljubensko, ki drži levo roko skrito pod Jezuščkom in plaščem in je z dvanajstimi zvezdami in s štirimi angeli obdana in plava med svetlimi oblaki med samimi solnčnimi žarki.

In so hodili vsi ljudje iz drugih vasi od blizu in od daleč občudovat zidarja, ki je zidal novo svetišče. „Nihče ne zna tako zidati kakor on,“ so rekli. Le Marija ga ni občudovala, prelepa Marija Ljubenska.

Zidar se je prevzetno zagledal v njene oči: „Ali ne delam lepo, ti Marija Ljubenska?“ Gledala ga je hladno in tiho, kajti spoznala je prevzetnost v njegovi duši, čeprav so bile njene oči lepe kot dve roži sredi čarobne pokrajine. Zidar se je razsrdil: „Ali ti ni moje delo všeč, Ljubenska Marija? Lepše od tvojih so moje ljubice oči, pa pravijo tiste oči, da delam lepo in da ne zna nihče bolje zidati kakor jaz.“

Oči Marijine so gledale hladno in tiho, ni prikimala z glavo, ni odprla ust, da bi zidar zaslišal pohvalo iz njih.

Zidar je zakričal: „Ali me ne slišiš, Marija Ljubenska? Zakaj molčiš, Marija Ljubenska! Udaril te bom, če mi ne odgovoriš.“ Marija pa je molčala, kakor bi ga ne slišala. Videla je srditi obraz pred seboj in njene oči so se stemnile, kakor da bi temni oblaki zaplavali mimo njih. Nejevoljne in žalostne so postale njene oči.

Zidar je strmел vanjo in togota je udarila v njegovo dušo, kakor da bi se napil zelenega žganja.

„Lepša od tebe je moja ljubica Marija. Njene oči so kot sinje jezero in sinje nebo, tvoje, Marija Ljubenska, pa so mrtve in hladne. Njene bele roke sta kot dve beli golobici, ki polete vsako noč krog mojega vratu. Ha, ha, Marija Ljubenska, ti pa imaš le eno roko. Kam si skrila levo roko, Marija Ljubenska, ha! ha! Ali si mar bila na vojski, da si izgubila levo roko, ha, ha, Marija Ljubenska?“

Zidar je togoten strmел v njen obraz in tedaj se je Marija nasmehnila drobno, posmehljivo in z velikim prezirom. Še nobeno bitje se ni zidarju posmehnilo tako. Zakričal je v divjem srdu, zagrabil je kladivo in udaril Marijo na glavico v levo sence.

Neskončna bolečina je zasijala v Marijinih očeh in odprla se je široka rana na čelu. Sveta kri se je razlila čez žalostni obraz in poškrpila železno kladivo in desno roko zidarjevo.

In tedaj je zidar v enem samem hipu spoznal, kolika prevzetnost je bivala v njegovem srcu, ko je udaril najlepšo ženo, od katere nobena ni lepša na zemlji in ne v nebesih. S silno grozo je zastrmel v Marijine oči, ki so mu prebadale dušo skozi in skozi. Zvrnil se je na kolena in kričal tako, da je letela k svetišču vsa vas, gospodarji vsi in gospodinje vse, dekleta vsa in mladci vsi in vsi otroci. Toda vsak, ki je došel do podobe, je ostrmel v svetem strahu in težki žalosti, kajti iz rane na glavici Marije je še vedno tekla kri. Poklekali so na rjava okrvavljena tla in molili polni groze in pobožnosti, ki se je nenadoma polastila vseh. Zidarjeva ljubica Marija je zajokala in hotela dvigniti ljubega, toda on se ni menil zanjo, le s pestmi je bil ob svoje prsi in neprestano kričal v obupu.

Še tisti dan je stopil pred duhovnika in zaprosil je: „Ali je kje kaka pot, na kateri bi lahko opral svoj greh?“ Duhovnik je odgovoril: „Ne morem ti jaz odvzeti težkega greha. Napoti se v Rim in papež naj ti pove, kaj moraš storiti“.

Še tisti dan je zidar razdelil revežem ves svoj denar, potrgal zlate gumbe s suknje in se napotil v daljni Rim. Romal je sedem dni in sedem noči in ko je došel do papeža, so bile njegove noge le velike rane.

„Slep sem bil v svoji prevzetnosti in sem udaril na glavico s težkim kladivom Ljubensko Marijo, najlepšo ženo sveta in nebes, ki sem se ji rogal poprej. Iz rane se je pocedila kri in poškropila kladivo in mojo roko. Povej mi, božji namestnik, ali je mogoče popraviti tak greh?“

Papež je poslušal, zajokal je in potem je govoril zidarju: „Ali ne veš, da je ona postala mati vseh ljudi in nam je rodila sina zato, da bi opral greh iz duš drugih njenih otrok. Velik greh si storil, ko nisi spoznal nebeške miline njenega obraza in si udaril v prevzetni ošabnosti prav njo, ki je ni drugega kot neskončna ljubezen. Vstani, naloži si težki križ, kakršnega je nosil njen sin, na rame in poromaj z njim nazaj k nji ter jo prosi odpuščanja in ljubezni!“

Zidar si je naložil križ iz težkega lesa na rame in romal iz Rima v Ljubno sedem dni in sedem noči. Ni mislil niti na hrano niti na pijačo. Potrpežljivo je prenašal žejo in glad. Ni gledal cvetic, ki so rasle v potokih, ni poslušal godbe potujočih muzikantov in petja ptic, ni mislil več na ljubico Marijo, le na Ljubensko mater božjo, ki drži roko skrito pod Jezuškom in plaščem, je mislil in na kruto bolečino, ki ji jo je zadal. Vsakemu romarju, ki ga je srečal na dolgi poti, je pripovedoval o njeni lepoti in o grehu, ki ga je storil in o sveti krvi, ki se je pocedila Mariji iz rane. Tako je na tej poti širil slavo Marije Ljubenske in marsikateri romar se je obrnil in stopal v svetem strahu za njim, dokler niso končno vsi dospeli v Ljubno. Tedaj pa so bile tudi zidarjeve rame le velike krvave rane.

Šli so v cerkev zidar, romarji, gospodarji in gospodinje, dekleta in mladci in otroci. Zidar je položil svoj križ iz težkega lesa k podobi Marije Ljubenske, pokleknil je pred njo, grenko je zajokal in jo bridko prosil odpuščanja in ljubezni. Tedaj se je Marija Ljubenska nasmehnila v neskončni milini, njene oči so zasijale svetlo in veselo in kakor v neskončni ljubezni, in kri se je nehala točiti iz njene rane. Vse ljudstvo pa se je zvrnilo na kolena in glej, mnogi, ki so bili bolni, so naenkrat ozdraveli. Silno veselje se je polastilo ljudstva. Planili so k romarju, da bi videli tudi njegov obraz. Toda romar je tedaj že ležal mrtev pred podobo. Na ustnicah pa mu je ležal smehljaj, saj je bila njegova duša že v nebesih pri Mariji, ki jo je udaril on, pa mu je odpustila in ga vzela k sebi.

In sedaj se je zgodilo še posebej čudo, pred katerim so onemeli ljudje. V zvoniku so sami po sebi zapeli zvonovi, čeprav ni bilo zvonarja, ki bi bil vlekel za vrv. Prav gotovo so zvonili skupaj sami nevidni angelci, saj so zvonili zvonovi tako kot bi igrala najslajša godba. In glej, po zraku so priplavali plamenčki in prižgali sveče položene pred oltar

in sveče so se same dvignile na oltar pred prelepo podobo. Gotovo so prižgali nevidni angelci sveče in jih dvignili na oltar, saj so svetile tako svetlo, kot bi bile priplavale same zvezde izpod neba in se postavile kot lučke nad vosek.

Marija Ljubenska pa se je smejala srečna in blažena, ta najlepša deklica zemlje in nebes, in nikdar ni nehala deliti dobrot in ljubezni pobožnim romarjem.

Po narodni pesmi   Bogomir Magajna

Sv. Valentin

NA ROBU SLOVENSKE LEGENDE

I

Religijozno življenje naših davnih prednikov je bilo v njihovih prvotnih bivališčih in naseliščih še dokaj primitivno in navzlic svojemu mnogobožnemu značaju mitično nerazgibano. S tem hočemo poudariti, da je bilo odraz poljedelsko-pastirskega ljudstva in da vsekakor ni doseglo one stopnje izoblikovanosti in predstavotvornosti, na kateri bogovi iz svojih povprečnih, družinskih mitičnih življenj rastejo v velika dejanja in v tako pomenljive in vzpodbudljive postave, da postanejo povzročitelji velikih stvarilnih pokretov v ljudstvu in tajni utemeljitelji podlag tistega plodonosnega življenja, ki mu na kratko pravimo kultura. Kajti mimo našega skromnega znanja o stari domovini trdno vemo, da naših prednikov niso vodili v nove kraje na balkanskem polotoku njihovi bogovi in junaki, kakor Bog Izraelce v obljubljeni deželo, nego v prvi vrsti natura, natura nemira, dogodivščin in tedaj aktualnega preseljevanja, pa morda še nuja življenske tesnobe v stari domovini. Za nas je važno, da se ti slovanski prišleci novim zemljam niso predstavili z ustaljenim in izdelanim kulturno-religijoznim svetom, pač pa so s seboj prinesli vso dediščino svoje religijozno-magične mladosti, kar je postalo v teku razvoja i zanje i deloma za tujo kulturo v sosednih deželah usodnega pomena.

Tu mislimo zlasti na grško kulturo, ki je pod propadajočim Bizancem brezupno ginevala in bila prepuščena osamljenemu, a svojskemu reševanju po zapadnem rimsko-germanskem kulturnem toku. Slovanski gost ni bil ravnodušen do novih kulturnih žarišč. Njegova sprejemljivost je povzročila, da so tuje dobrine vplivno posegle v mladost njegovega naravnega življenja. Toda odločilen in poučljiv nam mora biti končno le izid vseh teh medsebojnih stikov, ki se nam predstavlja nekako na sledeči način. Na eni strani ta slovanski človek spričo svoje religijozno-magične mladosti nikakor ni mogel in tudi ni znal izčrpati globoke vsebine grško-bizantinske kulture, ki zategadelj ni utegnila položiti temeljev trajni kontinuiteti organsko se razvijajočega kulturnega in političnega življenja v nastalih slovanskih državah. Mimo tega se je prvobitno slovansko čuvstvo nemira razrastlo v raznovrstne negativne kulturno-življenske oblike, zlasti pa v pogubonosne razdiralne sile, ki so vsak smotreno naravnan podvig državnih enot sproti zrušile in ki jih tudi navzočnost odličnih zgledeov tuje kulture ni mogla povezati in usmeriti k pozitivnemu dejanju. Tako moramo na drugi strani ugotoviti težko resničnost zgado-

vinskega dejstva, namreč: ta slovanski človek, ki je bil sam s seboj večno sprt in ostarel v mrežah svoje nature, ni prinesel bizantinsko-grški kulturi nobene odrešitve. Rimsko-germanski vzgled na zapadu ni doživel svoje vzporednice v grško-slovanski enoti na vzhodu.

Položaj Slovencev v novih deželah na severu je bil precej drugačen, zlasti po tem, da niso bili za sosedno rimsko-germansko kulturo nikaka odrešilna nada, ker je pač ni potrebovala in iskala. Osvojitve slovenskih dežel po tuji politični sili in kulturi je sledila v sorazmerno kratkem času, tolikšna je bila premoč rimsko-germanskega elementa in tolikšni sta bili hkratu mladost in odjenljivost slovenskega kulturno-religijoznega sveta, ki je razodeval vsako pomanjkanje poslanstva in utrjene ideje o trajnejši in smotrnejši politični skupnosti. Črtomir iz Prešernovega „Krsta pri Savici“, verna prisposoba slovenskega človeka na pragu tlačanske dobe, je tedaj za cela stoletja nakazal preokret slovenskega življenja: slovanska moška natura nemira, boja in upora se je pri Slovencih prevesila v žensko naturu odpovedi, vdanosti in vztrajnosti. Ali bolje: v živo, praktično krščanstvo.

To preoblikovanje osnovnega razpoloženja v narodu je donašalo s časom dobre in slabe posledice. Dobre: trpno narodovo stanje je zavzelo podobo žilave odpornosti in branitve, narod sam je bil v tej materinsko-ženski službi enak zemlji, ki uspešno zmaguje vsakršno neurje. Slabe strani: trpno stanje se je zdelo kakor podaljšek pretekle poganske religijozne nedostatnosti in nerazgibanosti in je bilo v glavnem krivo, da slovanski človek krščanstva in tudi drugih kulturnih dobrin ni dejansko doživljal, to je, da ni toliko ustvarjal v njegovem svetlem krogu samobitnejših kulturnih vrednot, zlasti ne svojstvene religijozno-ljudske umetnosti, kolikor je vse bolj tuje, trpno privzemal in s tem napačno tolmačil mednarodni značaj krščanstva. Tako se je oznanilo, da krščanstvo, ki se je soglasno in dobrodejno pretakalo po žilju trpnega naravnega življenja, zavira razvoj slovenske narodne umetnosti, pa pripada po odbitku pravkar imenovanih vzrokov velika daljna krivda kulturno-religijozni nezrelosti slovenskega poganskega človeka, čigar verstvo ob propadu narodove samostojnosti še ni obseglo gonilnih idej in izrazitih herojskih likov, s katerimi bi se tudi krščanstvo po dokončani preobrazbi smiselno okrepilo in ohranilo stvarilne izvirke preteklosti. Mladost slovenskega mitosa se je preselila v katakombe, odkoder se herojski liki v svojem mitičnem odblesku prikažejo šele v poznem srednjem veku in ni ravno slučaj, da so se za njihovega bogovanja nad zgodovinsko resničnostjo počeli s Trubarjem prosvetiteljski pokreti v narodu, ki je tedaj s svojo mrakotno

narodno pesmijo in prvo tiskano knjigo stal prav za prav na robu novih upov in zmag.

Skozi trpno tožbo narodne pesmi še prodirajo odsevi nekdanjega nemira in boja, dočim na drugi strani krščanska čaščenja svetnikov in Device Marije v legendah verno poudarjajo vdanostno, žensko-materinsko naturo slovenskega ljudstva.

Glede na razširjeno ljudskost krščanskih svetnikov in magično zaščitniško ter posredniško slavo Matere Božje, narodne pesmi in njeni junaki ter bogovi že zdavnaj niso bili več krščanskim svetniškim likom enakovredni kulturni činitelji. Prvobitna poganska sila čaščenja jih ni več obkrožala in če so preblisnili ozračje, so se morali čestokrat prebiti skozi legendarna krščanska tla, ki so na različne načine skalila čistost mitično-pripovedniških dogodkov. Vsa okrnjenost in nedonošenost marsikatero narodne pesmi ali pripovedke in ves značaj razkrojenih pripovedniških enot izvira v veliki meri od žive prisotnosti krščanske religijozne kulture. Vendar vzporedno z rušenjem poteka mitičnih dogodkov je krščanstvo s svojo čudežno blagovestjo nemalo razsvetlilo nekatere obsege pripovedniške posvetnosti, nazadnje pa pripustilo, da je na mesto junaškega stopil svetniški lik, ki se je s tem odmeknil od legendarno-pobožnostnega ozračja krščanstva. Kakor so trpna legendarna tla čestokrat vzgibalo in nosivec junaških dejanj, tako je na drugi strani davna religijozno-magična ostalina zanimiva podlaga raznovrstnim legendam, ki so se v toku časa nabrale okrog cerkve, njenih svetnikov in svetnic, zlasti pa okrog Marije, te čudovite prispodobe krščanskega ženskega lika in trpne zemeljsko-materinske nature, pred katero minejo nemiri in boji in večkrat za razvitek kulture potrebna drzna, moška dejavnost. Prevažno je torej za nas dejstvo, da v teh legendah v trpljenje predano slovensko ljudstvo Marijo najbolj časti, da so te legende najgloblji odraz slovenske pobožnosti in da le te v zvezi z religijoznim podobarstvom in rezbarstvom na svoj način prikazujejo, kako se je slovenska pobožnost, usidrana v zemeljsko-materinski naturi, v preteklih dobah uveljavljala kot primerna stvariteljica ljudske nabožne umetnosti in oblikovalka značaja slovenskega človeka. Da v teh čudežnih legendah tli iskra romarske pobožnosti, je nedvomno. Nedvomno pa je tudi, da po svojstvenosti in izvirnosti zaostajajo za drugovrstnim ljudskim blagom in da so pogostokrat glede na spočetje, čas in kraj in preračunsko ozadje zdrknile prav na rob svetosti in v osredje kulturne problematike katoliške cerkve in živega poglavja slovenske karakterologije.

In ravno o teh legendah, ki so izvečine ljudska kronika o ustanovitvah naših božjih poti in cerkva, ki v njih območja teži še razno prazno-

versko pravljčenje in ki so neobravnani del slovenske ljudske umetnosti, nam je govoriti v naslednjih poglavjih.

II

Verjetno je, da stojimo danes na razmejišču preoblikovanja kulturno-magičnih oblik katoliškega religioznega življenja. V prihodnjih desetletjih se bo vsa ta starinska božjepotniška „ikonografija“ porazgubila in prepustila pozabi. Čeprav je glede na umetniški zvok večinoma inferijornega značaja, je treba poudariti nujnost njene zabeležbe in sistematične obdelave, ne z vidika cerkvene zgodovine in zgodovine ikonolatrije, nego z vidika interesnega delokroga narodoznanstva. Pa tudi mitologija utegne najti v marsikateri cerkveni legendi uporabljiv mitični drobiž. Moji podatki o legendah nočejo biti popolni in izčrpn, skušajo prav za prav biti pričetek in vzorec takega zbiranja in tolmačenja. Vsebino legend in legendarnih govoric, ki jo bom razvil skopo in obrisno, sem povzel deloma iz ustnega izročila, največ iz raznih poljudnih nabožnih, mladinskih, pa tudi zgodovinskih cerkvenih knjig (glej opombo na koncu). Zaradi pregleda in lažjega obravnavanja se bom poslužil neke metode s tem, da bom legende po glavnih značilnostih porazdelil v primerna poglavja.

1. Legende o studencih, rečnem toku, jezeru, morju.

Na Barbani, otoku blizu Ogleja, časte od l. 582. zlasti mornarji staro čudodelno podobo Matere Božje. Tega leta je namreč vihar pokril ves otok z morskimi valovi. Na vrhu teh valov pa so mornarji zdajci ugledali plavajočo podobo Matere Božje, ki je tudi na tem otoku obstala in povzročila gradnjo cerkve.

V Rušah je l. 1522 podobo Križevega oltarja prinesla Drava in na suho postavila. Dravski plavičarji so jo oteli, postavili v cerkev in njim so se tudi mnogi čudeži pripetili.

V Zaplazu na Dolenjskem pripovedujejo legendo o „žeganem studencu“: Odrasel fant je pasel živino. Nekaj goved se mu zgubi. Išče in išče, pa ga noč prehititi. Tava po temi in pride do studenca. Zdajci se mu zabliski pred očmi, zemlja se odpre in mu pokaže podzemeljsko jezero. Sredi tega jezera je silno velika in lepa cerkev s sedmerimi zvoniki. In glas odondod mu pravi, da bo taka cerkev nekoč stala na Zaplazu. Tudi danes je še videti tako cerkev v vodi, toda človek mora imeti za to posebno milost od Boga. Voda tega studenca pa je čudodelna, zlasti za bolne oči.

Dražgoše. V D. je nekoč solnce neusmiljeno sušilo zemljo. Bila je nedelja in vroče prošnje Dražgošanov so se zbrale okrog Boga in cerkvenih patronov, ki naj jih obdarijo z dežjem. In res, tisto nedeljo se jih je Bog usmilil. „Zabliskalo se je in zagrmelo in kot bi se odprle vse nebesne zatvornice, se je usulo in lilo med bliskom in gromom. Mežnar zaradi naliva ni mogel domov. Ko pa se je izlilo in prevedrilo, je iznenada slišal, da za cerkvijo šumi in klokota voda. Gre, pogleda, kaj je, in ostrmi: zlat studenec je vrel iz tal in polnil kotanjo, ki se je svetila ko samo nebeško solnce . . .“ (J. Lovrenčič: Tiho življenje).

V to poglavje spadajo še razni „Marijini studenci“, ki žubore v gozdovih ali pa za oltarji in ki jih ne povečuje nobena legenda. V takem golem, neolepšanem stanju so se namreč starodavni izvirki rek in studencev znašli v krščanskem svetu, čigar človek je prav tako kakor poganski obajal vodo v mavričast krog svetih zgodb in novih pripovedk. Vsekakor nam te legende in naslednje — o živalih - prerokih, drevesih, grmičevju itd. — prikazujejo, kako so se v krščanstvu ohranili značilni odsevi slovanskega poljedelsko - pastirskega verstva, t. j. čaščenje živali, dreves, gozdov in studencev. Saj so bili sveti kraji starih Slovencev, kjer so se vršili božji shodi in daritve in kjer so postavljali podobe svojih bogov, običajno gore, gaji, gozdovi, zlasti pa izviri studencev in rek. Poganske in krščanske čudodelne podobe razodevajo kos primitivnega magičnega dejanja. Z njimi in z zaobljubnimi predmeti hoče ljudstvo premagati naturo, medtem ko je religija višja kulturna oblika in njeno dejanje gola ponižna prošnja in vdanost v usodo. Krščanstvo obe obliki primerno združuje in ju znosljivo po ljudstvu prenaša iz dobe v dobo. Le pri vročem, neučakljivem temperamentu naroda se magija grobo odloči od religije, kar nam nazorno prikazuje siciliska zgodba, ki jo pripoveduje J. G. Frazer v svoji knjigi „Človek, bog in nesmrtnost“: Proti koncu aprila l. 1893 je vladala v Siciliji velika stiska zaradi pomanjkanja vode. Vročina, suša, lakota. Narod se je po pravici vznemiril. In vrstile so se procesije za procesijo. Ljudje so verno molili za dež. Noč in dan so gorele sveče po cerkvah. Slednjič so kmetje izgubili potrpljenje: večino svetnikov so z oltarjev pregnali na prosto, v neznosljivo prigrevico. Nekateri svetnike pa so liki nedorastle otroke obrnili z obrazom k zidu. Zlasti slabo pa se je godilo v Lacati patronu sv. Angelu: njega so najprej primerno opsovali, nato okovali v verige in grozili, da ga bodo obesili ali utopili. „Dež ali vrv!“ je rjul divji narod in mu grozil s pestmi. — Če bi Bog Dražgošanov ne bil obsul z dežjem, ali bi bili zmožni sicilskega početja? Prav gotovo — ne. Ker njim, Slovencem, je ta Marijina,

zemeljska vdanostna podoba vtisnjena v krvi. Dražgoška legenda je pre-jela svojo protilegendo, ki se njen človek izvija iz objema srednjeveške molitve in sredi poteptane nadnaravne realitete utrjuje svoj neutešljivi in neutrpeljivi „jaz“.

Voda, drevo, žival: ostalina poganskega kulturnega inventarja? Trdnejše se glasi naše prepričanje, da so vse bolj predmeti večnega nazora v človeku, pa jih obenem tudi vsaka religija globokosmiselno in prispodobno oživlja in obnavlja.

2. Legende o živalih-prerokih.

Gospa Sveta na Koroškem. Dva žlahtna romarja sta skupaj potovala iz Češkega na Laško. Pot ju je peljala skozi Koroško. S seboj sta imela prelepo podobo Matere božje, katero sta dobila od sv. Vojteha, ki je bil škof v Pragi in l. 1001 na Pruskem umorjen. Dospela sta do Beljaka. Tu se jima v sanjah prikaže preblazena Devica Marija, ki jima naroči, naj ne nosita podobe na Laško, ampak pustita na Koroškem v „Solio“. Potnika se za to naročilo ne zmenita in potujeta dalje. Ali kdo bi se povelju nebeške kraljice zoperstavil? Konji se gospodarjema ustavijo. Zdaj se potnika spomnita božjega namiga in poprašujeta, kje je cerkev Gospe Svete v Selu. Toda preko tega spraševanja in poizvedovanja konji sami iztaknejo cerkev in pri tej obstanejo, češ, tukaj je kraj, kjer hoče biti Marija čaščena.

Krka. Pobožna grofica Hema je premišljevala, kje bi sezidala samostan. V ta namen je vpregla par volov, ki še nikdar niso nosili jarma, k vozu in nanj postavila podobo Matere Božje. Potem je dopustila, da so voli šli, kamor so hoteli. Na onem kraju, kjer so obstali, je blažena Hema sezidala nunski samostan.

Dobrova pri Ljubljani. Nekoč je majhen ptiček s človeškim glasom prepeval slavo Marije Device, sedeč na „leševju“. Zato so cerkvi rekli „Marija v leševju“. — Pastir pase živino. Na večer po navadi sklicuje svojo čredo, toda drobnice ni od nikoder. Po dolgem iskanju sliši mukanje na bližnjem griču. Urno pohiti na vrh, kjer živina, vsa skupaj zbrana, kleči pred majhno Marijino podobo v Leševju. (Prim. slično legendo o Višarski Mariji.)

K zadnji legendi pripominjam, da je morebiti Marija v leševju (pravično: v leščevju) kaj v zvezi z vero v Lesnike, slovenska mitična drevesna bitja.

Pri tem, da v teh legendah človek živali izkazuje takšno pozornost, se ne smemo toliko ozirati na poganski živalski „orakelj“, kakor na sred-

njeveški krščanski nazor, ki je manjšal človeka in njegovo voljo, poviševal pa vsemogočno voljo Boga in božjih oseb. In za najprimernejše predstavnike te velike volje si je tedanji pobožnik izbral nedolžne živali.

3. Legende o drevesih, grmičevju, zemlji.

Lavretanska Mati Božja v Suši. Neki Zaliložan „Kobljar“ je imel v Suši svoj laz. Ko nekega dne v potu svojega obraza koplje, se mu nenadoma pokaže podobica Marije Lavretanske.

Kropa. Trije fantiči se odpravijo (22. rožnika 1705) v gozd, jagode nabirat. V gozdu najdejo na tleh podobo Matere božje. Ko sta jo dva tovariša hotela odnesti, se je temu mutasti Klemenčov sin zoperstavil: z rokami in z nogami je kazal, naj se tukaj iz drevesnega vejevja napravi utica in vanjo postavi podobica, kar se je tudi zgodilo. In v trumah je začelo ljudstvo romati semkaj in častilo Marijo, ki je bolne čudežno ozdravljala, med njimi tudi Klemenčovega sina, ki je govoriti začel . . .

Zemlja, gozd, grmičevje — najdišča in plesišča vil, palčkov in drugih mitičnih bitij, dospejo naposled v legendi do svojih zadnjih najdišč — Marijinih čudodelnih podob. Kakor v istrski pripovedki pastirček najde spečo vilo in jo z drevesnim vejevjem pokrije, da je solnce ne ožge, tako slično gorenjski otrok najde podobo Marije in ji izdelava zeleno svetišče. Za pravi konec pripovedke o vilah nikoli ne izvemo, ker istrski pastirček je v njej večni iskavec, ki se mu darovi primikajo in izmikajo, legendarni otrok pa nasprotno dokončni obdarjenec in zategadelj je njegova legenda potegnjena v resničnost takega konca, kot je na priliko gradnja Marijine cerkve. V takih in enakih dejstvih pa so obsežene vse slabosti in vrline legend.

4. Legende o letečih trnih, hostijah, svetinjah.

Trenta. Izpokorjeni grof Attems si izvoli Trento za svoje prebivališče. V stopnice svoje nove hiše zazida dragoceno svetinjo, trn iz Kristusovega trnjevega venca. Kmalu nato umre. Vse svoje premoženje je zapustil bratu z naročilom, da sezida kapelo na čast Materi božji. Ko je bila cerkev izgotovljena, bi bili radi imeli v njej Kristusov trn. V zadregi pokličejo nekega meniha. Ta pride, potrka s palico ob stopnico ter pravi: „Tukaj je trn, tu kopljite!“ In res najdejo trn in ga preneso v cerkev. Ko je bil v Trenti beneficijat Franc Vaclav Lutzenberger, so trn prenesli v Bovec. Toda na čudežni način se ta sveti trn iznenada pojavi v trentarski cerkvi na veliko veselje njenega beneficijata.

Breznica. Ob zidanju nove cerkve na Breznici so napravili to napako, da so podrli cerkvico sv. Lovrenca. Soho tega svetnika so postavili v

Zabreznici ob veliki cesti v znamenje. Svetnik gleda sedaj gor proti svoji nekdanji cerkvi, odkoder je poprej gledal dol. Na Bregu pa stoji cerkev sv. Radegunde. Sv. Lovrenc in sv. Radegunda sta v ljudski govoricu brat in sestra. Zato o sv. Lovrencu in sv. Radegundi (godova sta blizu skupaj) letajo po noči svetinje od skal sv. Lovrenca dol na Breg in z Brega k sv. Lovrencu nazaj. Tako si ljudstvo razlaga utrinjanje zvezd, ki se vrši vselej o tem času.

Zadnje legende sicer ne moremo zvezati s Škopnikom, hudobnim duhom iz slovenske pripovedke, kaže pa nedvomno, kako more tudi ona iz srede življenja svojih svetnikov pognati svojstvene oblike vere v meteorje.

5. Legende o potovanjih in počivanjih svetih oseb.

Šmarna gora. Mati božja je potovala na to goro. Še zdaj je skala, na kateri je počivala. Po odpočitku je šla na vrh gore, kjer je pustila podobo svojega vnebovzetja.

Vzorec legende o potovanjih antropomorfnih svetih oseb — Jezusa in Petra, sv. družine, sv. Valentina in sv. Peregrina i. dr. — je najbolj razširjen in poznan. Poučno nam razodeva, kako so na mesto blodečih pravljичnih kraljevičev in mitičnih junakov stopili večno potujoči svetniki in Kristus. V bajki in legendi, povsod so iskanja, najdenja, potovanja tista velika dejanja, ki tiskajo na koncu koncev tudi črte na karti našega duševnega in telesnega življenja.

6. Legende o beli ženi-Mariji.

Marija Devica na Svetem mestu na Koroškem. Bilo je v 12. stoletju, ko so v Žvabeku še srebrno rudo kopali. Rudarji so prihajali preko hriba k Mariji na jezeru. Pot je bila izredno težka. Sredi hriba se jim je prikazovala lepa bela žena. Srečen je bil, kdor jo je videl, kajti tedaj je bil po pravici prepričan, da bo nevarno pot srečno prehodil. Prikazni bele žene pa so bile povod, da so na kraju prikazovanja, ki so ga imenovali Sveto mesto, postavili kapelico Devici Mariji.

Šmarna gora. Ko so Turki oblegali šmarnogorsko cerkev, je hodila po zidu bela žena-Marija in lovila krogle v svoj predpasnik.

Poseben primerjalni študij bi nam na vsak način pokazal, kako se je Bela žena, demonsko bitje iz slovenske pripovedke, postopoma preobrazila v Marijo. Približno sredo take preobrazbe kaže gornja koroška legenda.

7. Legenda o čudežnem zidu.

Sv. Križ na Peravi pri Beljaku. Na zidu Jurija Žige Regačnika je bila naslikana podoba križanega Jezusa. Malopridni ponočnjaki pa so ponoči

lazili čez zid prav tam, kjer je bila podoba. L. 1708. je začela iz zida rasti Kristusova glava, ki se je vedno jasneje prikazovala. Gospa, vdova umrlega posestnika, ukaže zid ometati in pobeliti. Zamet pa in belež vselej odpadeta. Sledili so še mnogi drugi čudeži.

8. Legende o razkolnikih, krivovercih, obrazoborcih in o prevzetnih posvetnjakih.

Dobrova. Ošabna dobrovska gospa si zaželi slave, pa postane pri tem strašno ljubosumna na dobrovsko Mater božjo, ki jo ljudstvo nad vse časti. Nekega dne grajski hlapci po naročilu gospe zabranijo ljudstvu vhod v cerkev. Hkrati pa ga vodijo na grad. Ošabna gospa pa se med tem že veseli, kako bo narod namesto pred Marijo poklekal pred njo. Zdajci se grad s prevzetno in ničemurno ženo pogrezne v zemljo. (Prim. Medved, Slov. legende.)

Breg pri Kranju. Leta 1717. so na dan cerkvenega žegnanja imeli v gostilnici na Bregu posvetni ples. Huda ura pride in trešči v hišo plesalcev. Vsa vas pogori. Brežani pa so se tedaj z obljubo zavezali, da ne bodo nikdar več ob cerkvenem žegnanju nespodobno plesali.

Sv. Tomaž pri Ratečah. Iz turških napadov proti koncu 15. stoletja. Ko izvedo Ratečani, da se bliža sovražnik, jih zelo zaskrbi, kako bi rešili svojo cerkvico. Na misel jim pride čuden pripomoček: cerkev zvežejo okrog in okrog z močno blagoslovljeno verigo. In glej čudo! Turki niso šli po poti mimo cerkve, nego so po drugi strani prodirali na Koroško. (Glej še legende o Turkih na Šmarni gori, na Slevici itd.)

Ljubno na Gorenjskem. L. 1692. so popravljali cerkev. V lopi pred velikimi cerkvenimi vrati je stal kip Matere božje. In se ustavi zidar Gregor Eržen iz Kamne gorice pred Marijinim kipom ter vpraša: „Marija, kaj me tako gledaš? Ali ti moje delo ni mar všeč?“ Ker mu ona ne odgovori, vzdigne Eržen svoje zidarsko kladivo in z njim udari Marijo na levo stran čela, da je potem iz njega pritekla kri. Zidar se je zavedel svetoskrumbe in za pokoro romal v Rim. Cerkev pa so raznovrstni čudeži prerodili v znamenito božjo pot. (Glej zadnje poglavje.)

9. Legende in legendarne govorice o pomenu in učinkih zvonov.

Sv. Janez Krstnik na Sp. Otoku pri Mošnjah. Pri tej podružnici vsak dan ob enajstih zvonijo. Ob tej uri so namreč v starih časih pridrveli semkaj Turki. Samogibnega zvonjenja pa so se tako prestrašili, da so namah odjezdili iz tega kraja.

Otoče na Gorenjskem. V Otočah zvoni vsako soboto ob dveh popoldne. In sicer v zahvalo, da so rešeni požrešnega črva, ki je več let pustošil polje in travnike.

Resničnost tega otoškega črva osvetljuje zadnje ostanke vere v demone in prav mogoče je, da se je slovenski mitični Črt preobrazil v zoološko prikazen črva. Torej: od zmaja preko Črta do črva. Ali: udor prirodoslovnosti v pravljica območja. Čudeže pravljic in legend prične osenčati umljivi in razložljivi čudež prirode.

III

Ta pisana raznoterost medsebojno neizravnanih vzgledov slovenskih legend je v uvodu naznačene misli glede stvariteljske pobožnosti našega ljudstva brez dvoma potrdila. Pazljiv pregled teh vzgledov resnično ugotavlja nemoč davnega religijozno-magičnega sveta, ki se je v dobi vzhoda krščanstva čisto naravno morala pridružiti neiznajdljivemu in skromnemu fantazijskemu toku slovenskega katoliškega ljudstva, povezanega in objetega v spono svoje trpne ženske nature in idilično majhnost svoje pokrajine. Dalje nam ta pregled potrjuje, da se slovenska pobožnost ne hrani zgolj iz velikega etičnega bogastva Kristusove blagovesti, nego v neki meri ter na svojstven način iz davnih magičnih virov in stalnih praznoverskih podtalnih podlag. Tako si moremo razložiti, da ti viri in podlage do nekih mejšč oživljajo svetnike in božje osebe, povzročajo čudežna življenja Marijinih podob in drugih svetih predmetov, ki navzlic temu ostajajo posnemljiva znamenja idej krščanskega sveta. Vrhu vsega pa nam predstava legend in legendarnega blaga pokazuje udor posvetnih motivov in poznanih mitičnih odlomkov v legendo. Po vsem tem se upravičeno povprašamo, ali ti primerki sploh še vzdrže ime: legenda. Mar ne težijo iz območja tiste legende, ki je bila v svoji prvobitnosti življenjepisna kronika svetnika ter primernejše sodijo v okvir običajnih cerkvenih odnosno božjepotniških pravljic? To pa je zopet presplošna in neznačilna oznaka, ki nas ne more voditi do nikakih bistvenih spoznanj in zaključkov o obrobnosti teh legend. Ker ima večina njih opravka z božjimi osebami in je na poseben način v stiku s krščanskim svetom in katoliško cerkvijo, bomo zategadelj kljub sestavinam tujih elementov izhajali od prvotnega debla legende ter z njegovimi časovno-razvojnimi izrastki posredno osvetlili naše primerke.

Legenda je življenje krščanskega svetnika. Ali obratno: nadpovprečno življenje svetnika je izluščilo važne znake in lastnosti, ki je njih vsota

stvorila obliko pod imenom legenda. Na kratko: v legendi mora obstojati svetnik, njegovo krepostno življenje in čudež, ki to življenje potrjuje. Ko svetnik umre, se pojavi relikvija, ki nadomešča svetnika in s posmrtnimi čudeži oznanjuje krepost in svetnikovo nebeško moč. Za pravilno umevanje nastanka legende nam mora biti zlasti jasno, da je poleg obstoja svetnikovega življenja in njegove relikvije morala nastopiti še cerkvena uporaba tega življenja. V ospredje se je primeknila krepost, ki je s svetnikom in čudodelno relikvijo postala predmet posnemanja. S tem je tudi svetnik prejel posnemljiv značaj, njegova legenda pa zrastle v podoživljanje svetniškega življenja: krščanski človek se je pojavil kot romar. Živost tega romarskega podoživljanja je bila tolikšna, da so se od prvotne po cerkvi potrjene legende začele odločati sveže pripovedniške oblike, ki niso bile nič drugega, nego nove legende. Krožile so izvečine s sestavnimi deli prvih legend, a bile so — kar je zelo važno — že vezane na čas, kraj in ljudstvo. Postale so „aktualne, sedanjostne“ (A. Jolles).

Legenda, v svoji prvotnosti „vita Sanctorum“ ali „acta Martyrum“, je že zelo zgodaj v srednjem veku jela močno vplivati na posvetno pesem in povest. Posledice teh vplivov so bile raznovrstne zlitine srednjeveške viteške pesmi in legende (Prim. W. Eschenbacha: Parzival ali Legendo o papežu Gregorju iz Gesta Romanorum). A hkrati je ljudstvo legendo v toku časa še samolastneje preoblikovalo, to se pravi, da je še bolj določno stopilo iz svoje pobožnosti na prizorišče ustvarjanja. Prav gotovo se ljudstvo dolgo ne more zadovoljiti s svetopisemskim potekom dogodkov ali s strogim, obrednim svetnikovanjem svetnika v legendi. Ni mu dovolj po duhovniku oznanjeno Kristusovo trpljenje: v hujše judovske ječe vrže Kristusa in hujša, nepopisljiva trpljenja mu pripisuje. Pa mu spet ni všeč, da je ta svetnik tako mogočno ovenčan z glorio čudežev, oni drugi pa tako prazen in reven na slavi. In začelo se je prenašanje svetniških obstretov na druge svetniške glave. Legende pa so se množile in množile.

V ta obtek legend poseže vedno bolj naraščajoča priljubljenost Marije in njenega čaščenja. In ljudstvo popolnoma naravno presaja mnoge čudeže na Devico Marijo.

Legenda prejema polagoma še druge značilnosti. Relikvija se ne javlja več v prvih oblikah, t. j. v raznih mučilnih kolesih, obleki, žeblju, prtu, ampak v podobi ali kipu božje osebe. Kot taka je hkratu relikvija in sveta oseba. Podobo je obkrožilo pestro življenje ljudstva, ki je tudi samo nestrpno želelo, da bi bilo obdarovano s čudeži, odrazi milosti in naklonjenosti češčene osebe. Taka ljudska legenda je svetnike ljudstvu

zelo približala in Marijo neskončno omilila. Glede na obliko je legenda postala še aktualnejša, intimnejša, bila je v vsakem času in kraju pričujoča, učinkujoča, živa. Ni ravno malo važno, da so čudodelne podobe pribežale v ta ali oni kraj in da so se okrog njih zbirali različni narodi po svojih zastopnikih: ljudskih plesalcih in glumačih, pastirjih, plavičarjih, mornarjih, zidarjih, kmetovalcih kot zastopnikih dobrega sveta. Veličina tega sveta pa vse dotlej ne more vzplamteti v vsem svojem sijju, dokler ne nastopi primerno merilo ali temno ozadje v predstavnikih zla: v Judih, Turkih, protestantskih obrazoborcih in drugih grešnih posvetnjakih. In če pogledamo v gotski srednji vek, v njem so nadnaravne realitete resnično tako porazdeljene: angel je imel svojega nasprotnika v hudiču, svetnik v mučitelju, Kristus v Antikristu, Faust v Mefistu.

Medtem ko je v srednjem veku legenda rastle bolj ali manj spontano iz ljudstva, a je že tedaj bila njena oblika zaradi časovnih, zgodovinskih in anekdotskih vstavkov zrahljana, se je z nastopom novega veka ta njena resničnost znatno izpremenila. Kajti objasniti si moramo, da je katoliški barok s svojimi pomembnimi činitelji utemeljil nove podlage pobožnostnega življenja. Srednji vek je še smatral človeško zveličanje, njegovo povišanje v svetništvo za dar božji, novi vek pa je po jezuitih oglasil, da so ta zveličanja in povišanja zavisna od človeške volje, skratka, dviganje in padanje naše pobožnosti ni toliko zasluga Boga, kakor npravstvenega življenja človeka. Mimo poudarkov o zaslugah človeka je pobožnost na osnovi gesla: namen posvečuje sredstva, vzplamenela v novih oblikah, zlasti pa se je zaradi premoči razuma in volje povečala njena okretnost k Bogu, kakor tudi k zamotanim problemom zemlje in človeka. Predstavila se je svetu kot aktivna sila.

V zvezi z našim razmotrivanjem nas mora seveda zanimati pojav resničnosti, ki jo je duh novega časa vnesel v položaj legende. Srednji vek je smatral angele, hudiče, svetnike in Marijo za realitete, ki je bil njih prostor obsežen (prim. stare francoske legende o devici Mariji), barok pa ugleda v njih zgolj podobe idej, jih kot take skuša ljudstvu približati. Verske eksercicije so okrnile in ohromile legendarno fantazijo, ki je začela tvoriti stalno istovrstne oblike. Vrhu tega se je legenda z razumsko okretnostjo in s posebnim namenom prenašala iz kraja v kraj, na podlagi gotovega vzorca mehanično razmnoževala ter tako izgubljala izvornost in posrednost. Nočemo sicer teh trditev pribiti za obče veljavne, toda razum baroka je bil tisto iztočišče, ki je na koncu svojih opravkov in pokretov privzgojil nevarno in kočljivo pomoč za vzdrževanje verske gorečnosti — račun. Zatorej božjepotniška legenda s svojim človeškim ozadjem često

bolj odvijte črte narodove duševnosti, nego marsikatera bajka ali pripovedka, ki se je že zelo odmeknila času in človeku. Primitivno in skromno ljudstvo je v legende, po cerkovnikih in romarskih „vojvodih“ prepisane ali sestavljene, verovalo, jih sprejelo za svojo lastnino in jih vrhu vsega ozaljšalo z novimi legendarnimi zgodbami. Tako goreča je bila ljubezen do domačega kraja, do domače cerkve in domače Marije. Vendar — razkroj je bil na vidiku, legende so začele izginjati in izginjati, zlasti še, ko jih je jela plašiti naturalistična pamet laika in teologa, ki v njeno odvratno in medlo luč vpadajo najnovejše legende okrog zadnjih romarskih postaj (Lurd, Brezje).

Da si pa podobo romarske legende končno v vsem izjasnimo, naj ugotovimo še nekaj dejstev. Ako smo na eni strani s pridržki priznali religijozno-magičnim obsegom sposobnost, izbrati vodo, drevesa, grmičevja, živali za zibelko čudodelnih podob, moramo na drugi strani dognati, da je kulturna krščanska pobožnost v trenutku oslABLJENJA magičnih virov izdelala iz teh naravnih predmetov — ornament, ki je svojem višjem razvoju prehajal v lirčno pesem. Na tej točki lahko primerjamo legendo z lepimi izdelki ljudske upodabljalno umetnosti. Slično kakor v legendi, tudi na teh slikah ni nobenih razdalj in odtujenosti med ljudstvom, naturo in božjimi osebami: vsi skupaj predstavljajo eno samo veliko družino, ki jo spaja enako čuvstvo in enaka usoda. Značaj pomanjšane slike povzroča nekaj razlik: v legendi so ornamentalni predmeti naravno prvobitni, slika pa jih tam, kjer more, že poumetničuje, kultivira v rože, šopke in cvetlične košare (prim. podobico sv. Valentina na str. 36). To pa dela s svojim lirčnim gostobesedjem sodobna umetna legenda.

Ker je postala legenda v teku časa taka sestavljena, da se od nje brez težave odloči neki sestavni del, predmet, ornament, kot popolnoma samostojna, a okrnjena in nedonošena legenda ali legendarna zgodba, ki pa je spet sposobna sprožiti nove zgodbe, nam je potemtakem pač lahko razložiti nastanek tega tako mnogoličnega legendarnega pravljice, ki bega našo čisto predstavo o legendi. Vsekakor moramo to raznovrstno blago smatrati za daljne izrastke legend in ga spričo tega uvrstiti v njeno stvarno območje, a če ne prenese imena „legenda“, vsaj glede na obliko označiti ali za legendarno zgodbo, pravljico ali anekdoto. Nekaj primerov: osamel ornamentalni odlomek legende vidimo v ljudski govorici o dobrovskem ptičku, ki je nekoč s človeškim glasom prepeval slavo Device Marije, sedeč na „leševju“. Zlitino posvetnega in legendarnega motiva predstavlja legenda o ošabni dobrovski gospe. Mitično posvetnost pozneje zamenjuje zgodovinska posvetnost, ki se ali prevesi v legendo (prim. ono iz Ljubnega

na Gor.), ali pa le ostaja na črti gole legendarne anekdote. Na tako anekdotu kaže nesrečni pripetljaj breških plesalcev. Ostalo gradivo pa se glede na svojo obliko ter na podlagi naših legendoloških spoznanj samo po sebi primerno porazdeljuje.

IV

Zastran vprašanja o izvornosti in samobitnosti slovenskih legend smo v okvirju več ali manj sličnih primerov iz tirolske ali bavarske legendologije v stiski s točnim odgovorom. Vrhu tega so tu še marsikatere ostrine, ki bi jih zlasti izvrtal kritičen in stvaren pretres slovenske božjepotniške politike. Mimo vodoravnih črt razvojnosti in vplivnosti pa je treba nedvomno vračunati izvorno črto navpičnico, ki nas poučuje, da morejo biti kesnejše oblike legend v sličnih razmerah in v enaki sili docela samostojne. Najbolj jasno in določno bi nam takšne samostojne oblike iznašla in potrdila psihološka razmotrivanja vprašanja, kako se v legendi zrcali duševna podoba človekovega značaja.

Slovenske legende so izvečine ogledala izravnanih oblik značaja našega ljudstva, ki jih imenujemo s skupnim imenom žensko vdanostno naturo. O tej naturi vemo, da je skultivirana zgorelina starodavne moške nature nemira in boja, ki se v svojih dinamičnih selilnih gonih še ni dotikala urejajočega kulturnega principa nebes. Zavoljo tega po usodnem preokretu tudi urejajoči principi zemlje niso mogli biti vzpodbudljivi in do dejanj žgoči, nemočni so utonili v brezglasni predanosti ljudstva. Zemeljsko ljudstvo, trpno, vztrajno in predano, smo postali prav za prav po ideji krščanskega sveta. In prav gotovo smo izjemen primer v tem oziru, da nam zemlja kot snovnost ni bila nikdar velik narurni element in mogočen doživljaj, nego spokojna idila, majhen lepoten prostor, ki v njegovem okvirju ni širine za epiko, pač pa mnogo tesnjav, ožin in sotesk za liriko in legendo. Prevladujoča in nad vse poglobitna je v Slovencih ideja zemlje, ki nas veže na domače kraje, a nas tudi razrešuje od njih: v novih, tujih zemljah je vselej sveža, goji spomine na domovino in ureja sredi tuje kulture smoterna kulturna življenja po podobi iz starega kraja. V vsakem primeru in navzlic selilni gibljivosti pa je značaj slovenskega naroda statičen, ker je zgrajen na osnovah družinsko-materske kulture, legendaren, kar se nam bo v teku razprave razodelo. Podroben prikaz bi nam obsege te kulture pojasnil v raznih kulturnih območjih, tudi v umetniških, na koncu koncev pa potrdil resnico, da so se slovenski umetniki (Prešeren, Levstik, Cankar, Kosovel) morali boriti zoper pogubonosne obrobne oblike te družinske kulture in za večnostne

principe višje popolnosti. In povsod sredi upora ali vrveža ostro občute-
nih in doživljenih nasprotij, povsod tam, kjer človek jenja biti zemeljska
mirnost in član družinske kulture, kjer se skušajo razbiti utrjene osnove,
povsod se javljajo višje, izrazite oblike moškega značaja. Temu značaju
je pri nas v prvi vrsti ime umetnik. Izraziti značaji umetnika so bili
narodu prav tolikšna nuja in življensko-kulturna potreba kakor tolažilna
ženska postava Device Marije, kajti če ne, bi se narod ne pomaknil do
tiste razvojne stopnje, na kateri danes stoji. Naš umetnik je zlasti hitel,
da opravi ono veliko delo, ki so ga slovanski bogovi in mitični junaki
zamudili ali ne dokončali. Zato nas ob pogledu na borbe naših umetni-
kov prevzema tragična značilnost, ki jo slutimo na dnu vseh njihovih
vzponov, dvigov in padcev, namreč usodno maščevanje davnih zamujenih
prilik in nepravilnih začetkov slovanske mladosti, ki je naše prednike
mного prerano pognala v težke in usodepolne preizkušnje sredi žarišč
evropskih kultur.

Slovenske legende so ogledalo trpnosti in pobožnosti slovenskega
ljudstva, ki prejemata svoj poudarek v Marijinem čaščenju. In Slovenci
smo Marijin narod, v tem je najvišji izraz slovenske družinske idile. Slava
in mogočnost vseh svetnikov in mitičnih junakov ni nič spričo vseobsežne
slave slovenske Matere božje. Koliko dobrosrčnosti in dobromiselnosti slov.
ljudstva se skriva v tem dejstvu, koliko tihih in blagodejnih pomladnih
lepot! Slovenski narod, po svoji naturi ena sama velika materinska skrb
in tiha vdanost, časti svojo edino veliko figuro, svojo vesoljno mater,
Marijo!

Kult in trubadurstvo okrog Marije pa se na svojih viških pretočita
le v vzorno krščansko družinsko kulturo (ki je narodu potrebna, a ne
sme biti osamljena), tam pa, kjer se to ne zgodi, zaostajata liki okrožja
liturgičnih estetskih oblik Beurona, ki počivajo same v sebi, so enkratne,
ekstatične in brez bodočnosti razvitka. Potemtakem Marija ni in nikakor
ne more biti vzbuditeljica tistega aktivnega in plodonosnega toka, ki
ustvarja temelje moške, narodne kulture. Kajti ta potrebuje za svoja
nepogrešljiva oporišča in gibala dinamičnih značajev. Upor zoper Marijo?
Ne, le zoper njeno kulturno osamitev in pomik v osredje slovenske ka-
rakterologije, hkrati pa v dragocen odlomek tiste ljudske pobožnosti, iz
katere se je resnično izvil upor zoper Marijo. In kjer se javi upor, tam
prične Marija krvaveti, tam je doma gorenjsko uporništvo in tam se sve-
tlikajo obrisi one kulture, ki jo vzgibavajo trenja in napetosti medsebojno
različnih sil. Ljubenska legenda o gorenjskem zidarju in o Udarjeni Materi
božji je postala za naša razmotrivanja aktualna.

V

Legenda o Mariji Udarjeni iz Ljubnega na Gorenjskem je v ustnem izročilu in še v narodni pesmi brez vsakršne baročne pestrosti, a po svojih tajnih globinah spočetja bolj govori za duha baroka, nego malokatera. Nič ni razvlečena v liričnost ali pravljичno nakitje in gostobesedje, gola, enostavna, enovita se nam predstavlja kot značaj gorenjskega človeka in njegove gorate pokrajine, pa še mračna kot je mračen razum njenega ustvarjavca. Dandanes je slava Ljubenske Marije zatemnela. In slava sosedne Marije na Brezjah vzhaja in ne mine. Takšna je geografija slov. pobožnosti, ki se je od baročne okretnosti marsikaj naučila. Vendar: od Ljubnega do Brezij! Kolikšen razvoj! Prav tak kakor od romantike Finžgarjevega „Divjega lovca“ do naturalistične problematike njegovih „Razvalin življenja“.

Ljubenska legenda o Udarjeni Materi božji ima za svoje iztočišče dvoje resničnosti. Prva je splošna, legendološka, druga pa omejena, karakterološko-psihološka, ker se dotika gorenjskega značaja, ob tem pa slovenskega kulturnega življenja.

Legendološka resničnost nam v glavnem pojasnjuje nastanek legende, ki je povsod običajen in mogoč. Predmet gorenjske legende je zgodovina 16. in 17. stoletja, zgodovina protestantizma, husizma in kalvinizma. Ta razkolništva so v vseh svojih protestih in uporih obsegala v prvi vrsti odpor zoper veličastno katoliško čaščenje Marije, češ da zatemnjuje velikega moža, Jezusa Kristusa, ki da je začetek in konec in jedro krščanske religije. V svojih ljudskih nižinah so razkolništva iz takega oznanjenega nauka prešla v dejalnost obrazborcev. Razkolnik ruši Marijino podobo. To je v našem gorenjskem primeru tisto zgodovinsko dejstvo, tista splošna matica, ki v gorenjski vasi nekega dne zdajci postane prisotna, živa, aktualna do takšne možnosti, da okameni v legendo o gorenjskem zidarju — obrazborcu.

Rojstvo ljubenske legende pa sta poleg splošne zgodovinske resnice pospešila še dva resnična dogodka. Prvi: v nekem kraju na Koroškem je v tistih časih prenapet protestant napadel župnika in mu s kladivom razbil glavo. Drugi: v Ljubnem je v 16. stoletju neki vaščan močno zasovražil duhovnika, ki je hodil iz Podbrezij maševat v ljubensko vas. Nekega dne ga je v zasedi počakal in vrgel nanj kamen. Splošnemu dejstvu so se tu priključila še ožja, krajevna, ki so pomembna zaradi tega, ker oblikujejo v legendi rekvizite (kladivo) in poudarjajo gotove dele telesa (glavo). Tuje in domače resničnosti so se zgostile in soustvarile legendo.

Domača ljubenska resničnost pa razodeva karakterološko-psihološke podlage gorenjskega človeka, ki je v legendi njegov predstavnik zidar.

Srednjeveški zidarji, kamnoseki in graditelji cerkva se s svojimi življenjskimi skrajnostmi razvrščajo v temačno poglavje snovanja človeškega duha, ki moramo v njem tudi poiskati izhodišča novodobnih prostozidarjev. Takratni cerkveni zidarji so se od primitivnega ljudstva odločali kot njegov umsko razvitejši del, a so se spričo tesnega, intimnega odnosa do svojega zidarskega in graditeljskega dela razvili v čudake in obnemeli v demonske posebnosti. Kakšne ostrine zmore imeti ta njihov individualizem, nam kaže gorenjski zidar, ki s kladivom udari Marijo in ki je v svoji službi najprimernejša oseba, da zagreši tak zločin. Bil je ljubenskemu vaščanu, ki ga je tedaj obkrožala kultura zidanja hiš, kamnoseštva in lončarstva, mnogo bližji in mnogo bolj poznan, nego kak Turek ali protestant.

Obnovimo še enkrat na kratko ljubensko legendo: Gorenjski zidar je udaril Mater božjo v Ljubnem na čelo, ki je iz njega pritekla kri. Koren gorenjskega značaja pa je glava, razum, ki spočne bridka spoznanja. Ali ni potemtakem ta ošabnostna in razumska bitnost Gorenjca en sam tak večer ležaj in rojišče, ki je v kritičnem stanju svojega razvoja in potem ko se odtrga od svoje matere zemlje, zmožen preko časa in zgodovinskih dogodb vselej znova in znova ustvarjati raznolične kulturne oblike, pa naj so te ali legende o prevzetnih uporniških zidarjih ali povesti o rokovnjačih, divjih lovcih in v grunt zagrizenih kmetih? Razlika med italijansko, botticellijevsko in gorenjsko Madono se razodeva v tem, da je pri prvi ranjena čutnost, pri drugi, gorenjski, pa — razum. Ljubenska Marija prispodobno krvavi: na glavi, na čelu. Zato teži v zbirko voščenih figur in s tem v ljudsko umetnost. Tu imamo simbolično podano razumsko osnovo gorenjskega karakterja, ki se oprostí ženske trpne nature ter zatrpi v spoznanjih: pričinja usodno krvaveti. In krvavi pri srednjeveških bičarjih, skakačih in zidarjih, pri divjih lovcih in rokovnjačih, pri Finžgarjevem kmetu... In pri Prešernu, Tavčarju... Upori in uboji so jih izstruzili v izrazite značaje. A kje je preostala kultura? Ali jo tvorijo zgolj značaji, legende in povesti?

Mimo tolikih in tolikih umetniških spomenikov ter drugih kulturnih oblik naj omenimo eno: domovinsko ljubezen. Ni morda ta ljubezen trpna, vdana, povezana z zemljo, ki v tem primeru zemlje sploh ne vidi in nima do nje nobenega velikega razmerja. Ne, ta ljubezen je živa, dejanska, razgibava narod, da brani svoj jezik in svojo zemljo v tistem hipu, ko se osvobaja vezi njenega trdnega objema, da brani Marijo tedaj, ko se ji najbolj ostro upre. V tem oziru se tako organizirana ljubezen, ki je moško omejena na en kraj, na eno deželo in en narod znatno dviga

nad slovanskimi manifestacijami o združevanju in bratstvu, ki navsezadnje predstavljajo dekadentni tip materinsko-družinskega elementa in ki se preko urejevanja lastne individualnosti in samobitnosti razrešujejo v družinske sanje, ki nikoli ne morejo povzročiti razrasta in razcveta velike in vplivne kulture.

Ako pa za trenotek zavijemo v slovensko književnost, najdemo, da ona v nasprotju s tem ni toliko individualistično omejena na posamezna okrožja, kakor zgrajena na osnovi zakona družinsko-materinske idile slovenskega prostora. Na priliko: slovenski umetnik se mnogo in pogosto vrti okrog otroka in njegove umetnosti. In je posebna zakonitost slovenskega kulturnega prostora, da obenem z mladinskimi teksti in verzi sovpadajo vanj nezrele in začetniške pripovedniške oblike, ki so v najboljšem primeru poganjki ljudske umetnosti. V prvi vrsti ustvarja ta naš tipično družinski prostor taka umetniška območja, ki so od njih na stežaj odprta vrata v druga območja. Znatna razlika pa obstoji med življenjem kulture, ki je v njej vsaka umetniška osebnost moško omejena na svoje mesto, ki je v njej vse smiselno in ekonomično porazdeljeno, ki so v njej i Marija i junak in umetnik na svojih postojankah, in med zamočvirjenostjo kulture, ki so njene brazde in žlebi izravnani in na njenih družinskih tleh vsaka meja zabrisana. V prostoru take kulture prav tako kakor v starodavnem slovanskem svetu ne vzrastejo velike naloge in poslanstva, v njenem domačnostnem ozračju je doma umetnik, ki se sredi najvišjih spoznanj pootroči v mično igro otroških verzov ali zresni v inferijorno prigodniško narodno liriko. Tip takega umetnika je resda sodoben, kulturno učinkovit in pomenljiv, a znači v primeri z zakonito premočrtnostjo in prodornostjo sv. Avgušтина, Pascala, Goetheja, Prešerna, Novalisa, Hölderlina, i. dr. nedvomno občuten padec in nazadovanje. Navzlic raznim kulturno pravičnim težnjam in stremljenjem k mitologiji in otroški umetnosti je bila umetnikova visoka umetnost postavljena na družinsko osnovo, ki iz svoje srede ne more izdelati kipovitih večnostnih oblik, ker vse bolj nastaja na poti rešilnih vračanj in oziranj v preteklost, kakor na poti premočrtnega napredka. Poznano pa nam mora biti poleg tega, da se sodobni umetnik ne vrti okrog otroka zgolj zavoljo iskanja prvobitnih ljudskih oblik in primitivnih čuvstev, temveč radi razbitosti njegove umetniške poti, ker se mu lomi celotnostni pogled na stvarstvo in zlasti ker je premalo asketsko vglobljen v velike naloge in načrte svoje umetnosti, svojega naroda in domovine.

A zidar je šel za pokoro v Rim . . . Kar dela v velikem protestant, ki se po uporih in protestih znajde sredi tolažilnih utripov nature in do-

mače hiše, to počne v malem gorenjski upornik, ki se iznenada zavé svoje krivde in greha nad zemljo, proseč jo odpuščanja (prim. etičen motiv in ovinek pri Razkolnikovu iz Dostojevskega „Zločin in kazen“). Razvojna črta takih ponižanj in povišanj je starodavna in so njene postaje: nedolžnost, krivda, odrešitev. Tam, kjer se odrešitev ne zasveti in kjer razvoj zastaja v upor, tam mladost odpora omedleva v pritajne bolečine nemira, v razumske privide brez izhodišč in v zagrenjeno svobodomiselnost Gorenjca, ki na svojem dnu ni politično-prigodniško, temveč prikrita usedlina prvega nedokončanega upora njegovega odkritega in jasnega značaja. Spokorniški konec ljubenske legende pa izžareva v svoj prav značilni poudarek. Pri tem mislimo na resničnost tiste obrobne Gorenjske, ki razkrajajo svojstveno dinamiko, ker je čuvstvo in razum hkrati. In ta Gorenjska je romarski konec legende dejansko najbolj živo in iskreno doživljala in vzdrži pri tem vzporednico z norveškimi morskimi roparji, ki so pod sv. Olafom prešli iz pustolovskih rušilnih podjetij v najglobljo spokorniško molitev srednjeveškega krščanstva. Mislimo na pustolovsko in spokorniško ozemlje: Črni graben, Krtina, Ihan in še dalje. V Ljubnem ne živi narodna romarska pesem o Udarjeni Mariji (glej Štrekelj: Slov. narodne pesmi), goji in ovekovečuje jo Ihan, ki predobro vé, zakaj ima sv. Jurija z zmajem za svojega glavnega cerkvenega patrona. Skratka: v Rim ni romal toliko gorenjski zidar, kakor upornik z ozemlja okrog Črnega grabna in Ihana. Marsikaj se je dogodilo v preteklosti na tem ozemlju nemira in upora, ki so svetle in temne točke razvoja izjasnile svojebitni značaj njegovega človeka. Temna plat je izražena v uporih in pustolovskih podvigih, svetla pa razodeva, kako je ljudstvo presunila njegova lastna uporniška natura, kako je romal k Mariji Udarjeni, ki ji je zapel svojo pesem, kako se je primaknil k zemlji in se spokoril za pansko mladostno dobo svojega življenja.

S tem pa smo obstali pred legendarnostjo slovenskega življenja. V njem se vse enozvočno spovrača: stare pravde, svetobolje, romarstvo. Kakor v naturi, v družini in ljudski umetnosti. In tu bi moral spregovoriti slovenski roman. Ljubenska legenda pa je s prikazom značaja svojega gorenjskega človeka potrdila samobitnost in mimo tega ponudila vzgled, kje se odvijajo slovenski kulturni problemi.

Boris Orel

Legende in druge zgodbe so povzete iz ustnega izročila, največ pa iz knjig:

Jožef Lavtižar: Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radovljici, 1897.

Janez Volčič: Življenje preblažene Device in Matere Marije, IV. del. Božja pota. 1889.

J. Lovrenčič: Tiho življenje, 1932.

DNEVNE IN NOČNE PESMI

1

Solnce je spet nad zemljo, petelini
pojo v temne sadovnjake, brezmejna
jasnost je negibno omamna. Cerkev
je bela od jutranje luči, v njene črvive
klopi se sliši počasno nihanje ure.
Zlati svetniki vonjajo po vosku in
kadilu, pod njimi je zrelo cvetje, brezbrežja
hodijo skozi zidove.

Duhovnik stoji pred oltarjem in ima
roke razširjene. Ljudje po poljih so majhni
in neslišni kakor mravlje. Ko se duhovnik
zgane, zašumi njegova obleka, čuje se
njegovo ostro dihanje, raskavo prelamlja
belo hostijo. Zunaj piskajo žuželke.
Ministrant leze v dve gubè, nato se okno
strese od voza na cesti.

2

Tiha, mala muzika igra, zaprta
v okrogli škatljici, kakor bi nekdo
zamolkle strune prebiral. Lestvica
sloni ob deblu, otrok sedi v drevesu,
zrela solnčava vpija igro glasov. Ljudje
je ne slišijo, ponižno ostaja v sebi.

Toda, čuj, v tej popoldanski mirnosti
se igračka zaziblje na globokem sozvenenju,
soglasje predmetov leži pod njo in ji
družno pripeva. Zrela žita stoje po
dolгих rebrih, temne ribe nemijo po
tolmunih in oblak se mirno ustavlja.

3

Pred vrčem stojim in ne morem
mimo. Moj duh se v igri ujet
enakomerno nagiblje nad posodo
odžejanosti. Na travniku sem v močno
vonjajočem senu pil iz njega, lepe
kraljeve hčeri so ga nosile k studencu
in neznani slikar je srčni cvet
vtaknil vanj.

Dragi vrč, naj te vidim v tvoji
slavi: popoldanska tišina te
od vseh strani obdaja, sam iz sebe

si trden in z zaprtimi očmi mirno
moliš v negotovost.

4

Čuj, deževni curki so utihnili, zdaj
od zemeljske slasti medlimo, roke bi
rade v silje. Luč prihaja iz visokih
preseki, zemlja postaja svetla jasa, davna
igra nam brodi v spominu, ne moremo
je več obnoviti.

Iz podstrešij valovijo vonji sena,
zmočen cestni prah presunljivo draži,
žene vleče v vrtove, kamenčki se belijo
v mehki prsti, prek nje so odleteli golobi. Tam
je polje, v njem plodovi utripajo blaženo
kakor ugasla bolečina.

5

Kdorkoli si, vstopi tiho v hišo
in v pobožno luč. Stare postelje
gledajo pohlevno, od peči do mize
hodi kruh, v lončenih vrčih voda stoji.
Uteži od ure polzijo navzdol, sad
miru je vedno težji.

Mačka čepi na podstrešju, pes
gleda za ptiči, čebele se vračajo

domov, iz hlevov skačejo zajčki,
kokoši se jim čudijo. Vseповsod
diši po dobrem govedu, še otrok bi
rad spal pri teličku.

Okoli in okoli hiše je trata, ponoči
hodijo po njej mrtveci, ne morejo
je pozabiti, urejajo jo in dobrotno
osenčujejo. V okenskih križih so
zamolkle šentjanževe rože. Bog nam
daj srečno zadnjo uro.

6

Solnce je zašlo, ostrost se je umeknila
od nas. Žena stoji negibna med
majhnimi hišami, desno dlan ima na
ustnicah. Otroci iščejo dračja ob potoku,
nato zakurijo ogenj in posedejo krog njega
in neskladno nihajo v svojih tîpih bajajočih
zvokih.

Voda šumi ob mlinu, gladina nad
jezom hoče ujeti zadnjo luč sveta. Človek
gre preko travnikov, tih šum se lovi
bosih nog. Obilje postaja temno in motno.
Topoli za vasjo so kakor bitja. Pes se je
obrnil od zahoda, tuja prikazen je že na
vzhodni strani.

7

Mesec sije v ograjene pašnike.

Konji se pasejo zamolklo, nato si grizejo
hrbte in odtopotajo pred nočnimi sencami.

V kupu sena leže hlapci, eden med njimi
igra na orglice. Ko preneha, zazveni
svetla motnjava, zmedenost se urejuje,
svet postaja globlji, človek bi na preperelem
lesu zaspal.

Oddaleč štropota studenec, zemlja
omamljena izpuhteva, spanje diši
po izmučenem zdravju.

8

Že dolgo je, kar smo pričeli.

Ves svet šumi, med dvema dekletoma
sedim, naše matere pesem pojo
v svatbeno noč.

Tista, ki sem jo v mesečini lovil, je
trudna, opotekam se za flavto,
plešoče noge bijejo ob tla, o kako
velika je naša hiša.

Zdaj so nevesti venec sneli, med
vinom rožmarin diši, jutri bo
solnce ves dan medlo, le muzikantje
vedno rastejo.

9

Ob predmetih bivam, kakor ob bregovih nočnih rek,
v temne gladine gledam, pretresen od soživljenja
in od svoje podobnosti, v ozadju tokovi padajo
v globino.

Večni šum me obdaja, pijem vrtoglavo
vednost, moja živost potopljeno tipa, vsa
telesa vedo več od mene, tiho poklekam, vse, kar biva,
me nosi.

Moje trajanje vene, neprestano vene kakor trava
zemeljska, za njo se večja rodovitnost ljubezni,
vedno bolj se uvrščam v davni red, še veter nočni
mi pomaga.

10

Med koreninami ležim, kjer je
vse v neusmiljenih vonjih razodeto.

Omamna temnost me je gromko podrla
na tla, ko sem tekkel vedno naprej,
kakor bebec, ki se s trpečo krvjo krasí.

In ko sem na ostrem spreminjanju
ležeč pritegnil sapo, sem slišal:

od vekomaj buči, za vsemi gorami buči,
skozi svetove grmi in jih silno pretresa.

Rodovitni vetrovi mi širijo nosnice,
svet je poln lepih živali, na njih

jaše nemost in jih strašno žvalà.
Ne morem ločiti vriskajočega hrzanja
od smrtnih jekov. Zdaj ležim divje
na hrbtu, vežem se in kričim, da bi
prevpil svojo smrt. Starodavna prst
diši. Naj se zruši vse razen groze, v njej
je bližina, bližina.

11

Glavo sem položil na tujo slast
in se prehitel, zdaj ležim na zemlji,
vsenaokrog je davni mir, nekaj vene,
nekaj izgoreva, na razgrinjanju so temni
krogi, pokoj živalstva okušam, srce
šepeta: nič ni izgubljeno.

Toda že se oglašà sapa, stoletne šume
se zdrzajo. Dolina leži pod temnim
hribom, moje poševne oči se družijo z
njegovim pobočjem, nemost sveta je
polna. Zdaj zdaj se bo oglasila
zategla trobenta.

12

Bratje, pojmo: O, luč bodi temnomila,
zvenenje bodi davno, ljubezen bodi
strpljiva. Mi smo zmučena divjina,

oči sredi trav, nevedna podarjenost sébi
samemu, ne vemo se potolažiti. Kam
naj se damo pred znamenji? Drevesa
rasto, živali gledajo naokrog, srce nam
močno bije. O, nič drugega, kakor
pokriti si oči in pritisniti jih nate, zemlja,
dokler ne bodo zvezde prišle na nebo.

13

Zemlja, iz tebe se dotikam vsega, zemlja,
vate se vračam, moje meso diši po sveti
daritvi in smrtni žalosti, dolgo bom
gledal navzgor, ponoči in podnevi.

Zemlja, naš grob, kako si lepa, zemlja,
sladka temna zrna med zrni, od tvojih
globin sem zmeden, ptički čivkajo nad menoj,
pepel nočnih ognjev se igra v solncu.

14

Zaspi šumenje drevja in morskih
valov, zaspite trave in nizki mahovi,
zaspi tudi ti bojazen.

Zaspite vsi ljudje, zaspite otroci,
zaspite žalostne žene, zaspite mrtveci,
človeško srce že predolgo bedi.

Zaspite drage živali, zaspite neznana
bitja, zaspí svetloba s svojimi služabniki,
prejasno je trpljenje na svetu.

Zaspíte vsi okrog mene, bedel bom za
vse, majhna lučka mi bo svetila,
zaspíte, zaspíte.

E d v a r d K o c b e k

MISLI O PLESU

Človeka tvorita dva svetova: duhovni in telesni, vsak z neštetiimi komponentami, ki se vežejo in prepletajo in katerih rezultante so dejanja. Konec tega procesa vidim, začetek pa je nedognan. Iz duševnih impulzov se rodijo telesni gibi in iz telesnih nastrojenj čuvstvena. Telo je izrazno sredstvo naše osebnosti . . .

Vsaka umetnina je avtonomen izraz naše duševnosti. Ta izraz je lahko pesem ali slika ali simfonija ali ples. In vendar je prav za prav besedna, glasbena in likovna umetnost v svojem početku in bistvu ples. Rajanje, ki je rojeno iz duševnega impulza in se javlja v telesnem gibu. Vsaka beseda je cel niz telesnih gibov: če zapojem lestvico, lahko čutim, kako se ožijo glasilke. In roka slikarjeva pleše in riše krivulje in črte. Torej vse telesni gibi. Preskok iz duševnega akta v telesnega je isti, le s to razliko, da je pri plesu v ožjem smislu razlit na vse telo, medtem ko je pri besedi ali tonu ponavadi lokaliziran. In zato je pesnik, slikar, glasbenik in končno vsak človek plesalec v najširšem smislu besede . . .

Ples je igra z ravnotežjem. Ta igra živi v plesnem človeku kot skrivno bivajoča draž, ki ga sili, da na vtise od zunaj in od znotraj odgovarja z jezikom telesnih gibov. Pogoj plesa je zato doživetje gibanja, ples sam pa je oblikovano gibanje in razgibana oblika.

V plesu se srečujeta biološka in osebna duša. Obe sta iracionalni, toda v nobeni drugi umetnosti ni biološka duša tako prvotno in močno udeležena pri oblikovanju kakor pri plesu. Iz tega prihaja posebnost in svojskost plesa: njegova demonska povezanost, ki mu sicer omejuje kraljestvo prostosti, ki ga pa tudi usposablja za neodjenljivo premost.

Un Amour du Moyen age (Pia in Pino Mlakar)

Prvina plesa je gibanje. Vendar ne vsako, temveč le smiselno oblikovano gibanje. Smiselno zato, ker mora njegov nagon biti psihofizičen, ne zgolj mehanski. Oblikovano gibanje z ozirom na prostor in čas . . .

Sestavina plesa: izžarjanje človeka v prostor in narobe, naponi telesa vase, ter ritem . . .

Gibi plesalca so postavljeni v prostor. Njegovo telo zahteva tri dimenzije, šest glavnih smeri gibanja (gor-dol, levo-desno, naprej-nazaj) in osemkrat tri diagonalne variante. To vse tvori kristalni lik, ikosieder. Ikosieder je plesalčev barvni spektrum in tonova lestvica. Plesalec lahko občuti najbližjo prostornost, to je svoje telo, bližnjo okolico v tipanju in tretjič prostor vsemirja . . .

Obliko plesnemu gibu dajeta plesalčevo telo in prostor. Za razvoj in izvedbo svojih gibov potrebuje ples časa, ker ni njegov lik postavljen v prostor kakor kip, temveč se pred nami razvija tudi časovno . . .

Resnična mera za ples je ritem. To je telesna godba, neznani, silni, prvotni in iracionalni zakon, ki ima v sebi le toliko časovnega, kolikor se njegov naglas ponavlja v kakem določenem razdobju. Ritem urejuje in brzda gibanje, ga pa tudi neti in stopnjuje do opojne besnosti . . .

Ples je doživetje, ki ga je treba tudi telesno občutiti, ne samo videti. Ne moremo ga uživati po razumski poti, niti po čuvstveni, niti po izkustveno plastični, kakor dojemamo literaturo, glasbo ali likovno umetnost. Zato ples ni realizacija muzikalnega ali literarnega teksta, temveč je prvotnejši od teh . . .

Glasbeniku omogoča šele orkester s svojo raznobarvnostjo in polnostjo brezštevilnost umetniških izrazov, močno širino izživljanja in velike skladbe prihajajo do nas, poslušalcev, vprav še le po orkestru. Velika koreografska skladba potrebuje tudi nekega takega orkestra, ki jo izvaja: to je plesni orkester, ansambel, to je plesni zbor. Plesni zbor povečuje razne možnosti, ker je sestavljen iz različnih ljudi, to se pravi, specifično-individualnih sposobnosti, in omogoča po svoji številčni moči mnogo več razpletljajev in rešitev, kakor pa je to mogoče samo v solu ali duetu. Plesni zbor pomnožuje po eni strani do neizčrpnosti pestrost, a po drugi strani spet moč v enovitosti. In na teh prvinah se da zgraditi mnogo več, kakor so nam pokazali različni baleti, na teh prvinah se dajo graditi koreografske drame, komedije in koreografski oratoriji. Prva zahteva, ki jo mora izpolniti vsak godbenik v orkestru, je ta, da obvlada svoj instrument, svoj čisto glasbeni part in da ima končno še tisto inteligenčno-glasbeno sposobnost in umetniško zmožnost, da se more vživeti v vlogo, ki mu je dana v takem orkestru. Analogne zahteve so tudi za plesni zbor . . .

Ples ni samo plastično podajanje muzikalne kompozicije. Je sicer lahko, a je možen tudi brez vsake glasbe. In tak ples je absolutni ali svobodni ples. Težko, a vendar najsilnejše je doživljanje takega plesa . . .

Za pravo uživanje plesne umetnine mora biti tudi gledalec sorodno uglašen. Tudi literarnega motiva ne moremo doživeti, če je čisto tuj naši duševnosti. Gledalec, ki hoče plesno umetnino intenzivno uživati, jo mora takorekoč sam plesati, sam doživljati vse psihofizične impulze, napone in popuščanja. Samo to je čisto „razumevanje“ plesa. Vsako drugo uživanje, bodisi samo pantomimno, bodisi muzikalno ali estetsko, je le okrnjeno, delno . . .

Kritika je najbolj vzgojeni, najobčutljivejši gledalec. Kritika je most med umetnikom in ljudstvom. Pri nas plesne kritike sploh še nimamo. Plesna kritika mora ločiti med plesalcem-umetnikom in plesalcem-kričačem. Mora ločiti med morjem in gnojnico, med umetnino in šundom. Plesna kritika mora vzgojiti publiko tako, da bo izžvižgala vsakogar, ki bi želel prodajati svoje meso ali kazati svoj diletantski ples. Ob času novih odkritij nam je potreben goreč in jasen sodnik. Plesna umetnost gre danes čisto nova pota. Publika pa živi še pri starih opernih in operetnih baletih.

Ples je najveselejša umetnost, ker se v njem poraja soglasje med biološko in osebno dušo, izenačevanje splošnega in individualnega življenja v psihofizično celoto. To je bil cilj grškega človeka, njegova hkratnost lepote in dobrote. Harmonija je ravnotežje in ples je igra z ravnotežjem . . .

Pino Mlakar

ZA PREUREDITEV NAZORA O JEZIKU

I

Beseda stoji v središču človeške kulture, ona je najvažnejše izrazno sredstvo človeka, ki se je dvignil šele z njo iz nižin zgolj čutne podzavesti do jasne razumske zavesti o samem sebi in o vsem, kar ga obdaja. Obenem je beseda tudi pomemben socijološki pojav, zakaj po jeziki, ki so zaokroženi sestavi besedi, se ločijo narodi, temeljne družabne enote današnjega sveta. Dejstvo je, da je pri nas Slovencih socijološka pomembnost besede celo izredno velika. Mi nismo samo narod, ki je po jeziku krajevno določen in omejen, ampak je prav naša narodna zavest šele vzklila iz zavesti skupnega jezika, kar ni pravilo pri večini narodov, ki so nastali na podlagi konkretnjših zgodovinskih dejstev. Tako se mo-

remo, kadar gre za naš obstoj, ob pomanjkanju drugih bistvenih združujočih znakov sklicevati zmeraj edinole na svoj jezik in je od njegove usode odvisna naša narodna usoda. Zato je razumljivo, da je pripadala in še pripada v našem narodnem življenju važna vloga slovničarjem in jezikoslovcem, še bolj poudarjena zaradi tega, ker so bili prav oni tisti in ne na primer umetniki ali religiozni propagatorji kakor pri Italijanih Dante in pri Nemcih Luther, ki so v odločilni meri sodelovali pri ustvaritvi skupne narodne zavesti in skupnega jezika. Nastanek našega književnega jezika površno gledano sicer res datira že v 16. stoletje, v čas delovanja Trubarja, Dalmatina in drugih protestantskih pisateljev. Vendar je bil naš književni jezik, tak kakršen je, v resnici ustvarjen šele v začetku 19. stoletja po naših tedanjih slovničarjih in jezikoslovcih in to v mnogih pogledih v izrazitem nasprotju z onim tipom jezika, kot so ga ustvarili naši protestantski pisatelji.

Osnovno gibalno, ki je vodilo naše jezikoslovce pri sestavljanju našega književnega jezika v začetku in potem skozi vse 19. stoletje, je bilo politično in sicer je imelo svoj izvor v panslavistični miselnosti, ki se je takrat na osnovi narodnostnih teorij francoske revolucije in nemške romantike razvila na vzhodu Evrope. Pod vplivom te miselnosti so tedanji jezikoslovci izoblikovali strogo arhaični tip sedanje književne slovenščine v nasprotju s slovenščino Trubarja in njegovih tovarišev in seveda še v večjem nasprotju s tedanjo našo slovensko ljudsko govornico. Pri sestavi književnega jezika jih je vodila zlasti misel, da bodi naš jezik tako v skladnji kakor v oblikoslovju in besednem zakladu čim podobnejši ostalim slovanskim jezikom, ker je pač večini izmed njih lebdela pred očmi utopija neke končne politične in tudi jezikovne združitve vseh Slovanov. Zato so šli pri sestavi književnega jezika hote preko zgodovinskega razvoja govorne ljudske slovenščine, ki se je bila tačas posebno v nekaterih svojih dialektih že zelo oddaljila od sorodnih slovanskih jezikov. Tako na primer niso nič upoštevali fonetično-ritmičnih izprememb, ki so zaradi redukcije vokalov podobno kakor v germanskih in romanskih jezikih zavzele v ljudski govorni slovenščini že zelo velik obseg. Pravopis, fonetiko in oblikoslovje so naslonili najozje na najsorodnejše slovanske jezike, posebno srbohrvaščino, pa tudi češčino, pri čemur so se sklicevali na tiste, čeprav čisto necentralne slovenske dialekte, ki so te sorodnosti še ohranili.

Glavno skrb pa so posvetili naši jezikoslovci besednemu zakladu in sintaksi, hoteč iztrebiti iz njih vse tisto, kar v govorni slovenščini ni bilo slovanskega izvora. Takrat je nastal naš sloviti slovenski purizem,

katerega je zasmehoval že Prešeren in ki je razdelil ljudsko govorno slovenščino v dve polovici: na prvo, ki je bila slovanskega, in drugo, ki je bila neslovanskega, po večini nemškega izvora. Nedvomno je, da bi bil tak purizem s stališča stilske in jezikovne enotnosti upravičen, kolikor bi šlo za tuje besede, ki so se sorazmerno pozno vrinile v jezik in res še tvorijo v njem neko moteče ločeno telo in kolikor bi ta purizem jemal za svoj kriterij le slovenskost ali neslovenskost kakšne besede. Zanimivo pa je, da ta kriterij ni tičal v slovenskem izvoru, tako, da smo na eni strani izločali s silovito vneto iz našega besednega zaklada vse besede nemškega in italijanskega izvora, dočim smo v istem hipu z največjo naglico sprejemali najrazličnejše hrvatske, češke, ruske in druge slovanske besede, ki so bile našemu slovenskemu jezikovnemu geniju prav tako tuje s stilskega vidika kakor tiste nemške in italijanske, ki smo jih odstranjali. Še več, naši ljudski govorniki slovenščini so bile te nove besede mnogo bolj tuje kakor pa one, ki so bile odstranjene, ker nekatere izmed nemških in italijanskih besedi, ki smo jih izločili, so se tekom zgodovinskega dogajanja, utemeljene po vsestranskih kulturnih, gospodarskih in političnih zvezah, ki smo jih imeli s tema narodoma, že tako globoko zrasle, z našo prvotno govorico, da ni bilo več nikakršne zavesti o njihovi tujosti in so bile kot stilske nemoteče popolnoma upravičene. Nasprotno pa so povzročile nove slovanske besede, vpeljane v naš jezik po papirju knjig in časopisov od tenke plasti izobraženstva, v sestavu našega književnega jezika, ki je slonel v svojem bistvu na ljudski govorici, veliko stilsko zmedo in neenotnost. Naši jezikoslovci in pisatelji, ki so jim tesno sledili, pa niso sploh nič vpoštevali zgodovinske in kulturne utemeljenosti posamezne besede in so s sorazmerno mladimi tujkami vred iztrebili ali pa vsaj hoteli iztrebiti iz našega jezika besede, ki so tvorile njegov sestavni del že približno tisoč let. V najboljšem slučaju je pomenil ta puristični boj proti besedam neslovanskega izvora nepotrebno zapravljanje energije, na drugi strani pa je pomenilo uvajanje slovanskih tujk, čeprav je bilo politično razumljivo, prekršitev edino pravičnega načela stilske enotnosti jezika.

V purizmu, ki ga lahko imenujemo slovanski in ne slovenski, združenem s popolno brezbriznostjo, še več, z vnetostjo za tuje primesi, ki so slovanskega izvora, lahko vidimo še dandanes najznačilnejši pojav tiste panslavistične politične usmerjenosti, ki je bila odločilna pri sestavi našega književnega jezika. Ta smernica je jasna in se še tudi danes nadaljuje v logični črti, čeprav se čimdalje bolj križa z drugo smernico, ki je bila prav tako živa v našem jezikovnem razvoju, to je z načelom

skladnosti med književnim jezikom in ljudsko govorico. Zanimivo je, da so se prav na to pravilno načelo po večini sklicevali jezikoslovci in slovníčarji pri odstranjevanju sorazmerno mladih ali pa samo na meščanski krog omejenih tujk in s tem prikrivali ono drugo, prej omenjeno smer-nico, ki je bila političnega značaja, dočim so nasprotno načelo skladnosti drugod mirno prezrli. Šele v zadnjem času so pričeli nekateri opozarjati na to načelo tudi spričo tujk slovanskega izvora in zdi se, da se bo le-to na škodo prvega počasi v neki meri tudi uveljavilo, kar pa ima svoj vzrok nedvomno spet v političnih razmerah. Nujno potrebno je zato, da se spričo tega zavemo odvisnosti jezikovnega dogajanja od političnih vi-dikov, ker šele tako bomo sposobni poleg upoštevanja teh izoblikovati zavestno od njega popolnoma neodvisni vidik stilske enotnosti, to je skladnosti med književnim jezikom in ljudsko govorico. Zakaj tudi zgolj slovenski purizem, ki bi hotel stališče odklanjanja tujih besedi raztegniti na slovanske tujke, bi bil lahko prav toliko škodljiv kakor oni, ki je vladal doslej, ker bi konec koncev ostala še vedno gola puristična mi-selnost, ki je sama na sebi škodljiva, saj sloni na popolnoma napačnih osnovah gledanja na jezik.

II

Načelo skladnosti med ljudsko govorico in književnim jezikom, ki mora biti pri vsaki tvorbi novega književnega jezika edino odločilno, pa bomo mogli pravilno izluščiti, podpreti in izvajati šele tedaj, ko si bomo osvojili in naši mladi generaciji jezikoslovcev in slovníčarjev pokazali pot do pravilnega gledanja na splošni pojav jezika. Kakor je namreč bila politična pogojenost njihovih nazorov in njihovega odločanja našim tradicionalnim jezikoslovcem samo deloma zavestna, tako je bila še v večji meri podzavestno njihovo splošno gledanje na jezik, odnosno filo-zofske podlage, na katere so oni svoje gledanje gradili. Filozofska opre-delitev jezika za naše stare in nove jezikoslovce ni bila nikoli problem, ampak so jo slepo prevzemali od vsakikrat vladajočih struj v evropski znanosti, zato jo moramo mi danes šele izluščiti, če hočemo pokazati na njeno nepravilnost.

Poglavitna usmerjenost naših jezikoslovcev in slovníčarjev je bil racijonalizem, nitka se tu vleče od skolastike pa do Kanta, in jezik se smatra kot čista racijonalna tvorba, kot plod nečesa občega in splošno veljavnega brez ozira na kulturnozgodovinske, socijološke in individualno-psihološke okoliščine, ki imajo po našem sedanjem spoznanju pri tvorbi jezika odločilno vlogo. Zato je bila seveda neizbežna zmeta, da so pri

razlaganju in urejevanju jezika proglašali za obče veljavno to, kar je v resnici imelo izvor samo v njihovi posebni socialni pogojenosti. Odtod je razumljivo, da so se ob istem času, ko so se dali voditi po izrazito političnih vidikih, sklicevali, smatrajoč jezik za nekaj absolutnega, neprestano na kmetško govorico, čeprav sta si nujno morala stati ta dva vidika v ostrem medsebojnem nasprotstvu. Vso zgodovino našega jezikoslovja in slovničarstva lahko pojmuje prav v znamenju medsebojnega boja teh dveh načel, ki pa sta bili tistim, ki so jih skušali izvajati, le podzavestni in zato seveda ni moglo priti do zadovoljive rešitve.

Jezik sam je v smislu novejše znanosti, ki ga je šele začela raziskovati genetično, zelo zamotan plod človeške kulture in vse prej kakor skladišče izrazov, pripetih na že izdelane logične pojme, kot so si ga nekako zamišljali starejši jezikoslovci. Ti so raziskovali le zunanje oblike jezika, niso pa v smislu novejših duhovnih znanosti nikoli opazovali njegovega genetičnega nastajanja, niti skušali empirično razločiti in opredeliti vzrokov, ki odločajo pri nastajanju jezika. Jezik je produkt najrazličnejših socialnih, kulturnih, gospodarskih in individualno psiholoških okoliščin, ne kak umeten plod razuma, ampak rezultat tako razuma kot čuvstva in sicer čisto konkretnega razuma in čuvstva, danih po določenih zgodovinskih okoliščinah. Jezik ni kasnejši od pojma, temveč je zgodovinsko razvojno z njim najtesneje zvezan. Jezik je prav za prav ono orodje, s katerim je šele človek produciral tisto ogromno bogastvo logičnih, izkristaliziranih pojmov, katere danes rabi in ki tvori podlago naše splošne kulture. Jezik ni samo sredstvo za racionalno prenašanje misli, ampak služi človeku obenem tudi kot izraz njegovih čuvstev.

Pri podrobnejšem analiziranju pogojenosti jezika pa je potrebno najprej bistveno razlikovanje med ljudsko govorico in književnim jezikom. Ljudska govorica je prvotna oblika jezika, ki je obstojala že zdavnaj pred iznajdbo pisave in tudi pred organizacijo kakršnihkoli političnih enot. Podzavestno vznikli govornji jezik je ona oblika jezika, ki stoji ob začetku človeške kulture in ki še danes živi v vseh dialektih vseh nešteti jezikov sveta. To pa, kar na splošno imenujemo jezik, je bodisi abstraktna klasifikacija slovničarjev, bodisi, in to največkrat, književni jezik, ki je šele mnogo, mnogo pozneje v zelo pozni dobi človeške kulture bil zavestno stvorjen na različnih krajih na podlagi govornega jezika. Prav za prav moremo o pravem književnem jeziku govoriti šele v trenutku iznajdbe pisave in stvoritve socijoloških in političnih enot. Dočim je glavni znak govornega jezika podzavestnost, je književni jezik, ki se je ustvaril na njegovi podlagi, zmeraj rezultat zavestnega duha. Iz enega ali več dialektov

se je stvaril kot organiziran sistem izražanja, več ali manj obvezen za določeno socialno ali politično skupnost, pri čemer so bistveno vplivali prav socialni in politični momenti. Književni jezik je drugotna oblika, le govorni jezik je prvotna, s čimer ni rečeno, da ne more postati tudi književni jezik do neke mere govorni jezik, a kljub temu ohrani svoj bistveno drugotni značaj. Pred nastankom vsake velike kulture najdemo povsod nepregledno množico dialektov, iz katerih šele politični in socialni razvoj ustvari večje jezikovne skupnosti, književne jezike. Dialekti seveda ne umro, ampak žive dalje in tako skozi zgodovino vsake kulture lahko sledimo dvojnemu jezikovnemu dogajanju, ki teče vzporedno po dveh tirih: dialekti se bore s književnim jezikom in lahko se zgodi, da obstanejo, dočim književni jezik propade (kar se je zgodilo na primer v primeru romanskih jezikov in latinščine), lahko pa tudi književni jezik absorbira dialekte, pri čemer seveda sam nujno prevzame vse bistvene znake govornega jezika. Niso pa samo dialekti krajevno pogojeni, ampak imamo poleg njih še celo vrsto govornih jezikov, ki so pogojeni po socialni plasti. Taki so na primer govorni jeziki različnih stanov in poklicev, ki navpično režejo tisto jezikovno celoto, ki je združena pod okriljem določenega književnega jezika, dočim jo režejo prvotni socialno nediferencirani dialekti vodoravno.

Vsak književni jezik, in to velja tudi za slovenskega, je torej zelo komplicirana zgodovinska kulturna tvorba, zgrajena na vegetativni plasti različnih dialektov in ji ni mogoče pripisovati nobenih drugih njej že imanentnih lastnosti kakor voljo dotičnih ljudi, ki ga ustvarjajo in razvijajo. Voljo, ki se seveda ne kaže samo v neposrednem poseganju na polje jezikovne tvornosti, nego v vseh dejanjih, ki so za določeno skupino ljudi s sociološkega vidika pomembna in ki potem nujno vplivajo na oblikovanje jezika. O nekih bistvenih lastnostih, ki niso zgodovinsko tako otipljivo pogojene, bi kvečjemu lahko govorili pri prvotnejšem govornem jeziku, a se nam pri natančnejšem raziskovanju tudi tam razkrijejo kot pogojene in zgodovinsko nastale, ker je tudi govorni jezik že kulturna tvorba, čeprav nižje vrste kakor književni.

Zgrešeno pojmovanje jezika pri naših tradicionalnih jezikoslovcih, ki te genetične pogojenosti jezika ne vidijo, se vidi najboljše v tem, da našemu jeziku pripisujejo neke bistvene lastnosti, ki bi kvečjemu lahko veljale za njegove dialekte in tudi za te dialekte samo toliko, kolikor veljajo za vse dialekte kot določene sociološke tvorbe sploh. Tako trdijo čisto dogmatično in to njihovo trditev ponavlja množica našega izobraženstva, da na primer moč našega jezika ne leži v samostalniku, ampak

v glagolu in nam predpisujejo tako izražanje. Prav na tem primeru pa je nekritična miselnost naših jezikoslovcev očitna. Oni ne vedo, da neko določeno razmerje med kategorijami glagola in samostalnika, verba in nomina, ni specifična posebnost kakega jezika, na primer slovenskega, temveč da taka enostranost v škodo ene ali druge kategorije izraža samo kulturno razvojno stopnjo dotičnega jezika. Vsak jezik namreč je prvotno verbalen in šele po določenem kulturnem razvoju postaja nominalen, ker to leži že v značaju obeh teh besednih kategorij: razvoj gre od podzavestnega k zavestnemu, od prevladovanja čustva k prevladovanju razuma. Od kategorij verba in nomina je verbum tisti, ki nosi neprimerno več čustvene vsebine kakor pa nomen in zato stoji v razvoju pred nominom. Verbum opisuje dejanja in ker se morejo dejanja nanašati zlasti le na človeka, tvori kategorija verbum subjektivno stran v jeziku, dočim predstavlja kategorija nomen objektivno. Dejanje in predmet sta mišljenski kategoriji, ki ustrezata tema gramatikalnima kategorijama in prav v označbi dejanj se nahaja izrazito čustveni pol jezikovnega ustvarjanja, dočim pomeni označba predmetov njegov razumski pol. Ta ugotovitev je dokazana po razvoju vseh kulturnih jezikov in zanimivo je, da je med evropskimi jeziki najbolj vidna pri kulturno najslabejših, to je romanskih jezikih.

Velika večina romanskih glagolov, ki jih pač tudi ti jeziki imajo za vse pojme kakor mi, je drugotna, izvedena od nominov. Tip iz nomina in predloga sestavljenega glagola je značilen za zelo razvite jezike, dočim so se prvotne glagolske oblike izgubile. Poleg te splošne razdelitve v pretežno nominalne in pretežno verbalne jezike lahko v območju vsakega posameznega jezika z ozirom na vse okoliščine, ki karakterizirajo določeno snov, opazujemo prevladovanje verbalnega ali nominalnega stila. Zaradi abstraktnosti predmeta je na primer stil vsake filozofije izrazito nominalen, dočim je stil literature v primeri z njim pretežno bolj verbalen. Tako torej se izkaže, da trditev naših tradicionalnih jezikoslovcev o moči našega slovenskega jezika, ki leži v glagolu, odkriva le nerazvitost naše slovenske kulture, ki svojega nominalnega stila še ni mogla ustvariti. Nadalje pa ta njihova trditev korenini v dejstvu, da zaradi tega, ker so oni sami po večini izšli iz kmetske plasti našega naroda, imajo pred očmi le naše kmetske dialekte, ki so, kakor vsi kmetijski dialekti, v primeri s književnim jezikom zelo verbalni. Če vzamemo prav to dejstvo, da je povsod jezik kmeta v primeri z jezikom delavca in meščana zelo verbalen, kar pač odgovarja njihovi medsebojni socialni pogojenosti, lahko trdimo, da je ostal naš jezik do danes še kmetijski jezik, kar so poudarjale

še arhaizacijske težnje, ki so imele svoj izvor v panslavistični usmerjenosti. Ne sledi pa iz tega, da ni nujno, da nastane tudi slovenski nominalni stil, to je, da si izoblikujejo tudi slovenski delavec in meščan, tehnik in znanstvenik tisti jezik, ki njihovi socijološki pogojenosti odgovarja. Ta jezik že v resnici nastaja in je samo znak arhaizacijskih in rustikalističnih teženj, ki prevevajo vse naše jezikoslovce in slovničarje, da skušajo ta naravni razvoj zaustaviti.

Razliki med verbalnim in nominalnim stilom odgovarja v širšem obsegu razlika med sintetično in analitično obliko jezika. Vsak primitiven jezik je sintetičen, to se pravi, da izraža v eni sami besedi čim večje število pojmov, dočim pri kasnejšem razvoju jezikov odgovarja posameznemu pojmu posamezna beseda. Tako so vsi moderni zapadnoevropski jeziki izrazito analitični, kar se kaže v tem, da so reducirali na najmanjšo mero svoje oblikoslovje, spregatev in sklanjatev, in sicer v tem večji meri, čim višji stopnji kulturnega razvoja dotični jezik odgovarja. Značilno je nasprotno, da imajo od vseh evropskih jezikov slovanski jeziki, jeziki narodov, ki so najkasneje stopili v krog zapadne kulture, najbogatejše oblikoslovje in ustrezajo torej mnogo bolj arhaičnemu tipu jezika. Da v tem oziru ni bistvenjših razlik med zapadnimi in vzhodnimi Slovani, je pripisati dejstvu, da so vsi književni jeziki zapadnih Slovanov kakor naš slovenski književni jezik umetno arhaizirani. Konsekventno stališču, ki ga zavzemajo naši „uradni“ jezikoslovci v vprašanju verbalnega stila, skušajo enako preprečiti razvoj našega jezika k analitičnemu jeziku.

III

Arhaizacijska slovanofilska težnja, proglašanje kmetskega primitivnega jezika za edino pravilno obliko knjižne slovenščine in splošno racijonalistično pojmovanje jezika so tri glavne točke, ki določajo smer naše oficijelne jezikovne znanosti. Ta smer radi križajočih se treh nasprotnih načel ne more biti enotna in zato povzroča zmedo, ki danes vlada v našem knjižnem jeziku in 'grozi tudi v bodoče onemogočiti njegov harmoničen razvoj. Vsaka od teh treh smernic je napačna in je treba, da se nadomesti z drugo: slovanofilska arhaizacijska težnja s težnjo, približati se čimbolj danes govornjeni ljudski slovenščini, na mesto proglašanja kmetskega jezika za edino veljavnega mora stopiti spoznanje, da si mora izoblikovati vsaka socijalna plast našega naroda svoj poseben jezik, ki bo ustrezal po svoji sestavljenosti in svojih izraznih sredstvih dotičnemu socijalnemu okolju, vse to pa bode mogoče, če se racijonali-

stično in mehanično pojmovanje jezika nadomesti s pravilnim spoznanjem o njegovi dinamični sili in njegovi vsestranski socijološki in psihološki diferenciranosti. Značilno za zmedenost in negotovost naše jezikovne znanosti je, da še danes nimamo svoje stilistike, ki bi vsa ta vprašanja primerno rešila. Ko pa se bo napisala, se bo morala naslanjati na našo najboljšo ne slovničarsko, temveč poetično tradicijo, zakaj že Prešeren je v svoji Novi pisariji napadel vse tri smernice, ki še danes vplivajo pogubonosno na naš jezik, slovanofilsko obsedenost, izključno zaljubljenost v kmetski jezik in racijonalistično miselnost, ki smatra jezik za samovoljno tvorbo logikov in slovničarjev. Treba bo resno začeti boj za stilno enoten in izdelan slovenski književni jezik, ki bo pod svojim okriljem harmonično združeval vse posamezne izrazne načine, ki bodo ustrezali tako kmetu, delavcu kakor izobražencu.

Značilno pa je, da škodljive zmote o jeziku ne vladajo samo v naši jezikovni znanosti in pri množici naših filoloških amaterjev, ampak tudi med našimi pisatelji in poeti, čeprav bi morali biti oni tisti, ki bi zaradi svoje iracijonalistične usmerjenosti nujno morali popravljati napake slovničarjev in gojiti čut za dinamično silo in mnogoliko diferenciranost jezika. Zgodilo pa se je, da je bil vpliv slovničarskih teorij tako močan, da se razen genijalnih duhov, kakor je bil Prešeren, ni nikdo dokopal do pravega vrednotenja jezika. Njihova iracijonalistična čuvstvena usmerjenost jih je gnala nasprotno čestokrat še mnogo dalje, kakor slovničarje in so se pri njih napačna jezikovna vrednotenja po večini izprevrгла v baročno groteskno obliko. Tako se je na primer težnja, dajati izključno prednost kmetškemu jeziku, izprevrгла pri njih v uporabljanje primitivnega kmetškega jezika prav povsod in tudi tam, kjer je to najmanj umestno. To je opaziti posebno pri naših prevajalcih, ki so na ta način tekste, ki so vzrastli iz tipično meščanskega jezikoslovnega okolja, stilno popolnoma pokvarili in s tem uničili jezikovno obliko, pa tudi vsebinsko občutno oškodovali dela tujih mojstrov. Prav tako naši pisatelji, poeti in prevajalci niso prav nič občutljivi, kadar jim potreba ritma ali rime ali pa pri nas oboževana pestrost jezika narekuje uporabljati tuje, zlasti srbsko-hrvatske besede. Služba pestrosti jezika pa je najneumnejša in najškodljivejša manija naših jezikovnih delavcev, v kateri se najbolj kaže njihovo zgrešeno pojmovanje jezika. Tako se je pri nas in zadnje čase vse bolj in bolj razpasla navada, znašati na kup najrazličnejše besede iz globin Pleteršnikovega slovarja in iz najoddaljenejših slovenskih dialektov in srečni najditelji potem te besede razkazujejo v svojih spisih kot najnovjše pridobitve slovenskega jezika. Oficijelna kritika jih seveda na vso

moč hvali in jih s slavospevi: „klasičen“, „sočen“, „barvit“, „originalen jezik“ podpihuje k nadaljnjemu nesmiselnemu in škodljivemu delu. Ti jezikovni delavci pa se s kritiki vred ne zavedajo, kako na ta način kazijo svoja originalna dela in kvarijo prevode. Oni namreč v večini primerov nabirajo te barvite in izvirne besede tako kot nabirajo na primer ljudje znamke ali pa kakor se krasijo divjaki s pisanimi peresi in koščki stekla. Nagon za baročno barvitost in preobloženost jih zavaja, da ne opazijo čustvene vezanosti in socijološke diferenciranosti posameznega izraza. Zanje velja v bistvu zelo racijonalistično, čeprav od baročnega bleska prekrito načelo, da je vsaka beseda tem več vredna, čim bolj je stara, neuporabljena in doslej neznana. Če pa pri originalnih delih poleg splošnega škodljivega vpliva na jezik škodujejo zlasti samim sebi, kvarijo pri prevodih dela tujih mojstrov, ki naj bi postala last našega naroda. Prav zaradi prevajalcev bi bilo potrebno, da dobimo čimprej svojo stilistiko, da se tako pačenje jezika v bodoče prepreči. Nemogoče bi odslej moralo biti, da bi prevajalec razkazoval v svojem prevodu svoje poznanje slovenske dialektologije in uporabljal za en in isti izraz tujega klasičnega avtorja, ki bi ga moral prevesti povsod preprosto slovensko „čeber“, na nekaj straneh kar 11 različnih izrazov. Prav tako bi moralo biti nemogoče, da nekdo vriva v prevod poznoantičnega krščanskega filozofa, čigar delo je zraslo v tipično meščanskem, abstraktnem okolju, same izrazite dialektične in arhaične besede in obenem njegovo jasno, čisto razumsko izražanje razteza v baročne, včasih celo folklorne dolgoveznosti.

Drug primer napačnega stališča naše oficijelne javnosti do jezika leži v tem, da se presojata vrednost in slovenski značaj kakega jezikovnega dela po njegovi melodijoznosti; zahteva se, da jezik gladko teče. Ta zahteva tvori nedvomno vzporednico k težnji po pestrem in barvitem jeziku in izhaja prav tako kakor ona iz napačnih predpostavk. Kolikor toliko izšolan čut za jezikovno diferenciranost po snovi in okolju pove, da mora določenemu tipu jezikovnega dela ustrezati tudi večja ali manjša melodijoznost in da ima vsako jezikovno delo z ozirom na svoje snovne pogoje čisto določen izrazni ideal, ki nima z melodijoznostjo nič opraviti. Proglašanje melodijoznega jezika za edino pravilni slovenski literarni jezik predstavlja spet neupravičeno težnjo generaliziranja, ki se nič ne ozira na diferenciranost snovi in okolja, samo da je njen zgodovinski izvor nekoliko drugačen, kakor v prejšnjem primeru. To oboževanje melodijoznosti se zdi, da izvira iz Cankarjevih časov in odkriva neko artistično zaljubljenost v lepo, gladko linijo za vsako ceno in neko v krvi ležeče

sentimentalno formalistično stremljenje za lepimi jezikovnimi krivuljami, ki je našlo samo v Cankarju klasičen izraz. Cankar je v resnici stremel v toliki meri za melodijoznost jezika, da je hote izločeval iz svojega jezikovnega zaklada čim večje število konzonantičnih besed, o čemer se lahko vsak prepriča, če odpre kakšno izmed njegovih zrelejših del, na primer *Podobe iz sanj*, in vidi, da se ogromna večina tam uporabljenih besedi končuje na vokal. S tem je sicer dosegel Cankar v svoji prozi neki čisto določen lirski učinek in jo bilo zanj to stremljenje individualno-psihološko popolnoma upravičeno. Ne gre pa, da bi to njegovo čisto zavestno individualno jezikovno oblikovanje raztegnili epigonsko na ves slovenski jezik za bodoče čase, in to že iz tega razloga ne, ker Cankarjevi snovni in miselni predpogoji ne morejo biti za nas vse v celoti odločilni. Še posebej pa je taka težnja po generaliziranju melodijoznega jezika kot zahteva neupravičena zato, ker ne odgovarja splošnemu geniju slovenskega jezika, ki je po svojem značaju pretežno dinamičen, trd, oster in konzonantski. Prav tako mogoče je pisati lepo slovenščino v trdem, ostrem, odsekanem stilu in bo gotovo bližja splošnemu značaju slovenskega jezika, čeprav do danes v tem stilu še nimamo dovršenega jezikovnega dela. Tudi glede ritma in melodije jezika namreč velja princip diferenciacije prav tako kakor drugod.

Danes ne rabimo več različnih brusov in slovarjev tujk, ki naj bi s trdovratno puristično vztrajnostjo poleg resnične navlake iztrebljali iz našega jezika tudi samo na videz nepravilne stvari, ampak energije ljudi, ki se pri nas bavijo z jezikom, bi se morale obrniti v smer zgodovinsko-analitičnih studij o razvoju našega književnega jezika in k studiju splošnih osnov vsakega jezikovnega ustvarjanja. Po tem si bomo šele mogli ustvariti v svoji stilistiki neko splošno obvezno kodifikacijo jezika, ki bo pri vsej svobodi jezikovnega izražanja posameznikov in posameznih socialnih skupin določevala splošne meje pravega slovenskega književnega jezika. Glavna načela take bodoče slovenske stilistike pa bodo morala biti: čim večja skladnost književnega jezika z dejansko govorjeno ljudsko slovenščino, načelo diferenciacije jezika po določenih socijoloških skupinah in čim večje individualne svobode posameznika, kolikor ta očitno ne krši harmonije ugotovljenih razvojno zgodovinskih zakonov slovenskega jezika in ne presega mej vsakega normiranega jezikovnega izražanja. Tako bomo dobili v svojem jeziku res ustrezajoče izrazilo naše kulture, ki ne bo kakor doslej samo slepo izražal njene zmede in negotovosti, ampak jo v resnici ustalil in pospeševal.

Božo Vodušek

STVAR BREZ OBRAZA

Ura na sodnijskem pročelju je dolgočasno udarila četrť čez dvanajst. Goloba, ki sta se na nji zaljubljeno obskakovala, sta se v naglem strahu spreletela čez strehe, ki so se v sivini in umazani rdečini bleščale onstran trga na vse strani.

„Lahko bi jo že zmečkali,“ je dejal vratar slugu. Sedela sta v sobi ob vhodu na sodnijo in kadila.

„Hm,“ je odvrnil sluga, ki mu ni bilo do besed in gledal na hodnik proti stopnicam.

Vratarju se ni hotelo molčati.

„Sploh ne vem, zakaj je treba za take reči toliko govorjenja in toliko opletanja. To je vendar vse jasno: ženska ga je okradla. Kaj je to kaka uganka? Tu ni treba nič cincanja. Šla je z njim na stanovanje in ko je zaspal, ga je okradla. To je vse jasno, ali ne?“

„Ne vem,“ je zamrmral sluga in otrnil pepel s cigarete, kakor da ga vse skupaj nič ne briga.

„Ampak to bi moral vedeti. No, poglej. Ženska ti gre z nekom v stanovanje. Prav. Ponoči skrivaj odide. Ko se oni prebudi, zapazi, da mu manjka to in ono: zlatnina, ura in kar je še takih reči. Seveda da bo takoj hotel uganiti, kdo je to bil. Uro policija čez pol dne najde pri prav tisti ženski. Še prodati je ni utegnila. Kaj je tu nejasnega, bi rad vedel. Za to ni treba nič razprav ne zagovornikov. Sodbo bi lahko izrekli v pol ure. Zdaj pa se mrcvarijo vse dopoldne in boš videl, še oprostili jo bodo.“

„Zakaj je ne bi,“ je odgovarjal sluga in se ogledoval v steklu nasprotnih vrat.

Vratar je vstal.

„Tako. Oprostili naj bi jo. Veš, kaj se to pravi? Oprostiti enega tatu, to je, dati desetim drugim poguma. Če bi jaz sodil, bi bilo dostikrat drugače. Tudi lasu ne bi odpustil nikomur. Kam pa pridemo? Saj ne boš varen niti za tiste božjake, kolikor si si jih mogel vsa leta pritrpati za starost. Saj bo potem več tatov kakor poštenih ljudi.“

„Misliš, da jih že ni?“ je menil sluga.

„Ne, ni jih,“ je udaril vratar in brada se mu je stresla. „Jaz nisem tat in ti menda tudi ne.“

„To sva dva,“ je odgovoril sluga. „To je precej manj kakor večina ljudi.“

Vratar je bil nejevoljen, da mu fant ugovarja. Bil je star in je mislil, da je nemogoče, da bi kdaj ne imel prav. Zato ni hotel več govoriti.

Potem je začel sluga, ko je videl, da iz starega ni več besede.

„Kaj se ti zdi, ali vsakega po pravici obsodijo, kogar obsodijo?“

Vratarju je bilo že nerodno molčati, zato je bil vesel, da ga je sluga sam nagovoril, in je brž začel znova.

„Malo jih je šlo po nedolžnem iz dvorane tja na ono stran, kolikor sem jaz videl in vedel.“

„Ne mislim tako nedolžen, kakor da ni nič storil. Ampak na drug način. Tako veš, če je sam s tisto rečjo hotel napraviti kaj slabega ali ne. Meni se zdi, da je to tudi važno, kaj takrat zraven misliš. Recimo, če bi ti kradel in bi te obsodili, pa bi bil prepričan, da si prav storil, ko si vzel to in to temu in temu človeku.“

„Jaz ne bom kradel.“

„To je vse odvisno od raznih stvari, ne samo od tebe.“

„Pa ne bom, ker sem pošten človek.“

„To misli vsak, če še tako krade. Pa to je včasih veliko premalo, da bi te ustavilo. Recimo, če bi moral ob hlebu kruha stradati, pa da ga ne bi vzel?“

Obmolknila sta in si znova našgala cigarete. Dim se je v plavkastih zavojkih svedral pod strop. S hodnika so odmevali drsajoči koraki. V pramenu solnca, ki se je iztezal skozi okno v sobo, je plesal srebrnkast prah. S ceste je vršalo v tišino prostora šumenje ljudi in vozil.

Potem je sluga spet povzel besedo.

„Kaj se ti zdi, ali je ta ženska kriva ali ne?“

Vratar se je obregnul:

„Kaj nisem že dejal? Saj so dobili uro in vse drugo še tako pri njej kakor je vzela. Še pogledati skoraj ni utegnila. Tudi tajila ni, da je vzela.“

„Vem. Ampak gre za to, če misliš, ali je vse to ukradla ali ne.“

„Kako pa drugače? Vzeti nekaj, kar ni tvojega, se pravi vendar krasti.“

„Ne zmeraj,“ je dejal sluga. Nanaglo se je nečesa domislil in vprašal: „Misliš, da je ženska od tega živela?“

„Od česa pa drugega? Saj nima ne službe ne nikogar. Živi pa vendarle. In kako. Kar poglej jo, ko jo bodo peljali. Če je ne bodo obsodili zaradi drugega, jo bodo zaradi tega. Torej je zdaj dvoje stvari dokazanih, da ni drugače mogoče, kakor da jo obsodijo, mrho.“

„Hm, to je kakor s tabo. Ti tudi živiš od svoje službe in hočeš biti plačan zato, recimo . . .“

„To pa ne spada sem. Moje službe ne boš primerjal s to . . . s to . . .“

Ni našel besede, ki bi si jo upal izgovoriti, zato je vstal in se razburjeno sprehajal po sobi.

„Saj ne rečem,“ ga je miril sluga, „ampak taka je navada danes. Kdor jo je postavil, naj pa še odgovarja zanjo. Nekdo mora biti kriv, da je tako.“ Pomolčal je, čez nekaj časa je mirno pristavil: „Meni se zdi, da je ne bodo obsodili.“

Vratar je obstal pred njim.

„Tako?“

„Ker je ne smejo.“

„No, rad bi vedel, zakaj ne.“

„Ker je reva.“

Vratar je razprl oči.

„Kaj? Ta reva? Danes si čuden, se ti ne zdi?“ Pljunil je predenj, kakor da je vrgel nekaj grdega iz sebe. Potem je skoraj zavpil, tresoč se:

„Ampak poslušaj, kaj se pa to pravi? Kam pa pride svet, če se bodo godile take reči. Nazadnje mi boš začel trditi, da bi bilo prav in dobro, da bi vlačuge sodile porotnike in sodnike.“

„To bi bilo zabavno. Bi vsaj najbrž videli, kako se pravica poceni in brž deli. Saj si prej sam tako želel. In morda bi niti ne bilo tako slabo.“

„Ti si neumen! Ta ženska mora biti obsojena in bo tudi! Zaradi tatvine in vlaččenja. Razumeš, da to mora biti! Seveda, takile mladiči mislite, da je vse tako, kakor se vam vidi, ali pa da bi vsaj moralo tako biti. Ti bi najbrž hotel vsakega kar oprostiti, kajne, seveda, posebno če pride kakšna taka z milimi očmi in gladko kožo, pa se postavi predte kakor je treba, malo tako, pa spet malo tako, kajpa, nedolžno kakor sveta Veronika. Čudni ste postali mladi ljudje. O vsem mogočem govorite, da se še sami ne razumete, zakaj če bi razumeli, bi vas moralo takih besedi biti strah. Poštenje in vse druge reči hočete obrniti na glavo in povsod vidite stvari, ki jih za pametnega človeka ni in jih ne more biti. Tu je vendar jasno, česa je ženska kriva in če državni pravdnik ne bo dosegel, da jo obsodijo, potem ni vreden ne službe ne kruha. Poznam jaz te stvari že dolgo, ko se tebi še sanjalo ni, kaj je pravica in kaj so sodnije.“

„Sicer pa,“ je zmajal z glavo sluga, „kaj pa imava midva od tega, če se prepirava za druge? Meni se smili vsak, kdor je obsojen, pa naj bo za to ali za ono. Za nobenega ne verjamem, da bi tisti hip mogel v drugo storiti kaj takega, za kar so ga pravkar obsodili. Vsak je siromak. Ne vem, zakaj bi še jaz pomagal soditi.“

„Red mora biti,“ je zakašljaj vratar. „In če si pošten človek, ti ne more biti vseeno, kaj počno z lumpi, ali jih zapirajo ali plačujejo. Nikomur to ne more biti vseeno, sicer kmalu ne boš mogel več vedeti, kdo je še pošten in kdo ne . . .“

„Kaj zdaj veš?“

Vratar ni odgovoril in sluga je nadaljeval.

„Ampak meni se kljub vsemu zdi, da je ne bodo obsodili.“ Potem sta oba umolknila, kakor da sta se prepričala, da se ne moreta sporazumeti.

Čez nekaj minut so se glasno odprla vrata na levem hodniku. Skoznje je stopila sloka, plavalasa ženska v svetlem, tesnem plašču in beli čepici. Počasi je šla po hodniku. Na križišču pred stopnicami je obstala, malo počakala, potem pa je z lahkimi, nezanesljivimi koraki hitela mimo vratarjeve sobe na cesto.

Vratar in sluga sta strmela za njo.

„Ali ti nisem rekel?“ je dejal samozavestno sluga.

Vratarja je grabila jeza, ker ni obveljala njegova.

„Ti si hudič,“ je zamrmral in šel k oknu.

„Ne, ampak slišal sem, kaj je govoril njen advokat z nekom na hodniku malo pred razpravo,“ se je nasmehnil sluga in odšel kosit.

Ženska se je pred sodnijo ustavila. Ni vedela, kam bi krenila. Po parku pred palačo so na klopeh posedali brezposelni in branjevke za kosilo. Nekateri so jedli kruh, drugi so gledali v zrak in vili z nabranih ogorkov debele cigarete. Ko se je prikazala pred sodnijo ženska, so jo moški pogledi začeli zvedavo ocenjevati.

Solnce se je s polnim obrazom upiralo nanjo, da je na mah postalo vroče. Snela je čepico z glave. Lasje so se ji vsuli narazen in ji zasenčili obraz. Odpela si je plašč in poravnala od sedenja skrčeno in zmečkano obleko. V udih je začutila zaspano utrujenost. Bleščava jo je slepila, kakor da ni navajena solnca. Stala je na belem pesku in premišljala, kam bi krenila. Bilo je vseeno, zakaj vse ceste so bile prazne, kakor da nobena ne drži nikamor.

V stolpu daleč doli nad strehami je ponehavalo zvonjenje. Udarci zvona so postajali redkejši in šibkejši. Prisluhnila jim je, začula jih je šele zdaj, ko so se ustavljali. Lahna, trudna otožnost se je je polasčala. Zazdela se ji je, da bi bila rada majhen otrok, ki hoče ujeti bežeče glasove. Nenadno jo je preletela strastna želja, da bi ne nehala zvoniti in da bi mogla tako stati in poslušati kar naprej. Začela je lezti nekam vase. Potem se je brž zavedala, da ne zvonijo več. Stresla se je in se nalahko stegnila, sunila z rameni nazaj, da so ji prsi burno izstopile izmed gub na obleki.

Krajina (Franc Pavlovec)

Tedaj so se moški v senci nasproti zarežali. Polil jo je vroč sram, da sama ni vedela zakaj. Z naglim, trdim korakom je krenila v zatišje med hišami v ozke ulice.

Vratar je stal pri oknu, gledal za njo in še vedno majal z glavo.

Iz razpravne dvorane sta prišla drug za drugim državni pravdnik in zagovornik ter vsak po svoji strani hodnika krenila proti izhodu. Bila sta si dokaj podobna, oba visoka, še gostih las in oba z naočniki, le da je bil državni pravdnik oblečen v temno, zagovornik pa v svetlo obleko. Zagovornik ni imel misliti na kaj drugega kakor na kosilo, ker je obtoženko zagovarjal po službenem naročilu in ni mogel pričakovati ne denarja ne priznanja. Državnega pravdnika pa je jezilo samo to, da je izgubil. Zanj nobena razprava ni bila zgolj dolžnostno vršenje nekakih formalnih poslov, za katere je dobival toliko in toliko na mesec, temveč je bil trdno prepričan o svojem poslanstvu kot varuh in čuvaj resnice in pravice. V višji smisel službe, za katero je bil prav za prav najet, in katero je v začetku tudi sam imel le za vsiljeno neizogibno dolžnost, je začel verjeti in jo polagoma tudi vršiti kot nekaj takega. Tako se je lahko mirno izognil vsem nalogam in stremljenjem, o katerih je bil včasih prepričan, da jih ima in da jih kot idealen človek tudi mora imeti. Zato ni, potem ko je prišlo vanj tisto prepričanje, moglo nič več verižiti njegove preme in preproste poti življenja. Zakon, katerega je moral razlagati in razglablјati sto in stokrat in od sto in sto raznih strani, mu je polagoma nadomestil še tisto malo osebnega življenjskega nazora, kar ga je bil pred leti iz študija prinesel v službo. Tako mu ni moglo nič kaliti miru, svojo pot je videl pred seboj, kako poteka premo med službo na eni, med ženo in obema otrokoma na drugi strani. To sta bili dve življenjski meji, ki se prav zaradi izginjanja vsega samohotnega v njegovem naziranju nista mogli nikoli toliko približati, da bi mu dajali povodov za kakršnokoli trganje enakomernih in zložnih dni, ki so se vrstili drug za drugim kakor klini na lestvici samoposebnega službenega napredovanja.

Kakor vsi taki ljudje, se je imel za dovolj popolnega in dovolj dobrega, da bi se mu ljubilo še za čem hrepeneti ali si staviti v življenju še kake cilje, ki bi segali nad službo in nad udobno družinsko življenje. Imel se je za nevidni steber vsega reda in vsega stalnega na svetu in je prav zato samo sebi prisojal pravico do vsega, kar bi se mu zdelo vredno početi. Ni mogel misliti, da bi kaki zakoni in omejitve, ki jih je priznaval kot nujne za ohranitev reda pri drugih ljudeh, utegnili veljati tudi zanj, ker se mu je sploh zdelo nemogočno, da bi sam mogel na kakršenkoli način ta red prekršiti, pa naj bi storil karkoli. Prav zato ni mogel

ločiti med sabo in med zakonom in zato ga je današnji poraz pri razpravi jezil. Zakaj bil je do konca duše prepričan, da ima on prav, ne zagovornik in še manj obtoženka, ki je bila v tem dvoboju za dvoje pravic samo predmet in povod za spor. Vsa ta oprostilna razsodba, se mu je zdelo, je temeljila na spretno zgrajenem in prepričevalno povedanem sestavu zagovornikovih sofizmov. Da se niso nasprotniki dali takoj v začetku zagovora zavesti na napačno podlago trditve, da je imela obtoženka zato, ker je šla s tožiteljem na stanovanje, moralno pravico do neke odškodnine za to nemoralno kupčijo, bi bilo drugače. Zakaj dejstva in navade in vsakdanja sodna morala so govorili drugače in popolnoma nedvoumno o krivdi in o nujnosti obsodbe. Zdelo se mu je nemogoče in nesmiselno, da bi imela vlačuga pravico zahtevati za svoje usluge plačilo. Res da se tako godi, toda pred zakonom tega ne bo skušal noben pameten in pošten človek priznavati, kaj šele, da bi si tak moralni nesmisel upal celo zagovarjati. Zagovornik si je danes to drznil. Vedel je, da v sredstva, ki so mu prinesla pred pol ure zmago, in v njihovo resničnost zagovornik sam ni verjel in jih v svojem vsakdanjem življenju ni niti malo priznaval. Zanj je bilo izrabljanje vseh dosegljivih pripomočkov samo trgovina. Toda današnja razprava je bila drzen korak proti vsaki praksi, ker je značila tudi drzno brco kakršnikoli morali, ki je do zdaj veljala na sodišču. Razlog, ki ga je zagovornik navajal za upravičenost tatvine, je ves prestopok moralno in pravno še silno stopnjeval. Tatvina je bila podvojena po nemoralni dejanj pred njo in po dvakratni nemoralni nagiba. To je mogoče le pri ljudeh, ki bi morali veljati za pravne analfabete, jih pa neka stara in baje neodpravljava navada postavlja za sodnike. Da, da, porotniki! Advokati že vedo, katere strune pri teh ljudeh najlepše pojo, treba je znati le brenkati nanje. In za denar je lahko znati vse. Zato je čutil, da je po vesti dolžan napraviti priziv, ne le kot sodnik, temveč tudi kot moralen človek, za kakršnega se je imel. Ne moralen v tem smislu, da ne bi priznaval sam pri sebi in sam zase možnosti kakih spodrsevanj in korakov vstran. To se mu je zdelo celo skoraj potrebno okrasje življenju, samo nihče ni smel za to vedeti. Toda nikdar mu ni prišlo na um, da bi taka zasebna in neškodljiva moralna širokost utegnila biti v kaki zvezi ali celo v nasprotju s prakso, ki jo je zastopal pred ljudmi, še manj pa, da bi bil v tistem, kar je imel za smisel svojega življenja, skušal delati iz takih, konec koncev prav za prav le obsojanja vrednih slučajnosti, ki niso nikogar nič brigale, kaka pravila za svoje delo in ravnanje.

Vendar je priznaval, da je zagovornik svoje delo dobro izvršil in

zdelo se mu je to tem bolj čudno, ker ga je poznal in ni mogel verjeti, da bi se bil za kak ex offo sposoben tako potruditi. Na drugi strani pa mu je prav to dejstvo potrjalo mnenje, da je šlo pri vsem res za nekak govorniški dvoboj. Ko sta pa pri vratih, ki so ločila hodnik od stopnic, in so bila odprta samo na pol, zadela skupaj, se kljub temu ni mogel premagati, da ne bi potlačil odvratnosti, ki se mu je do zagovornika budila ob teh mislih. Zato mu je dejal z rahlim nasmehom:

„Ampak, kljub vsemu, kolega, to pot ste bili izborni. Ta ex offo vam bo prinesel več kakor kaka zadeva s stotisoči.“

„Se vam zdi, gospod doktor,“ je s polaskanim režanjem odvrnil zagovornik. „Sicer pa, saj ni bilo vse skupaj nič drugega kakor posrečena improvizacija.“

„V tem se, kakor veste, ne strinjam z vami, gospod kolega. V svojem govoru sem močneje poudaril svoj osebni nazor in prepričanje, kakor pa zakon. Morda je bila prav v tem šibka točka, ki me je postavila v uspehu pod vas.“

„Dvomi, gospod doktor. Sicer je pa ves ta mali današnji — dovolite — juridični triumf prav za prav uspeh literature. Ne smete se čuditi, vam bom takoj razložil. Mislim, da je bil moj plus ne v sofizmu ali v sugestivnem podajanju osebnega mnenja in vezanosti na problem, temveč poudarjanje čisto človeških momentov v zadevi, ki jih strog jurist pač lahko in ponavadi prezre, hočem reči, jih tudi mora prezreti, zakaj brž ko se temu vdaste, postanete subjektivni in subjektiven jus je nesmisel. Človeško ste pač lahko morda najboljši primer te vrste sesalcev, toda juridično vas bomo morali proglasiti v marsikakem običaju za lopova. Merodajno je to, kaj ste juridično. Vse drugo je literatura. Toda — to pa morate oprostiti — ne vem zakaj ne bi takih literarnih sofizmov izrabil advokat, če slučajno pride tako ali tako na to. Saj veste, da sedaj v naši praksi mnogo tako zvanih moralnih principov ne more veljati, ker niso realni. To vam je pa tudi znano iz prav vsakdanje filozofije, da se na vse ljudi, ne le na juriste, dá najbolj vplivati s sredstvi, katerih niso vajeni. Tako zvanim človeškim momentom — seveda pravilno stiliziranim in podanim — so sodniki ali še bolj porotniki prav tako dostopni kakor stare učiteljice. Nekaj dni pred razpravo sem dobil v roke roman „Stvar brez obraza,“ ki obravnava podoben primer. Ta knjiga mi je vso osnovo zagovora tako rekoč neposredno narekovala. Hotel sem narediti zanimiv juridični eksperiment, ki se mi je slučajno posrečil, nič drugega. Vse to so stvari, ki ta današnji uspehek tako zmanjšujejo, da pač ni vreden niti ene vaše misli. In moje mnenje o vsem tem tudi poznate. Zato mi do-

volite, da vsega tega vašega juridičnega zelotizma pač ne morem razumeti. Jaz jemljem vse te stvari preprosto kakor so: trgovina.“

Državni pravdnik je za hip pomolčal.

„To je stališče dveh življenjskih filozofij, ki morda v končnem uspehu prihajata na isto. Toda zdaj je tričetrt na eno in zdi se mi, da nimava časa. Ne vem, zakaj ne bi kljub današnji zmagi nocoj mogli priti v Eden, gospod kolega. Tam bi bilo več in bolj ugodne prilike za razlaganje najinih življenjskih in juridičnih stališč in najbrž tudi več upanja, da prideva do česa skupnega, kakor tu in zdaj, ne?“ se je zasmejal na koncu.

„Velja. Ob . . .?“ je vprašal zagovornik in ponudil pravdniku roko.

„Recimo . . . ob devetih.“

„Na svidenje.“

„Na svidenje.“

Pokrila sta se, se obrnila vsak na svojo stran in oba hkratu zamahnili s palico po zraku. Odšla sta z zadovoljnimi koraki, kakor da je pred njima še mnogo lepega in veselega. Solnce je razposajeno sijalo na svetle trakove krog njunih klobukov.

V Edenu je bilo že konec programa, ko sta zagovornik in državni pravdnik nehala razgovor o primeru, ki se je bil pripetil dopoldne in o različnih stališčih. Pred njima je stala vrsta praznih, ozkih steklenk, od katerih se je veselo odbijala bleščeča luč od vseh strani. Vetrilci so brneli, pod čarobno močjo tokov, ki so jih vzbujali, so hlapele kaplje s potnih čel. Skozi lahno vstajajoče dimaste proge se je videlo mavrično pregibanje teles na plesišču, poglobljenem sredi lokala, ki se je odvijalo in zavijalo v prelijajoči se luči. Goli hrbti dam so se zdeli, da se vsak čas oblačijo v drugobarvno, tesno priljublivo, dražljivo tenčico.

Pravdnik in zagovornik nista nič več govorila, ampak se samo smejala. Zdaj pa zdaj je kateri drugemu težko položil roko okrog vratu, pa sta se spet krohotala. Krohotala sta se, kadar je godba udarila novo melodijo ali nov ples, krohotala sta se, kadar jima je natakarnost znova nalil iz polne steklenice, ki se je hladila v ledu poleg njiju ali kadar je kdo peljal svojo plesalko mimo njune mize na prostor.

„Ti si krasen dečko, manjka ti samo, samo . . . samo . . . moj ta . . . talar,“ je momljala pravdnik in zagovorniku se je ta pripomba zdela neznanostna smešna. Zato je nadaljeval:

„Kaj to. Ampak jaz bi hotel imeti kaj drugega poleg sebe. Kako pravico, he, he, he.“

Pravdnik je že razprl usta, da bi se spet zarežal, pa mu je nasmeh ostrmel na ustnicah v pričakovanju in skoraj v razočaranju, da bo hotel zagovornik povedati morda kaj resnega. Sklonil se je čez mizo in bulil vanj, kakor da bi ga prosil.

Zagovornik se je hehetal naprej.

„Veš, kaj je pravica, he, he? Ti nič ne veš. Pravica je vlačuga, samo da je neumnejša kakor druge, ker si pusti vezati oči, kako tako pravico bi bilo zdaj dobro imeti tu, kaj ti, jus?“

Pravdnik je še malce počakal, da je dovtip docela doumel, potem je planil v nov hohot. Nato se je pa nenadno zresnil, dvignil prst in pomembno dejal:

„Ampak . . .“

Ustavil se je in premišljal, ker mu je zmanjkalo besedi.

„Ampak . . . to smeš misliti samo ti. Pst. Vsi ne smejo začeti tako. Bog varuj. Morala mora biti. Morala.“ Spet je počakal. „Da, morala.“

„A brez deklet ne pojdeva nikamor. Brez pravičnih deklet, se razume.“

„Pst.“

Pravdnik ga je prijel za roko, se pomaknil tesno k njemu in mu zašepetal:

„Ampak jaz sem poročen.“

Odsedel se je spet od njega in čakal, kakšen učinek bodo te besede napravile nanj. Čez čas pa je glasno dejal:

„Ampak nocoj ne.“

In spet sta se zakrohotala, kar se je dalo. Iz temnega stekla steklenk se je odsmejavala belina njunih poškrbljenih prsi. Zagovornik se je za nekaj časa srepro zazrl predse.

Dve mizi od njiju je bila ta čas sedla osamljena dama s svetlimi, valovitimi lasmi, živih, mrzličnih oči, v tesni večerni obleki električno-modre barve. Ozki roki je položila drugo na drugo in se sklanjala nanji, da ji je na prsih odstopala obleka, speta samo na eni rami s kovinsko verižico, od telesa bolj kakor pa bi se dalo kljub taki uri pričakovati od tako elegantne dame. Ni pazila na to, skoraj se je zdelo, da preračunano dopušča to vznemirljivo indiskrecijo, ker je bilo očitno, da si na vsak način prizadeva opozoriti nase oba gospoda dve mizi pred seboj, ker ni in ni hotela vtrniti vročih oči z njiju.

Zagovornik jo je opazil prvi in skušal spraviti čez obraz veščaški, samozavesten smehljaj, ki mu je pa obstal in omesenel na licu, ko je pogledal natančneje. Sunil je s komolcem pravdnika in pomežiknil proti dami.

Pravdnik je sledil njegovemu migljaju in zapazil tudi sam električno-modro čudo tam čez. Sprva ni prav vedel, kaj bi. Glava mu je bila zamegljena, da ni mogla vezati ene misli na drugo. Vsaka se je porajala čisto ločeno in sama zase, kakor izgubljen blisk.

Pogledal je zagovornika, potem spet damo, ki ga je gledala živo, kakor da hoče iz njega privleči besedo. Tedaj ga je zamikala želja po doživetjih, ki se je v njej javil pritajevani gon za prepovedanim sadjem, ki je močno živel v njem, kljub temu, da je hotel veljati za poklicnega zagovornika reda. Javljal se je odkrito samo v pijanih hipih. Takrat se je v njem oglasilo tisto, o čemer ni bil v sebi nikdar prav trden. Naskrivaj si je dostikrat vroče želel neumnih ur in spotikljajev.

V glavo mu je začela stopati vročina, čim bolj je ogledoval vroče-oko damo.

„Hm, žena . . . Ampak, zdajle bi si skoraj upal marsikaj . . . Jaz sem lahko predrzen, samo če hočem . . . Kdo ne verjame? Ti, advokat? Ti bodi tiho in služi denar. Vsak ima svojo moralo, ti imaš denar . . . Jaz si pa upam več kakor ti . . . Tu je sicer dosti ljudi, ampak prav zato. Kdo si upa misliti, da sem šleva. Tri tedne zapora, gospod, in vaši razlogi niso za drugam kakor za na trg . . . Saj nisem v službi in tudi talarja nimam. Kdo pravi, da sem hinavec . . .? Jaz mislim vedno enako . . . Delati pa je treba drugače . . . tega so krivi ljudje . . . Slišiš, ti, jaz lahko grešim. Jaz sploh ne morem grešiti, ti butec, grešijo samo taki, kakor si ti. Take je treba zapreti, si slišal. Jaz sem jaz in greh si ti, to ne more biti nič drugače . . . Ti ne znaš niti greha delati . . . Zato je treba marsičesa, razumeš . . . Jaz imam ženo in še polno drugih stvari, kdo si upa kaj o meni misliti . . .? Nocoj nas čaka velika pustolovščina . . . To je kaj drugega kakor sofizem . . . Ne verjameš, ti potuljenec . . .? To je stališče . . . Fi . . . lo . . . zo . . . fi . . . ja . . .“

Misli so se mu začele izgubljati. Zazdelo se mu je, da je izgovoril vse, kar je imel, čeprav ni ust niti odprl. Pogledal je še enkrat proti dami, ki mu je čisto jasno pomežiknila. Tu bo treba nekaj ukreniti. Ozrl se je v zagovornika in ni vedel, kaj bi storil.

„Ti . . .?“

Zagovornik je vstal, si vtaknil monokel v oko ter odšel k mizi, za katero je sedela dama. Tovariš je lezel z napetim pogledom za njim. Vraga, saj zagovornik žensko pozna. Ti si več kakor advokat, doktor. Poljubi ji roko, če noče drugače sèm. Tega si vajen celo pri manj lepih damicah.

Ko je advokat stopil pred damo, jo je takoj prepoznal. Za hip je osupnil in se malce zdrznil. Skoraj mu ni bilo več mogoče, da bi se umaknil. Da bi mu pa prišlo na misel kaj drugega kakor to, da jo povabi k svoji mizi, zato je pa bil že prepijan. Pomislil je, ali se spodobi ali ne, toda ona je najbrž uganila, kaj ga je zmedlo in se mu je nasmejala. Vstala je in se pred njim z izzivalnim smehom izbočila, ustnice so se ji zaokrožile, da mu je takoj izginilo pol pomisleka.

„Čudno, ne, gospod doktor. Toda, saj mi lahko dovolite drznost, da se hočem revanžirati. Vam in gospodu državnemu pravdniku, ne?“ Oklenila se je njegove roke, da ji ne bi mogel uiti, niti če bi hotel.

„Kam ste se pa zagledali?“ Čez hip se je porogljivo zasmejala: „Saj tu ni nikogar, ki bi mogel uganiti, da smo mi trije dopoldne že igrali komedijo, nič se ne bojte in nič ne premišljuje. Vaše misli smejo odzdaj imeti samo to pot . . .“

S porogljivim smehom in z narejenim gibom roke je pokazala nase. Potem je z rahlim sunkom potegnila gospoda proti pravdnikovi mizi.

Advokat še vedno ni mogel natančno sprevideti, kaj se godi. Ni mogel drugega, kakor da je obupano zamomljal:

„Jaz sem cinik, cinik . . .“

„Kako?“ se je ozrla dama vanj.

Zamahnil je z roko in ni odgovoril.

Pravdnik je zasijal v nenadni radosti. Malce nezanesljivo se je dvignil in preletel z očmi rahlo valujočo postavo pred seboj. Zamolklo se je zavedal, da mora vsa ta stvar imeti dostojen in neopozarjajoč videz. Ko je vstal, se mu je na mah zazdelo, da mora ta obraz od nekod poznati. Takoj naslednja misel pa je bila, da mora biti sam na pogled zelo neroden. Popravljal si je manšete, ko je začutil, da prihaja v zadrego.

„Oh, mi se pa že poznamo, kajne, gospod doktor,“ je spregovorila prva ona, za kar je čutil, da ji mora biti zelo hvaležen.

Aha, saj res, saj se poznamo. To je dobra misel, krasna misel. In pravdniku se je pod tem vtisom zazdela ženska silno znana, pa samo za kratek trenutek. Zdelo se mu je, da je že čisto na tem, da se bo spomnil, odkod. Pa ga je pol hipa nato obšla že druga misel, kako je ženska lepe in dražee postave in kako ima lepo oblikovane boke. Tako mora biti . . . Ampak važno je najprej, odkod se poznamo . . . Odkod . . . Aha, Eva je morala imeti prav take boke, seveda, saj drugače ni mogoče . . . Saj res . . . Takoj bo prišlo na misel, odkod . . . Kaj je ta ženska sploh sposobna kake take komedije? . . . Aha, zdaj prihaja prava misel . . . Seveda, poznamo se, poznamo se . . . Ne, zopet ni nič . . .

Priklanjal se je dami in se sam v sebi boril za odrešilno misel, o kateri je bil prepričan, da mora priti in da mu bo pojasnila to zanimivo dejstvo, da se mora poznati s to lepo damo. Dama pa ga je gledala predirno, bodeče, kakor da se mu hoče rogati. Smehljaj se je bedasto z razvodenelimi očmi. Ko pa je videl, da jo je advokat odpeljal okrog mize na prostor, se je tudi sam odsekano spustil na stol. Zadrega je minila šele, ko so dvignili ozke čaše in je električnomodra dama med žvenketom razsula glasen smeh. Spogledali so se in izpraznili, potem so se vsi trije zakrohotali, kakor da jim je na mah vse jasno.

„Seveda . . . seveda . . . se moramo po . . . poznati?“ je govoril pravdnik. „Ni treba ni . . . nič praviti, od . . . odkod. Saj vas po . . . poznam. Halo, vi.“ Pomignil je s prstom prodajalki rož, da je prišla bliže in ji potem pograbil iz rok dva šopa rdečih in rumenih vrtnic ter jih spustil plavalasi dami v naročje.

„To . . . To so ku . . . kulise za vašo lepoto,“ je bleknil in bil vesel, da mu je prišlo nekaj tako lepega na um.

Dama je vzela rože iz naročja in naglo pogledala, če ji ni katera strgala obleke, potem jih je položila predse na mizo, ne da bi jih povonjala.

„Ne mislim nocoj igrati,“ je dejala s smehom.

„Po . . . potem bo nocoj vse . . . vse zares?“ je vprašal z mlačnim navdušenjem advokat, ki se ni mogel več razživeti.

„Vse,“ je odgovorila dama prešerno in se sklonila k zagovorniku. „Bodite tiho. Saj vam je vseeno.“ Potem je približala obraz k rožam, da je pravdnik videl izza njih samo svetle, izzivajoče oči in kodre v luči pozlačenih las.

„Res?“ je vprašal in v njem je vzraslo mrazljivo, gomazeče občutje. V sebi je začutil okus velike, dolgo pričakovane pustolovščine.

„Res,“ je odvrnila dama in polahko spustila veke čez oči. Ob ustih ji je za trenutek zaigrala trpka, zasmehljiva poteza, ki pa je morala brž izginiti.

Pravdnik se je primaknil k njej in ji položil podrhtevaso desnico previdno na razgaljeno ramo.

Ura je bila tri proč, ko so odhajali glasni iz bara. Pravdnik je nosil dami rože, ko je oblačila plašč. Bil je neroden, da so mu padale na tla. Neprestano se mu je zdelo, da mu odjenjuje pas, popravljal si je hlače, in prepeval s hripavim glasom odlomke iz plesnih pesmi, da so se smejali, godci in refrainisti, ki so spravljali note in zehali. Zdelo se mu je nekako, da bi moral biti to uro drugje, toda vsi jasnejši obrisi o tem, kako in kaj, so se potapljali polagoma in prijetno v opoju pozne ure in razdraženosti. Oklenil je damo okrog pasu in jo potiskal proti vratom.

Zunaj so stali avtomobili. Najbližji šofer je brez poziva vljudno odprl vrata in ugasnil cigareto, ki jo je kadil. Pravdnik je brez vprašanja in odloga zlezel v voz ter klical damo za sabo. Zagovornik je ostal zunaj.

„Z nami,“ je jecljavo in momljava veleval pravdnik.

Zagovornik se je samo nasmehljaval in malo živeje potegnil iz cigarete.

„Imam razpravo ob osmih — in sploh — zdaj je taka ura, da je eden boljše kakor dva . . .“

Bil je bolj trezen kakor pred tremi urami. Zaprl je vrata avtomobila in mahal z roko v slovo. Leva rokavica mu je padla na rosni tlak in sijala na njem kakor izgubljen cvet.

„Ti si osel,“ je mrmral pravdnik in tudi zamahnil z roko, da se ni vedelo, ali na pozdrav ali na jezo, ne da bi se okrenil.

„Kam?“ je vprašal šofer.

Z mlahavim gibom mu je pokazal kar naprej in avto je zdrsnil mimo drugih, ki so čakali ob straneh z ugaslimi očmi. Zagovornik je ostal na mestu in kar naprej mahal z roko. Smehljaval se je zadovoljno in počasi mrmral:

„Vse je humbug — humbug — hum-bug . . .“

Pravdnik je v vozu nekaj časa kimal, potem se je zavedel, da ima poleg sebe žensko. Obrnil se je k nji. Strmela je predse v jasne stožce luči, ki so sekali lahno meglo, da se je bleščala cesta daleč pred avtomobilom. Šofer je hupal v enakomernih presledkih, kakor iz dolgočasja. Ženska se ni ozrla na spremljevalca, tudi ne, ko se je začel primikati k njej in jo skušal objeti. Ko so mu pa začele roke razburjeno begati po njenem telesu, se je v hipu zavedela.

„Stran.“

Z vsilo ga je s koleno in z rokami pahnila od sebe, da je udaril ob nasprotno steno voza.

„No, no, no, no,“ je momljal zmedeno in mislil, da se šali. „Ne de . . . delaj napak,“ jo je tolažil in se ji spet bližal.

„Stran,“ je ponovila trdo in rezko, da je obstal, kjer je bil. Te muhe so se mu začele zdeti nerazumljive in neumne. Počakal je časek, potem se je spet tiho prislonil bliže. Spet ga je sunila.

„Vra . . . vruga, ti pa br . . . brž pozabiš, ko . . . komu si kaj dolžna. Ka . . . kaj me več ne po . . . poznaš?“

„Vam nisem nocoj nič dolžna,“ je dejala ženska kratko.

„No, no. Ne ta . . . tako hu . . . hudo. Zuerst, zuerst ko . . . kommt das Fressenn da . . . dann kommt di . . . die Moral. Saj po . . . poznaš to pe . . . pesem?“

„Kaj me brigajo pesmi. Pesmi so za vas, pa jih imejte.“

Vrgla se je trmasto na sedež.

Tedaj se je gospod razburil. „Kdo pa . . . pa je no . . . nocoj plačeval? Vino in . . . in . . . ro . . . rože in godbo, a? Ali ti . . . ti sploh veš, kdo kdo sem jaz, a?“ Stisnil je pesti in se obrnil k nji.

„Vem,“ je rekla mirno. „Svinja.“

„Do . . . dobro, in ve . . . veš, kdo si ti? Že . . .“

„Ženska s ceste,“ mu je vzela besedo. „Vlačuga. Tista, ki ste jo danes dopoldne z modrimi in lepimi besedami hoteli poslati v celico. Zaradi vsega tega niste nič manj svinja. Kaj pa iščete sedaj z vlačugami po cestah? Se učite govorov za jutri. Vi ste vendar pošten človek in morate skrbeti, da bodo pošteni tudi drugi. Saj ste danes tako pridigali, ne? Vidite, vi prej pozabite kakor jaz take lepe nauke. Pojdite k ženi, pošteni ljudje spadajo tja, pa ji ponavljajte svoje svete litanije, da je ne bodo obhajale take želje, kakor zdajle vas.“ Glas se ji je začel tresti in dobivati histerično barvo. „Mislite, če ste pošteni, da ne morete biti svinja? Jaz sem vlačuga, pa nimam zato nič manj pravice, pljuniti vam v obraz. Vi ne boste odgovarjali zame. Nocoj me vabite v hotel, jutri me boste pošiljali v kaznilnico. In vi boste zato prav tako pošteni kakor jaz vlačuga. Še sram vas ne bi bilo, pogledati mi v oči. Še nikomur nisem pljunila v obraz kakor vam, vi, vi . . .“

Bila je na tem, da bruhne v jok. Planila je kvišku in mu zagnala rože v glavo, potem je udarila na steklo šoferju, naj ustavi. Stopila je iz voza in velela:

„Spravite ga ven.“

Pravdnik se je tresel in vpil.

„Tako, kaj takega meni, ti, vi, jaz vas dam zapreti. Vi ste se drznili v mojo družbo . . . da vas ni sram. Vi, vi boste mene učili mo . . . morale, vlaču . . . čuga. Halo, stražnik, odpeljite to, to . . .“

Iz ust so se mu usule psovke. Pijanost in nepotešeni živci so mu jezo še stopnjevali. Suval je vrata in ko mu jih je šofer odprl, je preklinjaje stopil na ulico. Rože je razbrcal po tleh in po vozu. Ustavil se je za korak in samo žugal ženski.

„Ti — Ti — Ti — Ti —.“ Več ni spravil iz sebe. Potem se je opotekel na pločnik. Šofer je stopil za njim.

„Kdo bo plačal, halo?“

„Jaz ne,“ je zavpil pravdnik. Šofer je stopil tesneje za njim. Tedaj se je za njim oglasila ženska, drhteč od hladu in razburjenja:

„Jaz.“

Šofer je pogledal in premeril.

„Imate denar?“

„Ne. Bo že kako.“ Zamahnila je z roko in sedla nazaj. Šofer je malce zmignil z rameni. Potem se je nasmehnil in sedel h krmilu. Auto je brez glasu švignil čez križišče in izginil v ulicah.

Pravdnik je stal na mestu in se še dolgo razburjeno togotil ter grozil in gledal v prazno. Potem ga je polagoma začela popuščati jeza, ki je z močnim navalom pobrala tudi pol pijanosti. Začel je premišljati na pločniku, dokler ga ni zmrazilo.

„Kaj sem res svinja?“ se je vprašal po tihem in čakal odkoderkoli odgovora, pa ga ni dobil iz sebe, ne od nikoder. Prestopil se je in odkorakal proti domu, ne da bi dosti pazil na pot, zakaj zdaj je imel važnejša opravila. Misli so mu vstajale v vsebolj treznih oblikah in jasnih zvezah in predočeval si je vse stvari že približno tako, kakor bi morale biti. Tok misli je moral biti razburjen in odločilen, zakaj od časa do časa je obstal, vrtel palico po zraku, govoril brezzvezne besede in udarjal z ного ob tla. Včasih je lahko vzkriknil in še bolj pospešil korak.

Nekje se je kar na lepem ustavil in sklonil glavo.

„Ta stvar nima pravega obraza. Nič nima več pravega obraza.“ Čez nekaj časa je pristavil tišje:

„Zares sem svinja, svinja . . .“

Čim bolj se je bližal ulici, v kateri je stanoval, tem burneje je hodil in tem bolj je lezel v dve gube.

Pred hišo je še dolgo časa čakal in črtal po tleh čudne like, kakor da si piše obsodbo. Potem se je nenadno stresel in dejal s stisnjenimi zobmi:

„To je vse jasno. Po vsem tem sem svinja in edini izhod je, da se ustrelim.“

Popadel ga je silen gnus nad samim seboj in nad vsem življenjem, v duši mu je zazevala grozeča praznosta. Hiše in predmeti so začeli toniti okrog njega v nič in zaželel si je trudno, izginiti z njimi. Z grenkim spoznanjem in odločnim sklepom je vtaknil ključ v vrata in s trdim korakom izginil v črni veži. Zunaj so žalostno vzkrikali petelini in nad strehami je visel moten soj . . .

Zjutraj je vstal deset minut pozneje kakor vsak dan, posebno pristrčno poljubil pri slovesu ženo in otroka, si malo podrgnil čelo, kakor da ga muči spomin na rahel glavobol, potem je odšel v službo. Bilo je vse kakor druge krati, le cigareta mu po poti ni dišala tako kakor ponavadi.

Mirko Javornik

SEDEM DNI

Sobota je. Ura pred polnočjo. Nad menoj visi v temi nevidni strop. Zastira nebo in ni videti zvezd.

V začetku je bila zemlja pusta in prazna, potem je sklenil Bog ustvariti človeka, da bi se zemlja zavedala same sebe. Prve celice — ognjeniki — tropični tečajniki — ledeniki — cvetice — vretenčarji.

Bog je ustvaril človeka iz ilovice in dahnil sebe vanj. In potem se je dogajala žaloigra človeka več sto tisoč let vse do danes. Vsi iščemo na zemlji raj.

Ne vemo, kaj je prostor in čas — toda ako je Bog, potem je večji od prostora in časa in od vseh stvari, ki krožijo v prostoru in času. Njegova bit mora presegati milijarde svetlobnih let, njegova misel prehitevati svetlobo vseh solnc in porajajočih se solnc. Iz strahotnega nebotičnika neskončnosti strmi na svoje stvari. Ako je Bog, potem ni pekla. Ni zločina, ki bi se lahko dotaknil njegove ogromnosti, ni greha, ki bi zaslužil neskončno kazen. Njegova krivda je, če se je v čem pomotil, če beže razbiti svetovi — meteorjev milijarde — po praznini, če ni popolne harmonije v prostorju in če je zločin v naših dušah. Ne more zameriti najmanjšim, ki žive na enem najmanjših svetov, ki jih je ustvaril.

Sveta knjiga pravi, da nam je poslal svojega sina, da bi odrešil potomce Adama, enega izmed njegovih sinov. Poslanec neba je klical na gori Oljki, potem ko je oznanil svobodo vsem sužnjem Mediteranskih obal od dežele Židov do ogromnih rudnikov Hispanije in vsem sužnjem bodočnosti. Množice njegovega naroda so ga imenovala izdajalca. Jokal je. Jokal je že poprej, ko je vedel, da bo porušen Jeruzalem, eno najlepših mest sveta. Malo le jih bo ostalo pod križem: Njegova mati, Bog ve, če bo stal tudi Peter, potem Janez, Veronika in Magdalena, ki jo je iztrgal nekoč iz rok pobesnele množice, ki se je razsrdila nad „prostitutko“ in jo hotela kamenjati. Ni prostitutk na svetu. Vse so le hčerke človekov. Le malo jih bo stalo pod križem. Prosil je: „Moj Bog, če je mogoče, vzemi ta kelih od mene!“ Kako bodo razumeli njegove besede čez tisoč devet sto tri in trideset let? Ali bo tudi takrat na milijone brezvernih na svetu? Mrgolelo bo zatiralcev in neusmiljencev. Mnogo otrok njegove cerkve se bo družilo z nasilniki. In kaj bo čez sto tisoč let, ali čez tristo tisoč let? Ljudje brez duše in srca bodo majhni in kazni nevredni, potrebni odrešenja, saj ne bodo vedeli, kaj bodo delali. Če bi hotel kaznovati, bi moral rušiti mesto za mestom, za Jeruzalemom Rim, Pariz, zopet Rim, London, Čikago, Berlin, Moskvo, zopet Rim, Metropolis, Atlantido, zopet Rim ...

V začetku je bila zemlja pusta in prazna — potem je dahnil Bog dušo v enega izmed vretenčarjev? Kdo le ve.

Ura je dve po polnoči. Nevidni strop v temi nad menoj. Misli, polne dvoma, raziskovanja in razboljenosti, drve skozi možgane. O, kako rad bi zaspal! Nekje visoko nad menoj in pod menoj se boči nebo in nihče ne more vedeti, kje se konča.

Pred leti sem čital knjigo o Mirjami. Le blazni ljudje so opisani v nji — Mirjam samo jim sveti kot svetla luč. Hodijo po stezah blaznosti in se v svetlobi Mirjame smehljajo kljub grozi kakor otroci, dokler ne obsije najblaznejšega med njimi razum. In nenadoma ne vidi več Mirjame. Išče hišo, v kateri je bivala, hiše ni več, išče ulico, ulice ni več, Mirjame ni več. Razumni človek postane žalosten do brezupnosti in zbeži končno v prazno vsakdanjost.

Ko sem nekoč ležal mnogo dni med življenjem in smrtjo, se je prikazala halucinacija. Visoko je stala pred menoj in bila lepa tako, kakor ne more biti lepa nobena žena naše zemlje. Vedel sem, da je samo prikazen in potoval z roko skozi njeno telo, dokler ni izginila v nič. Obraza nisem pozabil do danes, toda kadarkoli sem ga hotel opisati, je obstalo pero onemoglo na papirju. Zakaj ne bi mogel priklicati razum take podobe brez vročinske bolezni, brez opija, brez mehalina? Zakaj bi bilo bolno telo sposobnejše ustvarjati tisočkrat lepšo podobo kot zdravo telo? Kaj le se skriva v zdravi materiji in beži iz nje, ko se materija pretvarja? Govorimo o utvari. Ali je utvara mogoča? Ali ni halucinacija živa, kos nevidnega sveta, enaka Mirjami, ali pa enaka peklju? Toda pekla ni, kajti potem bi ne bilo Boga.

Skušam osredotočiti možgane, ki so požrli nad dvajset tisoč strani znanosti in videli toliko podob te zemlje, v eno samo točko, v to, da bi se prikazala lepa halucinacija, enaka Mirjami. Volja deluje z vso silo, toda halucinacija se ne prikaže. Kakor ljudi v srednjem veku me popade smešna misel, da bi poklical hudiča na pomoč, to bajno bitje, ki se je baje prvo uprlo Bogu. Kličem ga med ljubeznivim smehom. Hudič se ne prikaže.

Rad bi sanjal tako — saj morda že sanjam. Objel sem svoje lastno hrepenenje in plavam z njim nad sinjim morjem med obalami Evrope in Afrike čez Gibraltar in nad Azori, Bermudi, Havaji, vedno višje. Misel prehiteva vrtenje zemlje in beži ta zlatokrila ptica že visoko nad zemljo proti Veneri, ki je bližja solncu kot zemlja in plava prekrasno razgaljena pred menoj. Zemlja se lesketa v daljnih globinah, drobna krogla, ki se počasi, v štiri in dvajsetih urah komaj enkrat zavrti krog svoje osi.

Na tisti zemlji biva med dva tisoč milijoni ljudi, dva tisoč milijoni usod, strasti, ljubezni, lepote, zločina, razuma, prekrasna igračka, elektron v telesu ogromnega Boga.

Ko se zbudim, sije žarek, poslanec solнца, ki me je prebudil, na moje oči. Sanje so bile žive kot resničnost. Občutje je podobno onemu srednjeveških mladih čarovnic, ki so opojnih pijač pijane drvele nad gorami in same sebi v prebujenju verjele, da so letele. Nedelja je.

Nad mestom pojo zvonovi, poleg tovarniških siren še vedno najmočnejša godala naših dni. Hitim v cerkev uršulink, kamor sem hitel že nekaj nedelj. Vsako nedeljo prepeva nevidna deklica za gosto mrežasto ograjo kora. Morda je nuna, morda je gojenka, ki misli postati nuna. Poslušam in ne vidim, kaj se dogaja pred oltarjem. Ustnice se ne razprostro v molitev, toda misel je polna občudovanja do umetnice, nevidne in nepoznane. Vprašal sem prvega, drugega in tretjega človeka poleg sebe: „Kdo je tista, ki poje?“ Pogledali so me začudeno in niso odgovorili. Njim je bilo to petje samo po sebi umevno. Jaz bi pa rad poznal Vestalko, ki še vedno veruje v večni ogenj in ga neti z glasom svoje duše, da ne bi ugasnil v teh dneh. Starka za menoj mi strmi srdito in očitajoče v oči. Misli si: „Vrag mora biti v njegovi duši, da gleda le nazaj in ne na oltar.“ Sklepam, da mora imeti močno srčno napako in napade angine pectoris. Najbrže ne bo živela več dolgo in se skuša sedaj prikupiti Bogu. Umreti se boji vsak, tudi pravični, celo duhovnik pred oltarjem. Kdor veruje v večno življenje, bi se ne smel bati smrti telesa, ampak le koprneti po njej. Nevidna deklica na koru poje tako, da bi človek radi nje lahko veroval v angele. V njeni duši prebivajo nebesa in ako bi použila sveti kruh, bi se res Bog prikazoval v njej. Religija je nepopisno lepa, toda malokdaj je bila od množic tako daleč kot danes.

Rožnik se koplje v zorah jutra. Moj prijatelj, doma izpod Visoke Tatre, mi je rekel nekoč: „Šel sem na Rožnik in je bilo lepo.“ Pod menoj je pozlačeno mesto — Ljubljana je. Pred nekaj dnevi sem šel v noči s Toškega čela in se je razprostrel pred menoj čudovito zlato jezero tisočerih luči. Tedaj je bila Ljubljana kakor sanja, kakor privid iz pravljice. Njen sij je segal prav do mene in razsvetljeval gričke pod menoj. „To je Ljubljana, naša pravljica,“ sem si mislil tedaj. „Ni vsa naša, toda mnogo hiš je v njej, radi katerih je Ljubljana še vedno lepa. In ko bo vsa naša po hišah in po duhu, bo ona najlepše mesto na svetu in vsakdo naših otrok se bo rad povrnil vanjo.“ Po pobočjih Rožnika iščejo prebujeni metulji cvetove prebujenih rož. Na strehi hiše, v kateri je bival Cankar, stoji golob. Vztrepetava s krili in se koplje v vzhajajočem solncu. Sa-

motna cerkev na vrhu je zaklenjena. Nikogar ni v njej. Sedem pred vrata na travo in gledam v solnce. V jutru in v večeru je mogoče gledati v solnce.

V jutranji molitvi pozdravim velikega gibalca solnc in planetov. Solnce je tako ogromno večje od zemlje. Kdo bi ga objel! Kar je preveliko, da bi videli, pomanjšamo tako, da je to mogoče ujeti v mrežo naših možgan in nam postane vidno. Tako smo zmanjšali tudi Boga in postavili njegove kipe na oltarje. Pred temi kipi pada dva tisoč milijonov ljudi na kolena — nekoliko jih prosi za to, da bi objeli nebesa, drugi prosijo za denar. Veter prižene mimo mene vonj cvetja in dreves. Cvetje in veje dreves se zibljejo v vetru. Hotel bi, da bi prišel nekdo in zaigral doslej še neslišano muziko cvetju in drevesom. Golob na strehi se je dvignil. Plava visoko nad Ljubljano in je v solncu nad njo kot živ plavajoč plamenček.

Na cesti srečam nekdanjega svojega učitelja anatomije, znanja o telesu človeka, o njegovem postanku in razkroju. Razoglav hiti ta ljubitelj prirode, čistega razuma in čiste vesti, po široki cesti proti sinji reki, ki se vije onkraj mesta med zelenim poljem. Blizu reke izvira studenček. Preden se izlije vanjo, se razširi v tolmun. V tolmunu žive ličinke močeradov in druge živalice. Ure bo presedel ob njih, jih opazoval in se jim čudil, kakor je opazoval in občudoval doma vsako kretinjo in vsako misel mačke. Sedel bo ob studencu in se zopet spomnil na nekaj, na kar se ni spomnil še nihče. Potem bo plaval po reki mimo vrb in belih prodov. Jutri bo povedal učencem mnogo takega, kar je videl in česar — prečudno — ne vidijo drugi. „Saj še ni prav za prav vse dognano, nekaj prav majhnega še vedno uide našim očem,“ bo rekel morda. „Gospoda, ko secirate mrliča, se ne norčujte pri tem! Imejte pri seciranju angelsko roko! Hyrtl pravi, da . . .“

Prav tako kot moj učitelj je hodil nekoč Leonardo de Vinci k studentem, k rekam, k živalim, k ljudem in k mrličem. Gledal je in mislil, tudi seciral je in zopet mislil, potem je še občutil vse to in ustvarjal. Prav za prav je na tem svetu mogoče vse. Ljudje iščejo čudežev, pa gredo mimo lista rastline, kakor da bi tisti list ne bil čudež, in mimo samih sebe, kakor da ne vedo, da so tudi sami čudež, večji od tistega, ko je Jezus dahnil v ilovnate ptice in so poletele.

Stopim v kavarno in naročim časopis, kajti znano je, da je časopis gibalca naših dni in da ljudje rajši žrtvujejo jutranje mleko kot časopis. Danes ni treba imeti svojega razuma, kajti vsak dnevnik ga nudi vsak dan za štiri in dvajset ur. Vse bi pa bilo prav, če bi časopis po-

ročal, kaj se je zgodilo. On pa vedno pravi, kako se ni zgodilo, ali pa kako naj bi se zgodilo. Naslov lista je: „Slovenski dnevnik.“ V njem zagledam tudi svoje ime. Nekdo napada knjigo, ki sem jo izdal: „Krasnoslovje z omamnimi besedami, četudi penasto in v ponavljajih se gubeče, brez prepričevalnosti — donkihotski trubadur i. t. d. Tik nad člankom kritika se široko tiskani širijo mali oglasi: — Pumarce, obleke, trenchcoat najceneje i. t. d. — Prvovrstna postrežba v česalnem salonu i. t. d. — Atelje, obleke po meri za gospode i. t. d. —

Črna Iva, živahna Juli in plaha Francka se sprehajajo med gosti: med profesorji, uradniki, časniki, slikarji, kiparji, študenti in duhovniki. Vsakega posebej vprašujejo, kaj bi rad, kakor so nekoč vpraševale kraljice svoje goste. Oni so si takrat želeli marsikaj, eden poljuba, drugi noči, tretji pravljice, četrti zlatega gradu. Danes si pa želijo črno kavo, belo kavo s pecivom, čokolado, ali slivovko in časopise: Slovenski narod od včeraj, Slovenec, Jutro in mnogo nemških časopisov; dame nemških ilustracij; umetniki in študentje pa revij. Pa res ni v vsem tem skoraj nikoli nič novega in vsakdo je vedel tisto, kar je prečital, že poprej. Tako je dolg čas vsem razen umetnikom in študentom. Ti si pripovedujejo nove zgodbe, nove misli. Tega ali onega sicer danes ni, izginil je za nekaj dni ali za več dni, pa se bo zopet povrnil. Seveda, kak Kosovel, Gorjup, Čibej ali Vurnik ne bo več prišel, pa so še vedno na nek poseben način med njimi, še vedno sedijo, čeprav nevidni, pri mizah. Nikomur med temi umetniki in študenti se ne godi preveč dobro. Nihče med njimi ne more pričakovati brezskrbnega življenja, da bi se pridružil v park Sansouci k modernim Epikurejcem, ki imajo dovolj vsega in kljub impotentnim možganom prvo besedo v zapadni Evropi. Ne bo hiše, najbrže tudi družine ne, a to je vseeno njim, ki vedo, da se bo čas spremenil silno, kakor se je spremenil po Kristusovi smrti, ali pa tedaj, ko je Kolumb odkril Ameriko. Med to trumico je še vedno marsikdo svobodnega pogleda, zlatega srca in čiste vesti. Tu so otroci dobe: prijatelj Ciril, ki so ga vlačili po vseh ječah Italije in je spremljal one, ki so jih streljali, do zadnje postaje; Ivo, ki je preiskal Evropo od njenega vzhoda do zapada; pevec France, ki s tremi krogli vojne v telesu vedno neutrudljivo ljubi in raziskuje naše petje; drugi France, ki kliče življenje v kamen, mlada Zora, ki so jo maličili v Regina coeli, Slava, ki ji ne uide najmanjše nasilje, storjeno v Primorju nad narodom, prijatelj, ki je pribežal v Ljubljano iz Pariza in drugi, ki se je deček še napotil v London, da bi obvladal še deseti jezik, in drugi, truma mladih ljudi. Vsi se smehljajo kakor otroci, ti raziskovalci novih obzorij in graditelji novega

Materinstvo (France Gorše)

časa, začudeni nad gnusom dobe in vendar bolj verujoči v življenje, kot je kdo kdaj pri nas verjel, razen tistih, ki ne morejo umreti, čebelice izpred osemnajst sto osem in štiridesetega in veliki otrok kladivar, ki nas je spremljal v konec vojne.

Črna Iva, živahna Juli in plaha Francka stopajo med mizami. Včasih se ustavijo blizu mladih ljudi in se nasmehnejo. V vsakem nasmehu je poglavje iz romana. Za blagajno sedi Ana že mnogo let, tiha in nepremična kakor svinga.

V nedeljah je v dopoldanskih urah mnogo ljudi po ulicah Ljubljane. Nekateri pozdravljajo z nasmehom, nedelja je vendar dan, v katerem so se umeknili mori vsakdanjosti, drugi pozdravljajo težko in zamišljeno, kakor da so se za hip zbudili iz mračnih sanj. Prvi bodo odšli popoldne na izlete, drugi se bodo napili, ne verujoč, da bi še kdaj prišla zlata doba, ki bi jih rešila iz zakletega časa, v katerem ni mogoče z delom in poštenostjo nikamor. Morda pa je bilo tudi nekoč tako. Saj pravijo pravljice, da je prišel zmaj v deželo in so v dušah ljudi visele vsepovsod le črne zastave, dokler se naenkrat ni prikazal mladenič, pripravljen žrtvovati življenje, in je pobil zmaja, ki je žrl otroke, najlepše hčerke in sinove dežele.

Na bregu srečam prijatelja. Ne vem, ali sije iz njegovih oči žalost ali pijanost. „Ali bi šel ti z menoj na grad,“ mi pravi. „Moja hčerka je bolna, saj veš — Vida.“ Čez razkošno tromostovje in po ozki vijugasti poti se dvigneva na grad. Prijatelj pravi, da bo pisal „Prekletstvo hiše na višavi.“ Vest mu ne da miru in bo pisal. Skozi ogromna vrata dospesva med tesne stene: Vida je lepa in bo skoraj zdrava. Seveda je še otrok in se ji lahko marsikaj pripeti; lahko zares zboli in celo umrje, če ne bo solnca in kruha. O, Vida hodi v ljudsko šolo, pa se mi zdi, kakor da hodi onkraj gimnazije — tako čudno resno sijejo njene zenice. Potem me vodi prijatelj v druge sobe, ki so bile nekoč ječe — v katerih so počasi umirali ljudje — sedaj so pač sobe. Žena z dojenčcem, ki mi jo predstavi, ima jetiko v obeh gornjih krilih pljuč. Prepovem ji poljubovati otroka, kajti za otroka je mogoče še kje kaka rešitev. Globoko v zemlji se širi dvorana vitezov. Mnogo ljudi, gotovo čez štirideset, stanuje v tej temi — nekateri in nekatere, ki nimajo doma, prihajajo prenočevati med nje. Čeprav je velika tema v tem podzemlju, vidijo vseeno otroci, kako se na tem svetu plode med seboj in se skušajo ploditi tudi sami, bledih obrazov in plašnih oči, prečudna igra dece, ki je vsa sestradana, pa že hoče biti oče in mati. Skozi lino sije žarek kot svetel trak v temo. Zdaj pa zdaj ga preseka kaka glava sem in tja se zibajočih ljudi. O vsem

tem bo bolj na široko pisal prijatelj, le Bog ve, če bo kdo bral. Med drevesi pred gradom stoji kantina. Pijeva s prijateljem vino. „Čudo božje,“ pravi on, „kakor v Kani Galileji. Čim manj denarja imajo ljudje, tem rajši in več pijejo, kakor da bi nekdo spremenil vodo v vino. Vino tako naredi, da pozabiš za nekaj časa na vse, ali pa se vsaj razbesniš. Veš, zmanjkalo jim je vina tesarjem, pa je rekla Njegova mati: ‚Vina nimajo.‘ Ukazal je napolniti prazne vrče z vodo in jo je spremenil v vino. Farizeji so se ga zbal in so ga naznanili oblastem. Bičali so ga potem, on pa je molčal in so ga pribili na križ. Ali me razumeš, kaj?“ Gledal me je plašno, vendar poln vere. Končno se je nasmehnil: „Treba bo vendar narediti tako, da bo imela Vida kruha in solnca.“

Doma me čaka pismo. Začudim se, ko spoznam po pisavi, da mi je pisala Valerija več kot po enem letu. Vem, da se nahaja sedaj daleč na jugu države. Morje davno potlačenih čuvstev hoče vzkipeti znova. Piše mi, da je ležala v bolnišnici težko bolna po operaciji, vendar so bili vsi zelo dobri z njo. Sedaj je popolnoma zdrava in jo hoče poročiti neki gospod, ki je sicer starejši od nje, vendar je zelo dober in plemenit človek. Sicer ni še gotovo, če bo poroka že letos, drugo leto pa prav gotovo. Naj bo vse popolnoma pozabljeno, karkoli je kedaj bilo.

Odgovorim ji z drugim pismom hitro; radujem se njenega poročila in ji častitam. Pokličem skozi okno na cesti igrajočega se dečka in mu dam nagrado, naj leti čim hitreje s pismom na pošto. Vem, da bi me zmagala že to uro misel in bi odgovoril drugače, kljub vsemu, kar je bilo. Prečitam mnogo strani neke knjige in ne vem nič, kaj sem čital. Zagrabim nedovršen rokopis, da bi nadaljeval novelo. Citat iz italijanščine napišem trikrat. Nad morjem sveti zvezda srebrna. — Zvezda srebrna sveti nad morjem. — Sveti nad morjem zvezda srebrna. — Potem ne morem pisati ničesar več, dasi bi moral oddati rokopis čimprej in se bo urednica srdila. Objema me polagoma strahotna samota, v katero plane potem nenadoma vrsta dogodkov v divji neurejenosti. Vem, da je nemogoče, da bi danes pisal. Iščem točko, na katero bi se z mislijo oprl. Tako je bilo nekoč v Sarajevu. Sredi slikanja Jelke sem moral prekiniti. Čemu je vendar potrebno, da bi človek vse razodeval ljudem? Ali se bo našel samo eden, ki bo popolnoma razumel besedo? Nekaj tisoč ljudi bo čitalo, spremenilo pa se ne bo prav nič v njihovih dušah — morda za hip — potem pa se bo prikazal posmeh. Ali naj prikažem sliko za kratek čas ljudem? Zbežal sem v mesto. Tri dni in tri noči me ni bilo domov. Klatil sem se po zabaviščih, prepeval in vriskal v njih, da so se radovali vsi okoli mene, postopal s cigankami po parkih in zapravlil

ves denar, toda niti en sam trenutek nisem bil tedaj vesel. Tretje jutro sem stopal navzdol po strmih ulicah kakor skozi neskončno puščobo. Mošeje, ki sem jih sicer tako občudoval, niso bile nič drugega kot skladi opeke in ometa, mujezini na minaretih neskončno smešne figure, ljudje naprej se premikajoče gmote mesa, kosti in živčnih prog. V nobeni puščavi ne bi mogla biti tedaj taka mučna samota kot v moji duši. Pred katedralo sem tedaj srečal pevko in plesalko, ki je vsako noč s svojim skoraj golim telesom in z opojnim glasom razgibavala ljudi v svojem lokalu, da so ponoreli, rjovel in razbili stotine čaš. Vprašal sem jo: „Kam greš?“ Odgovorila je: „K maši v katedralo. Ali ne veš, da je nedelja? Pojdi z menoj!“ — Ako bi mi rekla, da gre zaustavljat izvire Bosne, bi se bil manj začudil. Po maši me je povabila: „Pridi popoldne k meni!“ „Ne morem. Nimam niti dinarja v žepu,“ sem odgovoril. „Pridi vseeno!“ Šef je divjal radi moje odsotnosti, jaz pa sem se mu smejal v obraz in ko je nehal, sem ga prosil, naj mi posodi nekaj denarja. Posodil mi ga je. Nakupil sem cigaret, slaščic in cvetja in se napotil skozi mesto proti njenemu domu. Sarajevo se mi je zazdelo tedaj kakor mesto iz tisoč in ene noči. Ah, en sam trenutek in je lahko vse drugače. Kaj bi človek divjal!

Gimnazijka Hilda me čaka pred pošto. „Saj je res že večer,“ si mislim in odhitim z njo na Rožnik. Hilda je vsa razigrana — smeje se in prepeva. Vem, da se ne bo udala, čeprav ji sijejo oči svetlejšje od mesečine. Drugače ne zna nihče tako lepo ljubiti kakor Hilda. Mimo njenega lica zastrmim med drevesa, ki se doli v globini skrivajo pred mesečino in zagledam v temi Valerijine oči, nekoliko mongolske, mračne, opojne oči. „Katero si poklical sedaj,“ me vpraša začudeno Hilda. — „Jaz? Ali sem jaz poklical katero?“ — „Nekaj si poklical.“ — „Pojdiva, Hilda, na vrh! Od tam je tudi v noči videti daleč, ko je vendar mesečina. Zelo daleč je videti.“ — „Zvezde so tako blizu dreves, da bi jih z roko obirala z vej. Nebo je tako globoko, da bi brodila z roko po njem. Nekdo je stopil v bližino naju dveh. Zakrila bom z roko mesec in svetila z očmi po stezah.“

Hilda je čuden otrok. Profesorji ji pišejo odliko v izpričevalo, a njeno vedenje grajajo vedno. Ne vedo, da so študenti in študentke najsrečnejša bitja na svetu. Hilda piše pesmi. Pravi: „Danes sem zopet napisala pesem. Ni bilo mogoče drugače.“ Rad bi jih slišal, toda ni je bilo mogoče pregovoriti, da bi jih čitala. „Nihče na tem svetu jih ne bo čital, ne ti, ne kdo drugi.“ —

Nenadoma mi pove, da pojde takoj, ko se začno počitnice, bivat v gozdove pod planine. Dva meseca bo preživela v njih in ne bo skrivala

telesa pred solncem. Ves gozd bo poln njenega smeha. Tako se bo smejala, da ne bo slišati ptic. Vsak dan si bo prižigala ogenj. „Obišči me tedaj in prinesi s seboj kruha in sadja! Prečula bova noč ob ognju, v zgodnjem jutru pa se dvigneva na gore. Nobenega človeka ne bo v bližini, le silno skalovje bo tisti dan najin dom.“

To noč sem videl še čuden prizor. Pred nami se je počasi vrtela neka nemška plesalka, Ni bila niti grda niti lepa, vendar vsa obkrožena s čarom nočne ptice, kar je v Ljubljani še poseben mik. Gospod veleposestnik denarja je vina in obupa pijan sedel tam pred njo, saj je bil v bistvu večji revež kot pa na cesti mlad berač. Vino pa mu je zopet polagoma priklicalo vero vase in je pozval baletko k sebi. Oči so mu radostno zasijale in v nekaj urah je zapravil mnogo, mnogo denarja, dokler ga končno ni obšlo spoznanje in je s klavernim hreščanjem zaspal pri mizi. Baletka se je radostno nasmejala in odplesala sama skozi vrata. O, kako bi se ljudje smejali, če bi ga videli. Tako bi se smejali, da bi bilo slišati prav gor na Grad.

Jutro. Široka solnčna soba. V kotu se kuha v velikem desinfektorju orodje. Sestre letajo iz kota v kot. Široke, bele perutnice se majejo enakomerno mimo njihovih bledih, mirnih, blago se smehljajočih obrazov. Že so zložile orodje na široko mizo poleg operacijskega stola. Primaknem svojo mizico: Tri steklenice etra, maska, zavoj za oči, dilatator za usta, prijemalec jezika. Potem odhitim v sobo bolnice. Stara je štirideset let, še vedno lepa in radi zbegane preplašenosti izgleda kakor otrok. Uštrcam ji morfija v roko. Jeclja: „Imam štiri otroke. Rada bi jih še videla pred operacijo.“ — „Jih boste videli po operaciji. Prosim vas, ne bojte se, ne trepetajte! Ne bo bolelo nič in vse skupaj bo kakor sanje. Lojzek, Franček, Majda in Marička vas obiščejo popoldne.“ Odpeljejo jo na vozičku in nato položijo na stol. Oči bolnice strme polne groze po prostoru, name, na sestre. Zavežem jih z belim mehkim prtom. Z vrsto besed obračam njeno pozornost drugam. Zakrijem ji usta z masko: „Prosim vas, dihaite lepo in štejte, no, ena, — prosim — ena, dve, tri.“ — Eter curlja na masko. „Ena, dve, tri — —,“ vzklika žena. Telo odevajo s prti. Bolnica šteje počasi, glasno, obupno. Braniti se hoče in komaj vzdržim njeno glavo — potem šteje hitreje, moti se v številkah, še nekaj nerazumljivih krikov — spi, diha enakomerno in ko hoče dihati neredno, privzdignem in odmaknem spodnjo čeljust, potegnem jezik izmed zob, Bog ve, koliko lepih besed je že vodil ta jezik možu, otrokom. Profesor dela hitro, enakomerno. Njegov obraz se ves čas prav nič ne spremeni. „Ne bo bljuvala?“ „Ne bo!“ — „Pešan, pean, škarje, šiv!“ — Sestra podaja bliskovito zahtevane stvari.

Gledam zenice. „V redu?“ „V redu!“ Še po nekoliko kapljic etra, da bi se ne zbudila prezgodaj. Eter se dviga izdihan v oblačkih iz njenih ust in ga vdihavam sam. Profesor odganja smrt z zaničevanjem, kakor zre z zaničevanjem tedaj, ko je izključena vsaka pomoč in kakor bo gledal z zaničevanjem nanjo tedaj, ko bo umiral sam, ko bo po štiridesetih letih število od njega zmaganih smrti ogromno.

Znanost in znanje sta nekaj čudovitega in norec je tisti, ki se jima smeje. Znanost in znanje se ne bosta zbala ničesar in bosta potovala še naprej v čudovito silnost bodočih dob. Znanost in znanje ne moreta biti nikdar zlo, le če je tisti, ki uporablja oboje, poln srca. Nekdo je nekoč znašel nož. Nož lahko ubija ali pa rešuje življenje. Nekdo je iznašel topove, ki lahko grme pri radostnih slavnostih, ali pa rušijo mesta. Umetnik je spisal knjigo. Umetnik nikdar ne more spisati slabe knjige; zavisí vse od tega, ali jo kdo číta z angelskim ali grdim srcem. Minilo je pol ure. Operacija je končana. Bolnico peljejo v sobo operirank, ki jim ne ugaja duh po etru, po tej čudežni tekočini našega časa, ki je milijonom ubila bolečine, in si stavijo pred nosnice citronske olupke. Sedim ob njenem ležišču in merim bitje žile. Z udarci na lice budim bolnico iz naroke — glejte — tudi udarci na lice imajo lahko različen pomen. Bolnica odpira oči in jih zopet zapira. Začne govoriti. Od ene besede izgovori nekatere zloge po desetkrat. Nekateré besede so čudovito dolge. Izreka misli in primere, ki so kakor od drugega sveta. Izgovarja tudi besede, ki jih ne bi našel v nobenem jeziku, ki se drugim operirankam zde silno smešne in se jim glasno smejejo, čeprav so včeraj ali predvčerajšnjim tudi same vzklikale podobne besede. Ali je kdo skušal sestaviti slovar besedi enoletnega otroka, ki se na dolgo in široko glasno pogovarja sam s seboj? Ali se razlikujejo med seboj take besede pri otrocih različnih narodov? Ali pa slovar na ta svet povračajočih se duš operirancev? Ali pa na primer določiti čas trajanja dogodkov v sanjah, ne tistega, ki ga poznamo mi, ampak tistega, ki je v sanjah, ko se v enem samem trenutku, ki bi tostran sanj trajal mesec dni, zgođe stotine stvari? „Danes boste videli Maričko,“ pravim ženi, ki se je popolnoma prebudila, spoznala, kje je in se smeje v silni radosti. Pridržati ji moram roke, ker hoče od veselja in začudenja ploskati z dlanmi. Nekje na hodniku je med tem profesor pokadil cigareto in gre zopet na delo.

Zvonec kliče v sprejemnico. Prihajajo druga za drugo ali radi bolezní, operacije, poroda, preplašene in radovedne, kaj se bo zgodilo. Včasih je toliko bede med njimi, da prevzame človeka strah. Mnogo solza, mnogo glasnega joka. S konca dežele je prišla ena izmed njih. Sedaj nosi

sedmič. Manjka ji deset dni do poroda. Doma nimajo kaj jesti. Daleč je od kolodvora. Preiščem jo. Nima oteklih nog, nima beljakovin, otrok je živ in njegova lega je pravilna: „Vi morate nazaj! Ni prostora.“ Žena plane v jok in mi še enkrat popiše vso bedo doma. „Ni mogoče sprejeti vas. Ali razumete, da bi morala biti vsa bolnišnica še enkrat večja kot je. Kaj morem jaz zato, če zidajo nebotičnike namesto bolnišnic!“ Žena noče iz pregledovalnice in joka še bolj glasno. Razsrdim se in jo zrinem lahko skozi vrata. „Kaj, če bi bila ta žena moja sestra,“ si mislim potihem, vendar ni mogoče ta hip drugače. Ako bi sprejemal vse, bi morali biti vsi hodniki polni postelj. Služkinja, ki nosi nezakonskega otroka in bo rodila še danes, tudi joka. „Za božjo voljo, ne jokajte, saj otroka imeti ni greh. Ne sramujte se vendar!“ Vrste se druga za drugo. S seboj prinašajo žive povesti življenja. O vsaki posebej bi človek lahko napisal knjigo. Toda kdo bi sedaj mislil na to. Hiteti je treba iz sprejemnice po sobah od ležišča do ležišča: zapisniki, popisi, porodi, injekcije, narkoza — potem tudi neka žena, ki umira.

Da, ta bolnica je pri nas že štirinajsti dan. Prav lepa je, žena je, mati je. Pomoči ni nobene. Pustili smo moža, hčerko in sina k njej. Mlada družina — komaj si je ustanovila dom in srečo, pa odhaja vse k vragu sedaj. Le mož ve, kaj se prav za prav dogaja. Njemu smo povedali. Roka se mu trese, ko boža ženine lase. Vendar še trdno upa v vsako injekcijo, ki imajo le ta namen, da lajšajo ženi bolečine, kakor v odrešenje. Sestra svetuje duhovnika. Moževo upanje upade popolnoma. Zvečer pa le odide z otrokom v mesto, dasi je njegov obraz bolj prepaden kot obraz bolnice. Ob treh popolnoči umira pred menoj mlado, lepo življenje. Obraz je miren. Ne izraža niti strahu, ne bolečine, nobene misli, nobenega čuvstva. Tako lahko kot mnogi ljudje, umirajo le še rože. Strmim v to čudno lice pred seboj. Budi se v meni sto misli. Čemu pa bi človek vse povedal. Ni niti potrebno, da bi ljudje vse vedeli. Najboljše je, najtežje stvari ohraniti zase in pustiti viden le stranski potoček od veletoka življenja. Veliko boljše je prikazovati ljudem le lepše strani življenja, kajti če bi ljudje vedeli vse, bi ponoreli, vsi, razen umetnikov, ki znajo prenašati vse. Kaj bi bilo, če bi kdo postavil posteljo z umirajočim otrokom, umirajočo ženo, sredi plesne dvorane; porodno ženo sredi slavnostne maše; razigranega paralitika na gledališki oder; gnilega mrliča iz groba na pogrnjeno, s cveticami okrašeno mizo med pojedino bankirjev? Ali bi bilo potem sploh še kaj sreče v človeškem življenju? Zakaj le zamerijo tisti, ki očitajo, da ne pišemo vsega tako, kot je in očitajo romantiko, dasi sami tonejo v romantiki čez glavo? Najmanjši idealizem je še vedno boljši kot najboljši naturalizem.

Med ležišči stopa lahko od bolnice do bolnice angel v človeški podobi — sestra usmiljenka. Sestre so čudna bitja na tem svetu. Kaj jim daje moči, da vzdrže po trideset noči pri delu in spe le par ur čez dan? Ali je to želja po večnem plačilu? Njihov blagi nasmeh bo zanikal to. Ali radi hvaležnosti bolnikov? Bolniki so redkokdaj hvaležni. Ne, premnogo sem jih poznal in spoznal, da jih je vodila prava ljubezen, najvišji idealizem, pred katerim bi klonil tudi Strindberg, če bi ga poznal. Izraza oči sester ni mogoče popisati, kajti človek spozna v njih s strahom dokaz Boga. Ni niti enega izmed goflačev in nadutežev, ki bi bil pripravljen žrtvovati vse sladkosti življenja zgolj altruizmu.

Tiho, tiho se poraja jutro. Po sobah ugašajo žarnice. Iz jutranjega mraka strme obrazi bolnic name in se polagoma barvajo s svitom porajajoče se zarje. V drugih sobah kriče novorojenci na svojih zibelkah ali poleg prsi svojih mater.

Daleč na obzorju onkraj oken žari Triglav. Po hodniku stopajo sestre z belimi rokami v širokih temnih rokavih tiho, neslišno, s sklonjenimi glavami proti vratom kapele in kmalu potem je slišati dolgo, enakomerno, koralu podobno pevsko molitev. V tej zgodnji uri jih spi izmed šestdeset tisoč prebivalcev Ljubljane gotovo še štirideset tisoč.

Mnogokrat se zaljubim v ulice, kakor da bi bile moje ljubice, v hiše, kakor da bi bila živa bitja. Kadar podirajo stare hiše, me je strah, kakor da podirajo sto in več letno življenje. Kadar zidajo nove hiše, strmim po cele ure v dvigajoče se zidovje, sem zaljubljen v rdečo pečeno rezano zemljo, ali v betonske sklade, ki molé proti nebu. Mnogokrat zbežim v daljnje mesto, v katerem sem bival nekoč in begam po stezah, ulicah, cestah, mimo vrtov, spomenikov in skladov palač. Vsak korak prišepetava novo zgodbo, ali je žalostna, ali je vesela, saj je to vseeno. Ko se poslavljam, mi je, kakor da bi se trgal iz naročja nekdanje ljubice. Včasih se zaljubim tudi v hrib ali goro in stopam potem ure dolgo po njeni glavi. O, ko bi imel mnogo denarja, bi bil ves svet moj dom, jaz bi bil svoboden in vriskajoč državljan sveta in bi se vozil od Antipodov k Antipodom.

Ko sem bil star devet let, sva s Silvo, ki je bila stara trinajst let, gonila vsak dan svojo čredo krav v hribe. Jaz sem tedaj čital pravljice in povesti in jih potem pripovedoval v jutru ali v večeru Silvi vrh te ali one gore.

Silva je bila zelo lepa in je imela kite skoraj do tal. Vanjo sta bila zaljubljena še dva pastirja in premnogokrat sem se pretepal z njima, dokler se ni prvemu razletela acetilenka v rokah, ko je nalival vodo na

karbid in je umrl potem na zastrupljenju krvi, in se je drugi utopil v reki, ko je hotel pokazati Silvi, s kako visoke skale skoči on lahko v vodo. Neko jutro sva sklenila, da bova pasla ves dan. Vzela sva s seboj kruha, sira in vina ter odgnala govedo tisoč metrov visoko na Vremščico. Tisti dan je bil razgled kakor še nikdar. Ne daleč pod nama se je lesketala Adrija. V objemu najinih oči so se po pokrajinah dvigali vrhovi Učke, Snežnika, Nanosa in Kamniških planin. Kamniške planine sva tedaj videla prvič, kajti drugače jih je vedno zakrival vlažni plašč sinjega ozračja. Brez besede sva strmela v to daljno ognjenordeče skalovje, ki je zapiralo obzorje kakor bajne kulise. To je bil klic. Sklenila sva, da odpotujeva v svet čimprej. Brezumna od radosti sva se objela in se valjala po razkošni travi, med katero je bila vsaka peta bilka cvetica. Ovil sem njene kite krog svojega vratu in prvič usesal svoje ustnice na ustnice ženske.

Ko sem bil na gimnaziji, me je nekolikokrat skrivaj obiskala, potem pa se je nenadoma neki dan odpeljala s kmečkimi fanti v Argentino, odkoder se ni vrnila več. Tako so, kaj ne, planine včasih polne neke žive sile in se ni mogoče upreti njihovemu klicu.

Pred dvema letoma pa sem taval štirinajst dni po pustih, divjih gorah med Treskavico planino in Durmitorjem. Malokje v Evropi so tako zamotane in strahotno puščobne pokrajine, tako polne kač in volkov. Žejen kot pes sem se vlekel čez neki greben, na katerem se je dvigalo na stotine orjaških stolpov skalovja kot okamenel pragozd. Na drugi strani grebena se je vlekla dolga, dolga dolina brez grmovja, brez dreves in brez trave. Mesto potoka, po katerem sem koprnel, sem zagledal na dnu pokopališče Bogomilov, ki se je lesketalo v solncu kot fata morgana. Šel sem tja in sedel na enega izmed širokih, dolgih kvadrov. Rože z vijugastimi stebli in s spiralastimi cveti so bile uklesane v vsakega izmed stoterih kamnov. Omotičen od žeje in solnca sem strmel v to pokopališče, kjer spe nekdanji otroci solnca, ki so morda umirali počasi na teh višavah, ali pa poginili v bitki s sovražniki, ki so se hoteli polastiti visokega domovanja. Le vsi niso naenkrat poginili. Ostalo jih je nekaj, da so sklesali orjaške kvadre svojim poginulim bratom in sestram po duhu, zavračevalcem stare zaveze in pristašem čistega duha. Kdo ve, kdo je bil zadnji, ki je odšel, ali pa je ostal in so njegovo truplo požrli volkovi. V tem kraju se me je polastilo nekaj težkega, silno puščobnega. Rad bi legel med nagrobnike in zaspal tudi sam. Vendar je vse te misli prepodila želja po enem samem kozarcu vode. Vstal sem in se vlekel po dolini dalje, ne da bi se upal na drugo goro, ki je na desni visela pod nebo.

Nenadoma pa je planil izza skalovja neki deček in pričel bežati pred menoj. Tekel sem za njim, kajti on je prav gotovo vedel, kje je voda. Kričal sem, naj se ustavi, kajti nič mu ne bom storil, toda deček je le bežal in dolgi lasje so mu poskakovali po ramah, dokler ga nisem dohitel in zagrabil za roko. Tedaj sem spoznal, da je bil deček deklica, stara kakih šestnajst let. Od strahu se je vsa tresla in komaj sem ji dopovedal, da si želim le vode. Polagoma se je nasmehnila in mi povedala, da ji je ime Spasija. Peljala me je onkraj gore v kamnito pastirsko kočo, kjer sem planil k čeburu mleka in dolgo pil. Spasija mi je dala še sira: „Pastirji so pol dneva od tukaj. Jaz pa delam sir.“ — „Se ne bojiš volkov?“ — „Volkovi poleti ne napadajo ljudi, samo ovce.“ — Odšla sva iz kočice in sedla na skalo: „Kdo je pokopan v tistih grobovih v začetku doline?“ — „Ne vem. Odkod potuješ ti? Sem gori nikoli nihče ne pride.“ — Nič ni vedela o svetu. Dolgo sem ji pripovedoval o čudovitih mestih Sarajevu, Dubrovniku, Ljubljani, o morju, o zelenih poljih in gozdovih, o plesu in godbi, ne da bi se spomnil, da bo morda nekoč radi teh besedi poginila nekje v Sarajevu ali Bog ve kje, kajti bila je lepa tudi ona in oči so ji gorele kot solnce.

„Zakaj nosiš moško obleko,“ sem jo vprašal. — „Saj to je ženska obleka,“ je odgovorila začudeno. — „Onkraj gora nosijo deklice vse drugačno obleko kot ti. Hlače niso ozke in volnene kot tvoje. Iz svile so in široke kot krilo, — a ti ne veš, kaj je svila in krilo. Mnogo rož iz zlata je uvezenih vanje. Tako obleko kot ti nosijo samo dečki.“ — „O kako rada bi imela tako obleko,“ je odgovorila. —

„Nalila ti bom mleka v čutarico. Na drugi strani te visoke gore pa boš našel studenec in tri hiše. Tam sem jaz doma. Pozdravi očeta Spasije! Samo dvanajst ur in boš tam. Jaz nisem bila že tri mesece doma.“

Ko sem dospel vrh gore, sem videl Spasijo, kako je še vedno stala vrh stolpaste pečine, na katero se je dvignila, in gledala navzgor. Ukradeni poljubi so me zapekli. Čemu sem pač srečal to deklico in jo pozval, naj gre iz tega raja, ta otrok solnca, ki se ne boji volkov. Na desno in levo in na vseh obzorjih so se dvigale gore, gole in puste, mrtve gore. Med njimi pa je bil skrit raj. Sklonil sem glavo in se napotil dalje.

Danes sem obiskal atelje svojega prijatelja. Vsenaokoli so stali kipi, nekateri že davno, drugi pravkar ustvarjeni. V kotu poleg okna se je dvigala Marija z mehkim, komaj vidnim, žalostnim smehljajem. Gledal sem jo in se zdrznil. Včasih sem gledal tako podobo v kapeli Marijanišča. Takrat je bilo vse drugače v mojem svetu. Tisti čas je že zelo daleč kakor na drugem koncu sveta. Mnogo pozneje sem imenoval Marijo

Palas Ateno, končno sem pozabil nanjo. Danes stoji tiha in samotna v kotu in se smehlja žalostno kot iz drugega sveta, kot se je smejala nekoč Gioconda z drugega sveta skozi obraz podobe. Prijatelju pripovedujem o Mirjami. On skuša doumeti mojo misel in se nenadoma nasmehne. Postane me strah tega smeha. Isti je kot na ustnicah Marije. Ustvaril je kip iz svoje duše, ne iz nebes. Kdaj bo mogoče opisati Mirjam?

Ob oknu moje sobe raste kaktus. Iz osrednje dlani so vzbrstele dlani na vse strani, iz teh brste nove vedno bolj na široko. Kadar bo teža prevelika, jih bom odtrgal in nasadil v nove lončke. Danes sem odlomil bodico iz osrednje dlani in jo zabodel v zeleno meso. Majhna solza se je polagoma iztisnila iz rane in se posušila.

Prejel sem brzjav od Valerije. Pripelje se v nedeljo popoldne. Naj jo počakam na kolodvoru. — V nedeljo zjutraj se bom odpeljal na Gorenjsko in me ne bo dva dni v Ljubljano.

Brat mi je poslal dragocene gosli, ki jih je prinesel pred leti iz Čikaga s seboj. Prosi me, naj jih ne prodam v nobenem primeru. Že dolgo nisem igral na gosli. Ležijo kot otrok v svoji zeleni zibelki. Brata nisem videl mnogo let. Jaz ne smem domov, on ne čez mejo. Vzamem gosli v roko in si ne upam igrati. Samo lahko pobožam strune, da je komaj slišati njihov trepet. Brat je nosil te gosli med Velikimi jezeri in Atlantikom. Gotovo je preigral tisoč ur na njih. Vem, da ne bo zabil nanje tako lahko. Na kaktus sije solnce in so zeleni listi tako polni žarkov in prosojni, da se mi zdi, da vidim tok krvi v njih. Solnce tone za gore. To noč bom pisal od večera do jutra. V sobi je tema, vendar vidim Trst, široko mesto, gledam kamnite bregove in živo morje. Na delfinu beži Klara po sinjih valovih. Mornarska bluza in dolgi lasje forfotajo v vetru. V bregove beže velikanske grive valov. Na mizo sije mesečina. Pero drvi samo od sebe po papirju. Oči gledajo drugam. Utrujeni galeb tava ure, ure dolgo nad valovi in išče zeleni otok. Kje je zeleni otok?

Sprehajal sem se po mestnem parku z akademiki. Vprašal sem jih: „Zakaj študirate, ko vam je vendar poznano, da vam ni mogoče pričakovati dobrega življenja. Kapital vaših možganov se v tej dobi ne bo rentiral. Ne boste mogli dobro preživljati sebe, še manj pa družine. Živali si lahko ustvarjajo mlade, ko dorastejo, vi pa boste imeli trideset in več let, ne da bi mogli ustvarjati otroke brez skrbi, da bi ti ne gladovali. Najlepša leta sreče boste pognali k vragu.“

Odgovorili so: „Poslanci novih dni so pripravljani žrtvovati vse le zato, da bi daljnje zarje priklicali na zemljo.“

Razveselil sem se in spoznal, da stopajo poleg mene otroci vojne, ki niso od rojstva dalje poznali veselih dni, spoznali pa so velike dni.

Vprašal sem jih: „Ali verujete v Boga in ali se ga bojite?“

Odgovorili so: „Ne bojimo se ga. Ako je, potem ne more on radi neskončnosti svojega bitja kaznovati ljudi, jih ne more pošiljati v pekel, niti na giljotino; ako ga ni, ne moremo imeti strahu pred njim.“

Vprašal sem jih: „Kaj bi storili, če bi nekdo vsakemu izmed vas podaril sto tisoč dinarjev?“

Odgovorili so: „Za enega bi bilo preveč, za vse premalo. Mi bi morali dobiti ves denar, da bi bilo potem za vse dovolj.“

Sedaj še nekaj prečudnega, kar bom napisal v dnevnik tega tedna, ki je le en teden tega leta, ki je le eno leto izmed mnogih let:

To noč so tik pred polnočjo pripeljali v porodnišnico ženo, strašno posušeno in bedno ženo, kakršnih pa je dandanes vse polno vsepovsod po svetu. Vse je bilo drobno in bedno na njej, razen ogromnega trebuha, ki pa je bil ves drugačen od onih, ki jih je omenjal Cankar. Pisal sem zapisnik:

A. B. — rojena v — l. 1900, žena brezposelnega delavca. — — —

1. porod l. 1916 — deček, porod brez posebnosti, otrok živi.

2. „ „ 1918 — deklica „ „ „ „ „

3. „ „ 1920 — deklica „ „ „ „ „

4. „ „ 1922 — deček „ „ „ „ „

5. „ „ 1925 — deček „ „ „ „ „

6. „ „ 1927 — deček „ „ „ „ „

7. „ „ 1929 — deček, po porodu močno krvavela, otrok živi.

8. „ „ 1931 — deček, po porodu močno krvavela, otrok živi.

Sedanje stanje: Žena zelo oslabela, slabo hranjena. Na levem pljučnem vrhu zamolkel zvok; šum izdiha podaljšan. Hropci. (Apicitis.) Noge močno otečene. — — —

„Ali je vaš prvi sin doma?“

„V Franciji je.“

„Vam pošilja kaj denarja?“

„Ne! Ne zasluži dosti. Poslal mi je svojo sliko.“

„In vaša starejša hčerka?“

„Je v Zagrebu.“

„Ima službo?“

„Ne! Toda kmalu jo bo dobila. Zelo je lepa in me ima rada. Gotovo bo poslala sedaj, ko bom rodila, kaj denarja. Milica je dobra.“

„Kako bo poslala, ko nima službe?“

Žena ni odgovorila. Kmalu se ji je obraz spačil v bolečini. Krik je udaril v stene sobe. Zvijala se je nekaj minut, potem je rekla:

„Da, Milica je zelo dobra. Pred letom dni je poslala precej in me ima zelo rada. Sedaj bo prav gotovo kaj zaslužila.“

Ob petih zjutraj je rodila in smo ji komaj ustavili krvavenje. Otrok je bil zopet deček, čudno lepo razvit. Zapisal sem njegovo težo, dolžino in vse premere glave. Potem sem si mislil: „Kako prečudne dni bo doživel ta deček, tisto novo dobo bo doživel, ki prihaja. Šel bo v Zagreb in pripeljal sestro domov za roko kot otroka in vsemu svetu bo zaklical: „Na vsem svetu ni niti ene prostitutke, kajti vse so ali hčerke, ali sestre. Kristus je ljubil svojo mater in Magdaleno enako.“ Vzel sem otroka in ga nesel materi v naročje: — „Glejte, sina ste rodili. Kako mu bo ime?“...

Skozi okno je bilo videti porajajoče se solnce.

Ko sta se prva dva človeka zavedla, da sta človeka, sta morala iz raja le zato, da bi poiskala lepšega. Plazila sta se skozi pragozdove in kljub utrujenosti in bedi iskala vedno novih poti. Eva si je utrgala z ovijalke vanilijin cvet in si ga utaknila v lase. To je bila njena prva obleka.

Sedmi dan je Bog hotel počivati, pa je nenadoma spoznal, da nekaj ni prav in se je razžalostil. Sinovi prvih dveh človekov so se bili med seboj radi sestra in Kajn je ubil Abela.

Tedaj je Bog sklenil ustvariti umetnika. Uspaval je Tubaljkana, vzel je njegovo srce iz prsi in položil zlato srce med pljuča. Tubaljkan se je prebudil, nasmehnil se je in zaprosil: „Rad bi imel piščalko, da bi sviral človekom in blažil njihovo zlo; rad bi imel devico, kakršne ni na svetu in bi ji bilo ime Mirjam; rad bi imel svobodo, da bi povedal vse.“

Bog mu je odgovoril: „Vse to naj ti bo dovoljeno! Nikdar ne bom zameril niti tebi, niti Salomonu, niti Ovidu, niti Voltaireju, niti Tolstoju, niti Cankarju. Tebi in tvojim potomcem naj bo merilo vedno le vest in radi tega se lahko zgodi, da bo na svetu tako, kot sem si predstavljal prvi dan.

Bogomir Magajna

POTA SODOBNE GLASBE

Resnični, pravi umetnik je kot seizmograf: na vsak utrip svoje okolice zaniha in dela, ki jih oblikuje, so slika življenja, ki poteka ob njem. Ker pa je vsak posameznik osebnost zase in so razlike, ki se javljajo v teh najrazličnejših odzivanjih, osnovane na svetovnonazorni usmerjenosti vsake izmed teh osebnosti, je možno, da eno in isto dejstvo okolice odmeva v posamezniku prav različno, čeprav je prvotni vzrok vseh nihanj vendarle eden in isti — dejansko življenje, v katero je umetnik postavljen. To življenje pa ni odvisno od posameznika, temveč je spojina pojavov skupnosti, ki se v razdobjih spreminja, a le glede naziraj o življenju človeka in z njimi zvezanega izživljanja. Človek sam v svojem najtanjšem bistvu ostaja neizpremenjen. To bistvo posebno izpolnjuje hrepenenje po spoznanju zadnjega cilja življenja in v zvezi s privzetim nazorom o tem cilju zahteva po čim popolnejšem izživetju samega sebe z vso čustveno sestavino.

Pretežnost teh nazorov, ki nihajo med dvema skrajnostima naturalizma in idealizma, vpliva na smer in na način zunanjega življenja, ki dobiva po njih svojo obliko. Poslednja daje povezana s splošno miselnostjo in čustvenostjo v svojem počasnem prehajanju značaj razdobjem, ki stoje pred nami z zgodovinskega razgleda kot stilne dobe. Važna je zlasti ta pretežnost, kajti ni izključeno, da v posameznih dobah, ki se zaženo proti eni skrajnosti, žive nekateri, ki se smeri splošnosti upirajo in se obračajo po svojo odrešitev baš v nasprotni pol. Če so take osebnosti dovolj močne, tedaj izstopajo v takih dobah kot vidni, samostojni odbojni pojavi, ki pa kljub temu niso popolnoma prosti vplivov svoje dobe, do čim ostalo preplavi splošni časovni nazor. Vse to se odraža v umetnosti, ki je v svojem jedru, vezanem na človeško bistvo, neizpremenljiva, a se njeno izražanje, in tedaj tudi dojemanje, podreja zgolj časovnim sestavinam.

Vse na svetu je podvrženo razvoju in tudi zalet takih smeri navedno doseže mejo skrajnosti, kamor večina ne more. Tako se dogaja, da se v bližini teh skrajnih meja prično oblikovati pojavi, ki poganjajo veje baš v nasprotno smer in s tem preprečujejo, da bi se prvotna smer preveč razrastla. Ti pojavi se vedno bolj gosté in posegajo v najskrajnejše nasprotje, da morejo v svojem odporu vzdržati ravnotežje. Naslednja oblika položaja pokaže na eni strani razvoj utrlih smeri v skrajne odtenke, na drugi pa poleg v popolno nasprotje segajočih pojavov vrsto vmesnih, ki pa vsi skupno nastopajo kot odpor in zanikavanje prejšnje

smeri. Tako se oblikuje prehodno stanje stilnih dob, ki v njihovi neusmerjenosti ali vseusmerjenosti najdejo izraza vsa mogoča naziranja, katera morejo uveljaviti vse močne, pa bodisi med seboj še tako različno usmerjene osebnosti. Toda kakor v začetku take prehodne dobe rastejo pojavi, če tudi med seboj različni, v edinosti odpora do preteklosti, tedaj zlasti nekega razkrajanja, se vendar polagoma iz njih dvigne najmočnejši in obenem graditeljski, seveda ne nevpilvan od svojih sodobnikov. In kakor ima tako stanje svoje slabe strani — posebno v splošnem odporu do vsakega izročila zajeto zanikanje tudi ustaljenih dobrin, na drugi strani pa naraščajoče šušmarstvo, ki more začasno celo prav učinkovito v kalnem ribariti — tako ima tudi svoje prednosti. V takem stanju se namreč sprostiti in si najdejo izraza vse snujoče prvine, ki so bile morda do tedaj utesnjene in tako se iz tega izbruha prasil in njihovega medsebojnega gnetenja polagoma izlušči novi čas, ki mu je prav radi te iskrenosti in svobode izraza zagotovljena možnost daljšega novega obstoja. V zgodovini pa je jasno vidno dejstvo, da razen silno redkih izjem vse snovanje takega stanja radi izrabljanja sil v novem iskanju le osnova in da največje tvorbe nastajajo šele v novi, že ustaljeni dobi kot kraljevski pečat na pismo vsega boleznega snovanja in iskanja pri gradnji novega časa.

Nobenega dvoma ni več, da tudi danes preživljamo enako prehodno stanje, da smo tedaj na prelomu dveh dob. V zvezi s prevratnimi splošno življenskimi nazori, ki so se pričeli z vso naravno silo oblikovati in si v odporu do preteklosti utirati nova pota, so v vsej umetnosti in tudi v glasbi predrle plast izročila prevratne prasile, ki se zdaj razvijajo in oblikujejo v najraznovrstnejše strani.

Vse te smeri poganjajo iz odpora proti umetnostnem nazoru, ki se je izoblikoval v zadnjih stoletjih in se zaključil v romantiki, ki izpolnjuje skoro vse preteklo stoletje. To je tista neposredna podlaga, na kateri stoji prvi obok mostišča, ki ga snuje naš čas, da si utre pot na drugi breg, ki je pa še ves v meglo zaviti in mu še ne poznamo prav obraza. Prvi breg pa stoji pred nami jasen. Kali romantičnega umetnostnega nazora posegajo prav v prehod iz osemnajstega v devetnajsto stoletje, kateremu je dal smer s svojim idealom. Romantika (treba je poudariti, da služi ta beseda le kot oznaka določenega razdobja, kjer se je romantičnost, ta sicer v psihološkem oziru trajna človekova sestavina, razrasla do skrajnosti in tako tipično pobarvala svoj čas) ima svoj izvor v nemški kulturi, odkoder pa je pognala veje skoro po vsej Evropi. Iz baročne družabne glasbe, iz klasičnega stilnega principa se je izoblikovala kot odpor zoper premočno naraščanje racijonalizma. Človek se je pričel odmikati

od gole prirodnosti in iskati v samem sebi sproščenja. Snoval je iz sebe svoj svet, ves prežet z bajnimi pojavi; ta svet je nedvomno idealističen, a močno oseben, in ves prepojen s silnim valovanjem čuvstva. Bil je to čas, ki je poznal počivajoče postajanje, v katerem se je radoval človek v tihih zamaknjenjih. Iz te miselnosti je glasba črpala svojo snov in obliko. V razvoju je vedno močnejše trgala melodično linijo, se oddaljevala od osrednje povezanosti klasičnega ideala, razvezavala formo, motivično strogost je nadomeščala s prostejšimi domisleki, gnala misel v fantastičnost in mistično poglobljenost. Zvočnost je postajala bujna, barvita in nasičena, dinamične razlike so rasle v kontraste, ritem se je uveljavljal močnejše. V vsem pa se je gnetlo čuvstvo v polni natrpanosti, ki ga je izražala glasba v svojem čutno učinkujočem prelivanju in zaletu. Toda v svojem največjem razcvitu je že zanosila razkroj. Pričela je rasti v skrajnost. Enotna povezanost se je pričela cepiti. Dramatična, simfonična in koloristična smer so se osamosvojile in se razvijale samostojno. S tem se je zvečala sila napetosti, a obenem z njo je rasla enostranost in obubožanje. Večala se je virtuoznost, zunanost, blesk in patetičnost. Na eni strani se je iz sorazmerja, ki ga je romantika ustvarila med glasbo in programsko vsebino, slednja močno dvignila in zaslužnjila prvo, na drugi pa se je glasba izgubljala v zunanjem blišču brez notranje poglobitve, ki se je radoval ob heroičnem patosu. Tudi razmerje med silo in povezanostjo se je razbilo. Sila se je pognala v prostor in razgnala utesnjujoče meje forme in perijodike. Glasba je postala prelivajoča se snov, ki se lomi v igri barv, polna najfinejših odtenkov, toda neoprijemljiva in meglena v obrisih. Razkroj je bil blizu.

Proti koncu prejšnjega stoletja se je romantika razcepila iz svoje enotnosti v dve smeri: impresijonizem in naturalizem. Obe smeri pa se v osnovi obračata zoper romantiko. Izzval jih je čas s svojim novim življenjem, kjer je prišlo do izraza izključno osebno gledanje na svet in njegove pojave. Ali dočim prva smer uveljavlja svoje osebno naziranje, ki se lovi za iracionalnostjo in atmosferičnostjo, se druga postavlja z najmočnejšim sunkom zoper sleherno iracionalnost in se veže brezobzirno na realiteto. Sicer pa sta v svoji naturalistični osnovi obe smeri sorodni. Glasba impresijonistične smeri pomenja skrajnji razkroj zunanjih, glasbenih momentov romantike, dočim zanemarja ona na notranjo, idejno stran naslanjajoče se motive. Prepušča se goli fantastičnosti, objektivnost zanikuje in se poudarja osebno gledanje, ki ga celo namenoma stopnjuje do skrajnosti. Glasba polagoma izgublja vse trdne podlage. Forma se razbija, niti določene osnove v motivu, iz katerega bi rastla skladba, ni.

Vse je le niz organski nezavisnih domislekov, ki se vrste le v nekaki estetični zaporednosti. Res pa je, da je baš glasba poleg slikarstva za to smer zelo dovzetna. Razkošna barvitost, ki odseva v najpestrejšem prelivanju zvokov in sozvočij prav tako kot v skrajno iznajdljivi kombinaciji instrumentov, učinkuje s popolnoma čutno osnovo nad vse zavzetno. Skladatelj s svojo glasbo vodi v čudovite, eksotične pokrajine, ki te očarujejo in dražijo tvoje čute; vse pa je izrazita pasivnost in z mislijo ne objameš ničesar. Nasprotno pa je naturalistična smer konkretnjša, oklepa se krčevito prirode. Glasba postane opisovanje resničnih, dejanskih pojavov, slika predmete kot dogodke v njih najrazličnejši zaporednosti. Glasbeni motivi nastajajo kot orisi predmetov, misli, dejstev, dogodkov; skladatelj jih podaja z najverjetnejšim posnemanjem prirodnih pojavov in se radi tega poslužuje vseh razpoložljivih glasbenih sredstev. Tako se razbija stroga, čisto glasbena logika, bodisi v formalnem, bodisi v harmoničnem oziru, vse se podreja izključno skladateljevi osebi in hotenju po čim verjetnejši ponazoritvi določene snovi.

Obe omenjeni glasbeni smeri pa sta edini v tem, da stremita posebno za čutnim učinkovanjem. Zato je razumljivo, da sta se razbili asketsko stroga formalna zaključenost in harmonična jasnost ter da se je izgubila estetska melodična oblika, da je prešla tiha, umirjena poglobljenost in da so na njihovo mesto stopile pretirana melodična zlomljenost, neumerjena ritmičnost, zvočna natrpanost, presenečujoča kontrastnost in harmonična dražljivost, ki skušajo doseči svoj estetsko-glasbeni smoter kot objektivna, na vsakomur znani naturalistični asocijaciji sloneča glasba. Obe opisani smeri sta skupno z ostanki propadajoče in v rafiniranost razpredajoče se romantike hodili vzporedno, a sta si v naraščajočem individualizmu tudi skrajno nasprotovali. Nekako v drugem desetletju našega stoletja pa je nastopil popoln razkroj. Meja se je prelomila in na dan so pridle vse zadrževane sile. Nastopila je splošna zmeda. V enostranost razraščeno naziranje preteklega časa je rodilo splošen odpor proti sebi, tako v občem življenju človeka, kot tudi v umetnosti. Na eni strani se je individualistični svetovni nazor pričel boriti s kolektivističnim, na drugi pa princip materijalizma z idealizmom. Vse se je pognalo v borbo, kjer prevladujejo skrajnosti in odpovedujejo zakoni. Tako so nastopili najrazličnejši nazori, s silo zahtevajoč obstanka. Vendar pa je kljub vsej mnogosmernosti mogoče tudi v tej kaotičnosti ugotoviti eno skupnost in ta je odpor proti neposredni preteklosti.

Nedvomno je svetovna vojna porušila še zadnje ovire, ki so branile pot razdirajočim silam. In baš v njej sami leže osnove smeri, ki so se

Marija z Jezusom (Miha Maleš)

sedaj pojavile. Neizmerne grozote, podivjanost, bližina smrti in trpljenje, na drugi strani pa silna racijonalizacija v vseh ozirih je na človeka vplivala poleg nešteto drugih sil s strašno močjo, ki je zbudila neizbežno stremljenje po rešitvi človeka in zlasti človeka. Tako vidimo danes v glasbeni umetnosti polno smeri, ki so jih priklicala v življenje najrazličnejša naziranja in z njimi zvezana stremjenja po njih uveljavljenju. Neposredni odklon od impresijonizma je rodil ekspresijonizem, ki pa prav v glasbeni umetnosti nima jasnih obrisov. Sile, ki klijejo v njem, se oblikujejo svojevrstno. Kot čista vsebina se upirajo obliki in snovi, zanikujejo verno posnemanje in se oddaljujejo od vsega organskega. Tu gre v prvi vrsti zopet za idejni izraz, za duhovno vsebino, ki ji je zunanja oblika pokorna. Toda radi še vedno preizrazitega poudarka osebnega gledanja se baš v glasbi ta smer še ni mogla uveljaviti in je oprijemljiva le tam, kjer je vezana na besede, dočim včasih močno nalikuje odlomkom impresijonistične glasbe. Kajti tudi tu je forma razbita, motivika si sledi brez organske zveze, z vsemi mogočimi harmoničnimi, ritmičnimi in melodičnimi prelomi pa skuša čutno posredovati asocijacije raznih duhovnih pojavov.

Močnejše od te smeri so se uveljavile sile naturalističnih in materialističnih naziranj. V njih je zajeta glasba kot čisto akustična estetska tvorba, radi česar se v njih zanikuje vsaka programska primes, privzeta pa je iz predhodnega naturalizma le čisto glasbena snov, ki se stopnjuje v svojih čutnih učinkih do skrajnosti. Razkrajalnost se kaže posebno v zvočnosti. Stoletja vladajoča glasbena govorica se trga pri koreninah, lomi se vezanost in harmonični red zvokov in melodij, kar vede že do skrajnih meja med toni in šumi. V harmoničnih kombinacijah ne zadoštuje več dvanajstttonski sistem niti popolna atonalnost, temveč se uvaja nov sistem, osnovan na četrttonih. Vsa ta prefinjenost pa je na eni strani posledica pojmovanja, ki mu je čista glasba in njena čutna pestrost sama sebi namen, na drugi strani pa posledica velikega porasta strokovnosti, tako v tehnični, kot v akustični smeri glasbe. Tu je postala glasba izključno povečevanje ritma in zvoka kot pradoživetje prirodnih sil, zato je razumljivo, da se v drugi vzporednosti veže z njo primitivnost, kar se odraža v močno naraslem seganju po narodni glasbeni motiviki, ki se v najpestrejših načinih uporablja v vokalnih in zlasti v instrumentalnih skladbah.

Kot rečeno je skupna osnova vseh mladih sil odpor proti smeri neposredne preteklosti. Razumljivo je to posebno iz novega načina življenja, ki se je njegov ritem popolnoma spremenil, pognal v pomnoženo

hitrost in radi tega hlastno izrablja vse moči. Za tiha zamaknjenja in v preišljevanje poglobljeno postajanje ni prostora, tempo je prešel v komaj dohajajočo brzino. Človeku, ki živi v njem in z njim je v sanjavost raztegnjeni način muziciranja postal tuj in nesprejemljiv, odpor, ki se je v neki smeri vzpel do sovražnosti in prešel v nehoteno ali celo hoteno ironizacijo in parodiranje dognanih umetnin. Takozvani dadaizem se izživlja že v surovem smešenju vseh umetniških zgledov preteklosti. Na eni strani se pojavljajo dela, ki v grobi harmoniki, satirični barvitosti in kombinaciji instrumentov, v pretirani ritmiki in zverženi melodiki zasmehujejo bodisi priljubljene forme, bodisi v silni čuvstvenosti izgublja-joče se zanose. Na drugi strani pa vpadajo tudi v umetno skladateljevanje surove glasbene prvine, ki jih je rodil silni razmah jazz-glasbe. Tudi ta je znak našega časa. Materijalistično pojmovanje se je v njem spro-tilo. Prodor prasil ga je izoblikoval. Poudarjanje primitivnih sil se tukaj javlja v pretiranem uveljavljanju ritma, ki si je našel pot od najenostav-nejših človeških plemen in v snovanju melodičnih oblik kičarskega po-rekla. Je pa vendar v tej glasbi važno uveljavljanje skupnostnega nazi-ranja, ki se postavlja v bran proti skrajno individualističnemu izživljanju.

Proti pretiranemu individualističnemu ustvarjanju, ki ostaja predmet uživanja le nekemu majhnemu krogu izbrancev, pa se je pojavila struja, ki se iz nasprotja do skrajne zvočne prefinjenosti instinktivno zateka zopet v enostavnejšo diatoniko in linearno polifonijo, naslonjena nekako na gotsko-renesančno formo, vendar pa še vedno v naturalističnem poj-movanju. Njena pozornost je namreč obrnjena le k zunanosti. Gre ji še vedno za čisto glasbeno izživljanje, le da se radi naveličanosti po glas-beni kaotičnosti, ki jo ustvarja vase usmerjeni, samoljubni individuali-stični umetnik, a obenem tudi radi odpora proti romantični čuvstvenosti zopet oklepa formalnih zakonov. Baš ta formalna zaključenost ji je ideal. Priklicala je zopet v življenje vse poznorenesančne glasbene oblike, ki jim je osnova stroga polifonija. Oblike kot so *ricercar*, *ciacona*, *toc-cata*, *allemanda*, *courant*, *passacaglia* in končno fuga z vsemi svojimi od-tenki in podobno so zopet stopile v življenje. Harmonična važnost je stopila povsem v ozadje in ker so staro blagoglasje že itak razbile druge prevratne smeri, goji tudi ta smer s posebnim navdušenjem celo iskana neblagoglasja, kar je osnovano zlasti na odporu proti romantični struji. Prav zaradi omenjenega naziranja, iz katerega je ta struja izšla, pa se v svojih skrajnostih lovi le za oblikovno zaključenostjo, da preko nje za-nikuje vsako primes, celo vsako čuvstvo, ter tako zahaja v takozvani konstruktivizem. Tu postaja kompozicija že gola stroka, ki v matematično

dognanem postavljanju in kombiniranju not v določeno obliko že vidi upravičenost obstoja. Ta struja zanikuje vsako umetniško poslanstvo ter propoveduje evangelij, po katerem je umetniško ustvarjanje dostopno vsakomur, ki je več stroke ter obvlada kompozicijsko formulo.

Od teh struj pa se jasno odraža nova in najmlajša, v kateri se oblikuje človek z vso svojo življensko problematiko. Oklenila se je njegovega duhovnega bistva in prislunila najiskrenejšim utripom. Iz današnje razbitosti časa in njegove neusmiljene zmede si išče rešitve. In kakor na eni strani skuša razvozljati zagato, v katero je človeštvo pahnil nestrpni individualistični nazor, s stremljenjem po kolektivističnem preosnovanju, tako na drugi strani išče rešitve človeka v transcendentalnem svetu. Bridkost in trpljenje človeka, ki ga je usoda v mladosti vrgla v grozoto svetovne vojne, pa če tudi jo je sodoživljal le v ozadju, sta močneje poudarila ljubezen do resnice in pravice. Zmedenost in nesmisel, ki sta zavladata nato, pa sta ga upognila, da se je zaprl vase in prislunil z vso iskrenostjo najtanjšim utripom svoje duše. Odmaknil se je od vsega zunanjega in se pričel boriti za svojo lastno rešitev, ki jo je zaslutil v najiskrenejši poštenosti, v medsebojnem spoštovanju, v poslušnosti etičnim zakonom ter v samozatajevanju. Človek oblikuje zopet zlasti samega sebe, vse drugo mu služi le kot sredstvo za doseg tega cilja. Tako se je prenesla teža ustvarjajočega umetnika zopet z njegove zunanje tvorne invencijoznosti v njegovo človeško vrednost in zavest odgovornosti do celote. V umetnini se izgublja zunanja čutnost in prevladuje notranji izraz, kajti oboje si stoji v medsebojnem ravnovesju. Da pa umetnina vzdrži svojo vrednost, mora biti notranji izraz tako močan, da lahko polnovredno nadomesti čutno glasbeno učinkovitost. Tako moč izraza pa ima le v sebi dograjen, etično visoko izoblikovan človek.

Glasba se je zopet oklenila zunanje formalne zaključenosti, ki pa ni sama sebi namen kot kak estetski lik, temveč nujno raste iz notranje izraznosti. Vsebina duhovnih spočetij, ki vro iz umetnika, ji daje zakonitost. Sredstva glasbenega izražanja streme po preprostosti. Ta nujnost sledi namreč tako iz principa, ki zahteva za dojetanje misli, ki jih hoče umetnik izraziti, čim večjo izločitev zunanje učinkujočih glasbenih domislekov, ki poslušalca zamamljajo že sami po sebi in ga odvrtačajo od aktivnega zasledovanja izražajočih se misli, kot iz hotenja, da postane taka umetnina last čim širše plasti človeštva. Temu skupnostnemu stremljenju ustreza dobro polifonski glasbeni princip radi svoje stroge povezanosti in organične prepletenosti glasbenih linij. Tako se ta glasbena snov giblje v silno enostavni, diatonično osnovani melodiki, preprosti

ritmiki in prozornosti, harmonična blagolasja pa, ki posebno zamamljajo čutnost, se razbijajo v strogem polifonsko prepletajočem se oblikovanju melodij. Melodije same prav tako niso plod izključno glasbeno estetskega občutja, temveč so inkarnacija odrešilnih misli, v katerih doživetju se je v umetniku razgibalo čuvstvo in izoblikovalo lice melodije. Značilno pa je, da vse te oplojevalne misli krožijo vedno okrog človeka, njegovega življenjskega vprašanja in hrepenenja po njegovi rešitvi. V nepomembne vsakdanje dogodke se umetnik ne spušča, pač pa se zelo pogosto potaplja v skrivnosti onostranstva. Razumljivo je, da je radi teh nagnenj močno vezan v svojem glasbenem ustvarjanju na besedilo. — Vsa ta smer je v neki vidni sorodnosti z oblikami srednjeveške glasbe, tako v zunanje oblikovnem pogledu kot glede na popolno ponotranjenost izraza. Toda da to ni nikako golo, hoteno posnemanje in sodobnih kvalitiet nezmožen glasben tradicijonalizem, nam dokazuje njeno samostojnost in samoniklost, v kateri se jasno zrcalijo najprvobitnejša vprašanja današnje dobe in njene človeka.

Čas, v katerem živimo, je velik in resen. Resen je in odgovoren, kajti tu se bijejo najrazličnejše sile za svoj obstoj. Katera od njih bo zmagala, moremo edinole slutiti, z gotovostjo trditi ne moremo ničesar. Dejstvo je, da razvoj še ni dovršen, sile si še stojе nasproti z vso svojo napetostjo. Nedvomno pa se že bliža čas, ko bo zmagala najmočnejša med njimi in dala pečat vsej naslednji dobi, njenemu življenju in delu. Sicer je res, da se je razrastla med pšenico tudi bohotna ljulika. Posebno današnja doba je ugodna zanjo. Dograjen čas pa bo slabiče in neprave zavajalce sam izvrgel, dasi se v prelomih lahko baš ti s svojo brezobzirnostjo najmočnejše uveljavljajo. Kajti stari stebri, na katerih je tako trdno počivala vsa zgradba umirjenega časa, se lomijo. Kar je bilo in pomenilo, ne velja več. Človek je zbeگان, ker nima okrog sebe opore. In namesto, da bi se oprl vase, se lovi za dnevnimi gesli in hlasta za vsem novim, ki se mu vsiljivo priporoča v hitri, izpodrivajoči se zaporednosti, dokler končno vendarle utrujen ne bo prisluhnil vase. Kdor bo storil to, se bo rešil. Vse ostalo pa je v nevarnosti, da se pogubi v brezmejni zaverovanosti v gazi, po katerih hodi za navideznimi apostoli. A ena je tolažba. Resnična umetnost je neminljiva. To je umetnost, v kateri ni laži, umetnost, ki je močna in lepa, iztisnjena iz bolečine in trpljenja. Njen izraz je v različnih časih lahko različen, a njeno bistvo je neizpremenljivo in se prenaša iz dobe v dobo.

Vilko Ukmar

ROMANTIČNA ZNANOST

I

Kakor se je razvila iz „Sturm und Dranga“ kot reakcije na pretirano razumarsko prosvetljenstvo romantika, ki je poudarila čuvstveno plat življenja, tako je prešlo racijonalistično gledanje sveta 19. stoletja v ekspresionizem povojnih let. Ker je s tem zadela nova literarna smer ob osnove, ni mogla ostati le stilno-književna struja v enakomernem toku ostalih struj, temveč je morala vplivati s svojim prevrednotenjem tradicionalnih vrednot na preokret vseh duhovnih realizacij, t. j. ne le umetnosti, marveč tudi znanosti. V paralelizmu med romantiko in današnjim strujenjem gre vzporednost malone v potankosti teženj in nagibov. Razlika med romantičnim in racijonalističnim znanstvenikom je v tem, da pozna poslednji le logični sklep iz danih premis. Kjer so premise izvenlogične, tam zastane in ne ve, kaj bi z njimi. Romantik pa pozna poleg logičnega sklepanja vidnih logičnih zvez še intuitivno logiko pozabljenih in v generacijah, v naturi nevpisanih premis. Priznanje intuitivnega mišljenja kot polnovrednega raziskovalnega pripomočka daje romantiki vrednost in možnost novega ustvarjanja, ki je ves racijonalizem kljub svoji eksaktnosti in minucioznosti nima. Racijonalizem je točen do zadnjih potankosti. V okvirju danih mu osnov razpreda in razčlenjuje vse do zadnjega pojava. Ker je pri iz dneva v dan rastočem obsegu znanstvenih raziskavanj obče znanje vseh potankosti nemogoče, vodi nujno v skrajno strokovnost. Romantika pa gleda prvenstveno na celoto, izhajajoč iz človeka kot osrednje točke. Specijalizacija ni mogoča zaradi tega, ker se pretakajo vežoče ideje iz ene panoge v drugo in se s tem ubija življenstvenost. Kakor ostanejo v herbarijih le suha, prašiča se ogrodja, ker so bili cveti iztrgani iz svoje okolice, kjer so bili nujni v družbi drugih zeli, tako je specijalizacija mrtva, razumarska etiketiranost, ki ne more nositi velikih domislic.

Ker je romantična znanost osebosrediščna, to je ker izhaja iz človeka, svojega ustvarjača, kot osrednje točke, iz katere zajema v vedno večjih okrožjih njegovo okolico do vesoljstva, je usmerjeno raziskovanje romantikov v prvem redu na človeka in s pojavi, ki izvirajo iz njegovega bitja. Zato je dala romantika poleg narurne filozofije zlasti novo gledanje govora-jezika ter kulturne zgodovine. Ustvarila je v nasprotju s prosvetljenstvom, ki je dalo s svojo dedukcijo sistematizacijo in klasifikacijo v vedah, primerjalne vede.

Priznavajoč še faktično neprekinjenost naravnih procesov je zlomila meje pred posameznimi pojavi, ker je iskala nujne zveze med njimi, izhajaje iz osebnostnega tvorca-človeka, odnosno človeške družbe. Zveze, ki jih je spoznala romantika, so razširile obzorje medsebojnih odnosov in razvojev v današnje in raztegnila je istočasno sorodnost iz osamele individualnosti v isti vrsti v širšo družbo istega rodu. Njene zasnove so izdelale sledeče povsem razumarsko usmerjene generacije srede in druge polovice devetnajstega stoletja, jih izvedle do absurda in potem obstale, ne da bi vedele, kje je pot preko mej možnosti, ki jih je postavila romantika.

„Ne vemo, ne bomo vedeli,“ je tipično za miselnost intelektualističnega devetnajstega stoletja. Kot zelo dobri rokodelci so skončali svojo nalogo, ki jim jo je nastavila romantika. Toda kot dobre delavce jih je njihova naloga tako prevzela, da so popolnoma spregledali, da je njihovo delo le del celotne zgradbe. Ko so skončali, so obstali in niso vedeli, kam merijo postavljeni stebri. V tem je prišlo dvajseto stoletje. V katastrofni psihozi, ki ga je tlačila od vsega početka in ki se je v prvo sprostila v svetovni vojni, so se sesule vse staroudomačene norme. V blaznem vrtincu poslednjih desetletij je podvomil človek nad absolutno verodostojnostjo svojega razuma. Prislunil je vase in spoznal, da so še druga gibala in merila v njem. V razrvanosti in brezciljnosti, ki je nastopila iz tega spoznanja kakor vedno v prelomih, se je oslonil na nasprotni ekstrem misticizem. Najobčutljivejše merilo in kazalo vseh vidnih in podtalnih strujanj v narodih je literatura. Zato ona prva udari v nove smeri. Tudi sedaj je registrirala literatura prva novo neracijonalistično, mistično strujenje v ljudeh. Že v desetletju pred vojno beležimo vse večje naraščanje „okultističnih“ predmetov v literaturah evropskih narodov.

Pa tudi panoge znanosti, kolikor niso izrazito vezane na izključno materijo, so se začele polagoma otesati absolutnega razuma in pripuščati vse večjo in večjo veljavo logičnim sklepnim vrstam nesledečim dognanjem paralelizmov odnosno celo le intuitivnim spoznanjem brez neposrednih možnostnih premis. Prvi znak preokreta racijonalistične znanosti je bil, ko so postali t. z. okultistični pojavi predmet akademskega študija in so bile ustanovljene zanje stolice parapsihologije. Že pred tem časom so se začeli baviti znanstveniki s pomočjo preizkušenih varnostnih metod s temi pojavi, ki so v občem ustroju brezvzročni in ne priznavajo nad seboj poznanih nam naravnih zakonov, temveč segajo v domačo nam naravo kot neorganski tujci, katerih ni mogoče ne tako, ne tako klasificirati. Dve ste bili osnovi, iz katerih je gledala racijonalistična znanost

na te pojave. Nekateri predstavniki (n. pr. münchenski profesor Bärwald) so jih skušali razložiti na podlagi psiholoških dognanj, drugi, manj tenkovedni v svojih sodbah, pa so jih proglasili kar po vrsti brez izjeme za sleparijo in bolezensko razdraženo stanje živčevja. To je bil lagoden način, vendar ni nikakor zadovoljil.

Ravno ko so iskali parapsihologiji vzrokov in zakonov, je razburil strokovnjake E. Dacqué s svojo razvojno teorijo, s katero se je sicer oslonil na že prej poznano teorijo „o tipih“. Svoje teorije ni oslonil le na podatke, ki mu jih nudijo že poznana pomagala paleontologije, temveč je uporabil tudi spomin človeštva kot sestavnega dela iste nature, s katero se je človeštvo vzporedno razvijalo. To nam kaže že naslov dela „Urwald, Sage und Menschheit.“ Osnovna razlika med teorijo tipov in Häcklovo rodovniško teorijo je, da so nastale vse današnje forme živih bitij iz svojstvenih početnih pratipov in ne da so se razvijale v vedno bolj se širječih odtenkih in inačicah iz ene in iste osnove. Tako najdemo že v permski dobi sledi sesalcev. Iz iste dobe so sledi reptilij. Amfibije se začno v predidoči dobi premoga. Nikjer nimamo dokazov, da bi prehajali tipi drug v drugega. Biološko je tak razvoj še celo malo verjeten. Z naukom o časovnem karakterju dopolnjuje E. Dacqué teorijo „o tipih“, kjer okrepkuje z dokazi tezo, da se skušajo prisličiti vse življenske forme iste dobe prevladujoči obliki. Petrefakt plazilca iz triadne dobe ima znake in zobovje sesalcev, vendar je po svojem skeletu in notranji razporedbi ostal reptil. Znaki sesalcev na njem značijo edino, da je bila tedaj sesalska življenska forma prevalentna in je signirala zato tudi druga živa bitja, ki ji niso pripadala. V nasprotju z razvojno rodovniško teorijo, ki postavlja človeka na vrh razvojne vrste vretenčarjev, išče Dacqué človeka kot samostojen tip vsaj že h kraju paleozoika ob enem s prvimi sesalci. V soglasju s časovnim karakterjem je spreminjal svoje oblike ter je bil enkrat sličen sesalcem, v drugo plazilcem in tako dalje, dokler ni v zgodovinski dobi privedel svojega tipa do popolnosti v človeški postavi, kakor vsak drugi tip v svojem glavnem času.

Po tej hipotezi pa tudi niso več prazne marnje, ki so si jih svoje čase izmislili, stare pripovedke in zgodbe o škorpionskih ljudeh in ribjih deklicah, o pesjanih in velikanih. Spomin so še na nekdanjo naravovidnost. Kot organ za naravovidnost smatra Dacqué tretje oko — čelno oko, ki je v toku dob zakržljilo in bilo prekrito kot češarek po velikih možganih. Spomin na tretje — čelno oko je ohranjen v najstarejših pripovedkah, mitih vseh narodov. In še danes velja češarek v orientalskih vedah za čudež in organ vseh jasnovidnih zmožnosti, ki so

se že davno izgubile pri večini ljudi, odnosno so bile pretežno prekrite po razumu apoliničnega človeka. Tu je zveza med paleontološko biologijo in parapsihologijo in s tem zveza med naravovidnostjo živali, ki jo imenujemo instinkt, ter naravovidnostjo pri človeku — intuicijo. Eno in drugo je spoznavanje iz videnja, ne iz razumenja. Najobičajnejša forma naravovidnosti je pri apoliničnem človeku dvajsetega stoletja sen, to je doba, ko je njegovo razumsko gibanje omrtveno in more nastopiti po pojmovnem organu razumu nemotena naravovidnost s svojo resničnostjo slik. Pri primitivcih pa so še dandanes njihove naravovidne sposobnosti razvite v vse večji meri, ker so primitivci ostali bolj povezani z obdajajočo jih naravo.

Na podlagi teh idej je zbral K. Aram (v svoji knjigi „Zauberei und Magie“) spomine magičnega človeka, kakor on opredeljuje nosilce naravovidnih sposobnosti v nasprotju z racijonalistom — apoliničnim človekom antičnih kulturnih centrov Sumera, Egipta in Helade. Miti in običaji mu niso bile prazne bajke, zato se jim ni približal s puhlim posmehom razumnjakarja. Človeške spake antičnih mitov niso ostale le bolno razdražene domislice prenapete domišljije in v pohlepu skonstruirana strašila duhovniških sleparjev, temveč so dobile kri in meso, obljudile so zemljo. Magične zakletve so prestale biti le golo blebetanje nesmiselnih besednih zvez, nanje je prišla moč, ki oživlja in ubija. S pojmom naravovidnosti je osvetlil Kurt Aram tudi najstarejši epos, ki se nam je ohranil zapisan, epos o Gilgamešu. Demonstvo Akkada in misteriji Mrtvaške knjige so novemu gledanju bližji in dostopnejši. Še celo skriti simboli kabalistike in alkimije imajo isto osnovo in poreklo: gledajoče znanje.

II

Stara grška bajka govori o prebivalcih zemlje pred pojavom naše lune — o proselenitih. Tudi v nekaterih pripovedkah raznih primitivnih narodov so sledi o času, ko zemlja še ni imela svojega današnjega trabanta. Ti spomini ljudske vere in gledajočega znanja so bili izhodišče Hansu Hörbigerju za njegov nauk o svetovnem ledu. Sreda njegove hipoteze je v tem, da doživi zemlja vsako toliko in toliko časa revolucijo s tem, da pade nanjo njen tedanji spremljevalec in povzroči v prvo s svojim rastočim spiralnim padanjem, dalje s svojo maso in hkratu še s sproščanjem nagomiljenih zemeljskih voda v pasu svojega kretanja nepregledne kataklizme.

Kot opis take katastrofe, ki zadene zemljo in jo preobrazi vsako toliko časa, je treba smatrati po Hörbigerjevih učencih in zagovornikih, E. Kissu in H. W. Behmu, Janezovo razodetje — apokalipso. V grandioznih slikah je tam podan ves potek padanja lomečega se zemeljskega trabanta na zemljo, kakor ga je poznal Janez iz svojega naravovidnega vedenja starejših tovrstnih katastrof, ki so zadele človeštvo. Razpad poslednjega predhodnika naše lune postavlja E. Kiss že v zgodovinsko dobo. Zato mu služi v prvi vrsti koledarski relief t. zv. solčnih vrat med tihuanaškimi razvalinami na bolivijski visoki planoti ob jezeru Titicaca. Na tem frizu je zaznamenovanih dvesto osem in osemdeset, odnosno dvesto devetdeset dni. Medtem ko je bilo zemeljsko leto, to je kroženje zemlje okrog solca že v najstarejših dobah do malega enako današnjemu, so bile dolžine mesecev in dni v raznih mesečnih obdobjih močno različne. Po tihuanaškem frizu je izračunal E. Kiss dolžino tedaj veljavnega dne na okroglo trideset ur.

Z razpadom in propadom poslednjega predhodnika naše lune se je začela za zemljo nova doba razvoja. Vode, ki so bile nakopičene v poslednji fazi pred padcem meseca na zemljo v visokem pasu med obema povratnikoma, so zadrvele v velikanskem valu okrog zemeljske oble in so se, sproščene mesčeve privlačnosti, razprostrle enakomerno preko vse zemlje. Ko so se raztekle vode z ekvatorja proti polom, so prišle na dan zemlje, ki so bile dotlej pokrite s kilometerskimi sloji voda. Vesoljni potop je zlomil in zmrvil ledeno skorjo, ki je v višini do dvatisoč metrov prekrila severno in južno poluto zaradi vsrkanja atmosfere v obroč mesčevega kretanja. Nastalo je novo nebo brez meseca in nova zemlja, preobražena po vodah in materiji, ki je bila dodana zemeljski masi iz mase njenega trabanta. S tem je nastala za zemljo nova, geološko mirna doba, ki skoro ni poznala posebno v zmernih zonah menjave letnih časov. Nastopila je doba razvoja, na katerega spomin lebdi še vedno v sporočilu večine narodov. „Aurea prima sata est aetas . . .“ V to verjetno mnogotisočletno obdobje moramo najbrž staviti razvoj kulture, o kateri nam je dal zapise Platon v utopično-političnem dialogu „Kritias“.

Brez konca in kraja je razprav, ki se pečajo s problemom Atlantide in njene kulture. Mnogi znanstveniki priznavajo realni obstoj Atlantide in njeno uničenje po elementarnih katastrofah. Pristaši Hörbigerjeve teorije krivijo tega sedanji zemeljski trabant luno, ki je povzročila, ko jo je zemlja ulovila in uklenila v svojo pot. Nastop privlačnosti lunine mase je povzročil ponovne pregrupacije v zemeljski skorji. Medtem ko so se znižala morja proti polom, saj imamo na skandinavskem polotoku

obrežne marke v višini tisoč metrov nad današnjo morsko obalo, so se sorazmerno dvignile vode na ekvatorjih in znova prekrile najgloblje ležeče dele zemlja, ki so bile osušene po razpadu predzadnjega zemeljskega trabanta. In res. Ako pogledamo geografsko karto Atlantskega oceana, nam kaže mnogo rek pod morsko gladino izredno strme in globoke derzijske struge, kar ugovarja opazovanju današnjih pojavov, ko reke urežejo v svojem izlivu le ploščate plitve kanale. To opazovanje, dalje v razmerju rastoči dvig obal od štiridesete stopinje proti poloma dela verjetno hipotezo, da je porast voda pod ekvatorjem radi privlačnosti novega trabanta utopil središčne zemlje kulturne države Atlantide, ki je ležala na nizkih otočjih v plitvem Atlantskem oceanu.

Medtem ko je bilo središče atlantske proselenske kulture popolnoma uničeno in pokrito z morjem, so se ohranile po mnenju E. Kissa in Posnanskega razvaline njihovih mest na Andski visoki planoti. To je razvaljeno mesto Actlan-Tihuanaku, o katerem govore indijanske pripovedke kot o središču kulture in mestu, kjer je bilo ustvarjeno med potopi, ki so uničila starejša človeštva. Kiss in Posnansky sta raziskovala obsežne razvaline središča tihuanaske kulture, ki kažejo odgovarjajoč izročilo domačinov, da je bilo mesto Actlan iznenada preplavljeno in potopljeno sredi pripravljanja za vse večjo in veličastnejšo razširitev. Po množini človeških kosti, ki so primešane vse pokrivajoči sivobeli ilovici, sklepa Kiss, da je bilo mesto presenečeno sredi slavnosti, ki so ga napolnile s sto tisoči romarjev. Pa tudi formacija zemlje na bolivijski visoki planoti kaže na velike katastrofe, po vodi povezane z vulkanskimi izbruhi. Val, ki je nastal zaradi potresov, ko se je zemlja uravnavala na privlačnost mescevo, je zlomil jezove višje ležečih jezer in njihove vode so planile preko planote, dokler se niso zadele ob granitne čeri obrobnih pogorij. Potem so se zgubile v nižine in za njimi so ostali le ostanki nekdanjih jezer.

Toda Kiss ne išče dokazov svojim hipotezam le v geoloških plasteh in formacijah, podkrepljenih z ustnim izročilom domačinov. Istotoliko mu povedo tudi arheološki ostanki ljudi iz one dobe. Na mnogobrojnih črepinjah tihuanaske kulturne epohe je upodobljena luna v pretežni večini primerov. Vselej pa je pojmovana kot zlo božanstvo, kakor jo tudi slikajo indijanske mitične pripovedke. Tako pripovedujejo Kibhi, da je imel njihov bog Nemkvečeba hudo ženo Hujtako, ki je zajezila nekdanj Rio Funca, da je preplavila kundinamarsko planoto in potopila skoro vse ljudi. Bog pa se je razsrdil radi tega nanjo. Pograbil jo je in vrgel v nebo, kjer je postala mesec. Pa ne samo pri peruanskih Indijancih, v veri večine narodov sveta velja mesec za zlo božanstvo in morda izvira njegov

slabi sloves povsod v osnovi iz istega spomina na katastrofe, ki so spremljale njegov prihod. Na črepinjah tihuanaške kulturne dobe je mesec upodobljen kot princip zla in to le v eni obliki — v obliki okrogle ploščice, ki je tipična za obliko planetov. Doslej se še ni posrečilo najti najdb s prikazom srpastega meseca. Verjeten je sklep iz tega, da so bili nosilci tihuanaške kulture poslednji proseleni, ki so že poznali mesec in njegove vplive, ki pa zanje še ni spremenil svojega planetnega značaja, radi česar so jim ostale mesečne faze nepoznane.

Na podlagi astronomsko orientirane zvezdarne v mestu Tihuanaku sta skušala datirati Kiss in Posnansky dobo katastrofe tega mesta in s tem dobo, ko si je zemlja ulovila svojega sedanjega trabanta. Njihovi zaključki kažejo na obdobje okrog štirinajst tisoč let pred Kristusom, kar se pa krije s Platonovimi trditvami, kdaj je propadla država Atlantis in izginila pod morskimi valovi.

Tako so se zlili zaključki moderne vede z zapisom Platonovim, ki je črpal po lastnem pričevanju iz pisanega in ustnega izročila Egipčanov. Kultura pa, ki je pustila take sledi na zapadu, kjer je v Afriki preiskoval spomine atlantske kulture Frobenius, in na iztoku v Ameriki, je izzivala znanstvenike že zaradi svoje vprav mitične vitalnosti, ki je prestala vse katastrofe in je tvorila jedro vsem modernim evropskim kulturam, da jo začnejo raziskavati. Najobširneje je zajel v tej smeri Hermann Wirth v svojem kompendijoznem delu „Aufgang der Menschheit.“

III

H. St. Chamberlain je postavil v „Osnovah devetnajstega stoletja“ tezo: Severni Evropejci — nordijski Arijci so postali na osnovi svojih posebnih sposobnosti in zmožnosti oblikovalci svetovnega dejstva. „Čeprav niso bili Germani edini oblikovalci zgodovine,“ pravi v tem svojem delu, „jim ni mogoče primerjati nobenega moža, ko so od šestega stoletja dalje začeli oblikovati usodo človeštva, bodisi kakor tvorci držav, bodisi kot iznajditelji novih misli in samostojnih umetnosti.“ To Chamberlainovo pojmenje nordijsko-arijske rase kot nosilke kulturnega razvoja človeštva je osnova, iz katere je začel delati H. Wirth svoje studije in hipoteze. Toda med tem ko se ni upal početnik teorije o prevalenci Arijev in posebno nordijskih narodov v kulturnem življenju človeštva seči preko meja tedaj poznane in utrjene zgodovine, je H. Wirth razširil gledanje v čase pred pisano zgodovino, poslužujoč se pri tem folklorističnih sredstev in paralelizmov med kulturnimi okrožji, ki po današnji geografski razdelbi morja in celin niso mogli biti v medsebojnem izme-

njavanju. V prvi vrsti se je oprl na razdelitev živalskega kroga pri različnih narodih, na njegova imena, vlogo, ki jo je igral v kulturni magiji narodov, in na astronomske spremembe, ki so razvidne iz koledarskih ustrojev. Na podlagi teh opazovanj je razdelil dobo kulturnega razvoja človeštva pred nastopom grškega kulturnega razmaha v tri velika obdobja: losov, bikov in ovnov vek. Oznake so vzete po starih nazivih posameznih delov zodiaka. Na isti način je ustalil, da je osnova celega kulturnega kroga, ki pozna to razdelitev zodiaka, vera v solčno božanstvo in je morala imeti svoje početke v polarnih ozemljih. To slednjo trditev podkrepljuje posebno s simbolom solčnega božanstva s presekanim krogom, kar je enako navideznemu kretanju solca v toku enega dne v najvišjih polarnih zemljah. Iz iste osnove razvija dalje znak za človeka, ki ima pomen sin božji, a istočasno znak božanstva „blagoslavljajoči“ Ψ , Ψ , $\dagger$. Ker je pri večini ljudstev v območju atlantskega oceana to znak božanstva solca, sklepa, da so dobila svoj kult iz iste osnove, ki je imela svoj začetek visoko na severu, kjer solnce vsaj enkrat v letu ni zašlo za obzorjem, kajti le tam je bilo mogoče opazovanje celodnevnega solčnega okreta, nikakor pa ne v ekvatorski bližini. Tam je mogoče edino opazovanje, kot ga imamo navedenega v izkopaninah iz Ura, to je pokončni polkrog.

Acteška kozmogonija vodi pradede svojega rodu, Tolteke, kar znači „vešči“, iz Actlana, to je mesta belcev. Peljal jih je Kvecalkoatl, o katerem trde, da je bil grdega lica s posebnostjo dolge brade. V drugih pravljičah vedo spet, da je bil Kvecalkoatl bele kože. Ako si pogledamo sliko Kvecalkoatla na kačjem splavu (Atlas k Duranu II. 1), nas vsekakor preseneti sličnost sedeče figure z evropskimi obraznimi potezami v nasprotju z izrazi drugih herojev, ki so nam tuji. Iz Actlana, mesta, kjer stanujejo belokoži ljudje, ki leži onkraj vzhodnega morja in kjer je začetek vse in vsake kulture, je peljal bel človek, čigar značilnosti so bile arijske rase posebnosti, prednike Actekov v njihove dežele. V Tihuanaku, ki se imenuje tudi Actlan, je našel E. Kiss nedokončano kamnito glavo izrazito arijskih potez. Močno zapeljiva in enostavna je misel: Ariji so bili, ki so prišli preko morja in kolonizirali te zemlje. Prišli so iz svojega kulturnega središča, iz Atlantide, mesta, o čigar sijaju in razkošju nam ve povedati Platon.

Visoko kulturni so bili Atlantidi. Nimajo zastoj naziva „vešči“. Visoko etični so bili. Saj vedo o njih vsi, da so bili v vsakem primeru pošteni in brez hlimbe. Ko so se pozdravili, so rekli: „Gospod starejši brat,“ ali pa: „Gospod mlajši brat.“ Tudi so vedno rekli le: „Res, tako

je; resnica je,“ da in ne. Tudi Platon jih tako karakterizira: „Mnogo rodov so poslušali prebivalci (Atlantide) zakone in so bili za vse božansko občutljivi . . .“ In še kasnejši viri se izražajo za obdobja, ki so že prav za prav „zgodovinska“, o preostalih Atlantidih, ki so živeli tam nekje na Atlasu kot trudno umirajoča kolonija brez svojega srca—zlatoopasane Atlantide: „Najkulturnejše ljudstvo sveta so. Živih bitij ne jedo in sanj ne poznajo več.“ Kultura Atlantidov, ki ni poznala krvave žrtve, ki ni poznala laži in pravice mimo zakona, je bila njihova moč, s katero so zajeli cel svet. Ko pa so se prevzeli in se pomešali z ženami tega sveta, so padli in njihov padec je bil enak njih veličini.

Kakšne so bile etične vrednote, ki so ostale v ljudskem sporočilu kot najkarakterističnejše za Atlantide? Prva je enakost pred zakonom. V pravni zgodovini antičnih zemlja pred nastopom arijskih državnih tvorb v Heladi, imamo le enkrat zabeleženo, da odgovarja za svoje krivice in zločine vsak državljani z vladarjem vred. To je v zakoniku hetitskega vladarja Šupiluliume. V sredi drugega tisočletja pr. Kristusom je nastalo sredi med vzhodnjaškimi državami ob Tigrisu, Evfratu in Nilu, ki so znakaževale še ubite nasprotnike in kjer je bil vladar božanstvo, ki ne odgovarja nobenemu posvetnemu sodniku, kraljestvo arijskega plemena Hetitov. In tu so bili zapisani prvič v poznani nam zgodovini zakoni, ki so prepovedovali krvno osveto in so izenačili pred zakonom vladarja z zadnjim njegovim državljanom. Res je sicer, da so poznali tudi Egipčani sodbo faraona za njegova dobra in zla dela. Vendar se je sodba vršila šele po smrti, preden so zaprli njegovo truplo v zanj pripravljeno grobnico. Do svoje smrti pa je bil faraon neomejen vladar svojim podložnikom in ni dajal za svoja dela nikomur odgovora. Arijski narod je prvi v zgodovini vrgel vladarja s prestola božanske nedotakljivosti in ga podredil osnovi kulturne človeške družbe.

- Druga etična vrednota Atlantidov je strogo zavedanje rasne pripadnosti. Platon krivi celo opad tega zavedanja in s tem zvezano mešanje atlantske rase s sosednjimi barbarskimi za propad atlantske države. V kolikor je uredba aristokratsko kastovskega urejanja držav značilna za arijske državne oblike, govori to dejstvo za arijsko poreklo Atlantidov. Ako pogledamo zgodovino, nastopajo Arijci razmeroma kasno kot državotvorni element v igri človeških usod, krajem tretjega tisočletja pred Kristusom. Prve države, kjer dosežejo oblast, so že prej imenovana hetitska država in sosednje kraljestvo Mitani. Po listinah sodeč so tvorili vladajoči Arijci v obeh državah le tenko plast vojaške aristokracije, ker se izgubi že v treh generacijah arijsko imenoslovje plemiških rodbin, ki

so bile po vsej verjetnosti v tem času asimilirane. Kolikor je razvidno, je bila stanovska razdelitev družbe enaka urejenju okolišnih semitskih narodov ter ni nikakršne razlike od urejenja drugih držav, kjer vlada tenka plast zmagovalcev tujerodni večini podjarmljenih, ne da bi polagala važnost na svojo rasno ali jezikovno posebnost. Iz tega je treba razumeti hitro asimilacijo arijske vladajoče plasti podložnim semitom.

Nasproten pojav imamo pri večini ostalih arijskih narodov. Močna rasna zavest jih družji in ustvarja skoro nepremostljive težave deloma celo z uzakonjenjem in verskim propagiranjem ohranitve čiste rase vsakemu mešanju z okolišnimi in podjarmljenimi narodi. Najekstremnejše se je razvilo kastovstvo pri Indijcih, ki so razpredli delitev ne le po rasi in narodu temveč so privzeli še orijentalško delitev po stanovih. Evropski Ariji pa poznajo nasprotno le rasno odnosno narodno delitev. Najlepši in najizrazitejši primer take delitve je Helada, kjer je bila rasna cepitev aristokratskih vladarjev — Grkov in drugorasnih podložnikov najostreje začrtana v Šparti. V jonskih državah ta rasna samosvojost ni tako izrazita, verjetno radi kulturne in civilizacijske asimilacije sosednjim orijentalским narodom. Vendar pa niso niti najbolj izgubljene kolonije pozabile svoje pripadnosti k narodni sredini Heladi in jim je bil vnanji znak v kultu olimpijad, h katerim negrk-barbaros ni imel pristopa. Še v dobi popolnega političnega razsula so iskali vladarji macedonske dinastije dokazov, da pripadajo po svojem poreklu Grkom; tako močna je bila še v dobi državotvorne degeneracije rasna in narodna zavest. Isti pojav je izražen tudi v prvi zgodovini rimske države, ki ima enako Šparti aristokratsko vladajočo plast strogo ločeno od premaganih drugorodnih plebejcev. Vendar je velika državotvorna sila rimskega naroda izenačila državo z narodno skupnostjo in je s tem do neke mere stopila v isti državi živeča elementa, podrejajoč raso in narodnost državi. Višek je dosegla rimska državotvorna sila v punskih vojskah, kjer je zadela na drugorasnega nasprotnika, kateremu je bila osnova ekonomsko-politična. Značilna je za to dobo anekdota o mučenem Rimljanu, ki je vedel za vse trpljenje edino grožnjo: „Civis Romanus sum!“

Nasprotno absolutni ekskluzivnosti Grkov pozna Rim politiko asimilacije. V tem je njegov procvit, pa tudi njegov pogin. Kakor je bila Grku Olimpija središče, na katero ga je vezala rasa in narodnost, tako je bil vsakemu rimskemu državljanu Rim. Toda v Olimpiji so samo Heleni častili helenska božanstva, le za Helene je rastle olimpijska oljka, drugorodcem ni bilo mesta. Rim pa je bil na stežaj odprt vsem, ki so se uklonili njegovi moči. Jupiter ni bil ljubosumen, dokler ni tuje božanstvo

segalo v ureditev države. S to politiko so privezali Rimljani nase vse sosede in si jih v večji meri asimilirali. Od rasno njim sorodnih plemen so vzdržali svojo narodno sorodnost edino Grki. Kelti in ostala arijska plemena pa so izgubila svoj narodni značaj. Kako močna je bila asimilacijska sila Rimljanov, se vidi iz tega, da je še stoletja po razpadu rimske politične oblasti uničila narodno samostojnost germanskih plemen.

Srednji vek je s svojim internacijonalnim krščanstvom potisnil v veliki meri v ozadje narodnostno zavest, to še prav posebno zaradi iz ustroja družabnega reda izvirajoče razčlenjenosti narodnih skupin, ki niso dale zavesti enovitosti in povezanosti po skupnem jeziku. Nasprotno pa je prestavilo krščanstvo rasni problem nazaj na versko osnovo, ki se je v rimskem imperiju izgubila. Istočasno je v orijentalnem duhu podčrtalo in okrepilo dvodelnost družbe, razbijajoč jo v kaste, stanove, ki so severnim in iztočnim evropskim Arijcem do krščanstva nepoznane. V religiozno čutenje prenešeni rasni problem je povzročil z ene strani križarske vojne, z druge pa absolutno uničevanje številnih narodov in nasilno asimilacijo, ki je izpremenila narodne meje posebno v severnonemški nižini.

Preokret je nastopil z renesanso, ki je našla nov poudarek v narodnosti. Izrazito narodnostna zavest, ki je negirala rasno različnost, poznavajoč le zvezo jezika, se je izkristalizirala v meščanstvu in dosegla svoj izraz v francoski revoluciji ter meščanskem liberalizmu devetnajstega veka. Vendar niso človečanska pravila tudi najliberalnejših dob znala in skušala premostiti rasne ekskluzivnosti v izvenevropskih državah. Pa tudi v centralni Evropi mesalliance niso imele dobrega glasu. S koncem svetovne vojne se razdeli Evropa v dva ekstremna si tabora, ki sta bila do zadnjih let precej v ravnovesju. Z ene strani imamo internacijonalizem komunizma in socialne demokracije, ki zanika vsako bitnost rasnega problema, z druge strani pa je poudarjeni nacijonalizem vrgel v ospredje rasno pripadnost kot važnejšo od narodne pripadnosti. Iz tega izvira pokret hitlerjevskega narodnega socializma.

Narodni socializem je postavil Nemcem za vero dogmo o prevalenci nordijskih Arijcev. Na osnovi Chamberlainovih tez grade znanstveniki hitlerjevske Nemčije načrte o očiščenju rase, ki je bila znakažena in oslABLJENA po manjvrednih tujerodnih križanjih. Njihova naloga je, da vzgoje tako izbrani zarod za tretje cesarstvo. Zato odklanjajo materijalistični brezrasni individualizem in tudi naravi odtujeni univerzalizem v vseh inačicah od rimske teokracije sem pa vse do prostozidarstva, ker je le v raso odeta ljudska duša mera vseh naših misli, hrepenenj in dejanj

(A. Rosenberg, *Mythus des XX. Jahrhunderts*). V smislu takih smernic je treba vzgajati mladino, kar ustvarja Krick, kateremu je smoter vzgoje sistem rasnih vrednot. Rasne posebnosti in zmožnosti je treba metodično izbirati ter jih prevzgojiti do njihove najvišje mere. Končni skupek je urejeni človek, rasni človek samopremaganja in časti — aristokratski človek. Aristokratski človek, to je cilj Nemčije, kateri je simbol solnčni križ. Iz depresije, v katero je vrgla izgubljena vojna Nemčijo, kjer so se zdobili poslednji maliki izumirajočega racijonalističnega malomeščanstva devetnajstega stoletja, je našel pretežnost spet kult solnca, ki naj bi ji bil osredje nove religije, katero je zaslutila iz pradavnin prebujajoča se rasna duša, saj je vendar kult solnca enovit vsem pripadnikom izvoljene rase od Islandije pa do Inda in Gangesa. Kakor se je klanjal pred stoletji brezimni Nordijec, skuša jecati današnja Nemčija:

„Sól er landa ljome, luti ek helgum dóme.“

(Luč zemlja je solnce, njegovemu svetišču se klanjam.)

Aristokratski ljudje so bili Atlantidi, ki so vstali izpod polarnega solnca, svojega početnika, z njegovim simbolom, zlomljenim križem so odšli preko zemlje. Pod ekvatorjem so si postavili nove hiše. Šestdeset tisoč jih je bilo veljakov, dvesto tisoč je bilo orožnikov. Pa so vendar prepredli vso zemljo. Zapadu so postavili svoj znak. Kakor bogovi so bili, najboljši. Zato so bili močni nad narodi, „ker je delovala v njih božanska narava.“ Toda angeli so videli žene ljudi. Spoznali so, da so lepe in so se pomešali z njimi. Tedaj so potemnele njihove oči. Kar je bilo svetlo, niso več cenili, podlo so čutili za plemenito. Razsrdilo se je božanstvo in jih je zbrisalo z lica zemlje. Le na zapadu so ostale gigantske razvaline Actlana.

Tretje cesarstvo gradi Hitler. Morda bo le tretje za rimskim. Morda bo drugo Atlantsko. Ne verujem. Narod, ki je bil ponižan v svojem napuhu, išče nove poti za svojo ljubezen hrupnih babilonskih ciljev. Atlantis pa je pokopana. Samo tiha, malce sentimentalna storija je, pravljica, kot je bila pravljica romantike nibelunška zvestoba. Vsakdanjost ne pozna herojev. Bogovi so umrli. Vse lepe teze in teorije jih ne bodo zbudile. Pa je dobro tako. V banalnosti resničnega dne bi se Atlantidi zadušili.

Bogo Pregelj

Hiše Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani
Južna stran hiše (Fr. Tomažič)

Hiše Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani — Severna stran hiše
(Fr. Tomažič)

PESEM POMLADNEMU VETRU

O vseprešinjajoči
silni veter pomladi,
vstani, da očistiš
zemljo in nebo.

Glej, zemlja je gola,
prevlečena od pustih
megla, pokrita z velimi,
odmrlimi stvarmi.

Ti pa nosiš v sebi
vsepovživajočo,
vsepreplavljivo
silo ognja in voda.

Že raste v tvojem pišu
bobnenje neustavljivih
plazov, že se bliža
potres daljnih gora.

Skorja zime se kolje!
Že šumijo v tebi
sproščeni tokovi,
že bruha požar —

O vseprešinjajoči
silni veter pomladi,
vrzi svoje ognjene
jezike nad nas.

Tvoje močne vode
naj odplave navlako,
v zmagoslavju raztresi
preperele kosti.

Tvoje čiste vode
naj opero gnilobo,
trudnost telesa,
trudnost duha.

O vseobjemajoči,
ko boš sredi med nami,
bomo v skupnem zamaknjenju
vstali novi ljudje.

Na ustih ne bo več
sledov mrtvih poljubov,
izginila bo oskrunjenost
brezciljnih rok.

Vsepovsod plapolajoče
zelenje po gozdovih,
čisti udarci
oživljenih src —

O vseprešinjajoči
silni veter pomladi,
vstani, da očistiš
zemljo in nebo.

O silni veter,
poslan k preroditvi,
ti nas objemi,
ti plani nad nas.

Žene in bogovi
z vsem, kar je, ostarijo,
samo ti prihajaš
nov vsako pomlad.

PESEM OB LOČITVI

Zatrt jok v grlu me davi,
ko vem, da se bova razšla.

Nič več uporni pojavi
strasti ne prikrijejo zla.

Nič več rje časa ne ustavi;
o ljuba, po sladki zabavi
sva segla do grenkega dna.

Vonj trat in rožnati cveti
so bili plen nestrpnih rok;

visoko žito poleti
je leglo do najinih nog;
neskončno nežni trepeti
jeseni so slast razodetij
sklenili v mavričen krog.

Živečima čutni ostrini
trenutka je vsako nebo
pelo o neznani globini
in vse je v ljubezen prešlo.
Zdaj so se ločili spomini;
v neusmiljeni zimski sivini
sva našla le golo telo.

O ljuba, to telo vzemi,
saj čutiš še bitje krvi;
razbičaj s poljubi, z objemi
ga spet do vsevidne slasti.
Morebiti pa je le za temi
trenutki, ki so tako nemi,
kje pot, ki je videti ni.

ZDRAVICA V RANEM JUTRU

Za okni že plaho sveti
luč jutranjega neba;
mi pa še moramo peti,
čeprav se nam peti ne da.

Nocoj, da bi ubili praznino,
smo kot tisoč drugih noči
prosili dekleta in vino
tolažbe za gole strasti.

Ko v jutru užito veselje
počasi spreminja se v strup,
nas sili strahotno povelje
slaviti neizbežni obup.

Slabo smo, bratje, igrali
za ceno nevedne krvi;
sami smo se smrti izdali,
zahrbtni zvodnici laži.

A vendar, če smo že večni
jetniki varljivih obljub,
čemu naj bi trudni, nesrečni,
prepevali studu navkljub?

Ne dajmo se znova prevzeti
sramotnemu uživanju dna.
Tako se ne izplača umreti.
Vrzimo kozarce ob tla.

B o ž o V o d u š e k

D. H. LAWRENCE IN EROS

I

Pretekli dve desetletji, ki so zanj značilne važne, tolikanj osnovne preobrazbe na oblikah sedanjega življenja in kulture in strahotna, ter kaotična tema, ki je zagnila skoraj sleherno kulturno pridobitev, sta povzročili prav tako globoke preosnove v erotičnem problemu. Za jasno orijentacijo v sedanjem časovnem okolju bo važno, da si narišemo čeprav le bežno zgodovinsko funkcijsko črto, ki jo je zarezal eros dosihmal na življenjski ravnini. Če vzamemo za izhodišče 15. stoletje in upoštevamo le bistvena gibanja, nam je lahko zaznati tole značilno krivuljo: renesansa razvije v močnem vzponu vso fizično tehniko erotizma; črta se vije z večjimi in manjšimi tresljaji skozi srednjeveško filozofsko sistematizacijo ter teoretiko, skozi istodobno religijozno razrvanost in mistiko v psihološko tehniko, ki se je razbohotila zlasti v 18. veku. Nato je prešla v individualizacijo erotizma v 19. stoletju in naposled v našo dobo, kjer dozdevno usiha njena gibalna moč na kaotični ravnini. Na tej ravnini, ki obsega zlasti zadnji dve generaciji, moremo narisati nekaj značilnih točk, a v jasno črto jih ne gre združiti. Pa še te točke nam bodo ostale motne, neumljive, če ne bomo segli po najglobljih splošnih vzrokih, ki so današnjega človeka razbili in ga postavili pred že tolikanj opisani in obtoženi „prelom,“ če se ne ozremo po metafizični osnovi človeka in časa.

Razglabljajočemu bôde v oči dejstvo, da je življenje človeka posadilo na neki vrhunec, kjer se ne more več znajti in odkoder ne najde več poti nazaj. Spričo grozotnega tehničnega in splošno kulturnega poleta se notranje duhovne sile človeka, ki naj bi asimilirale te pridobitve in torej vzporedno krepile njegovo osebno rast, niso razvile in tako človek umira v zunanji hipetrofiji od notranje slabosti. Skoraj neovirano je skozi stoletja snoval svojo „kulturo,“ jo umetno gojil in ji vcepil svoje najboljše duševne moči, sam pa je gineval. Naš čas ga je nujno pritiral do trenutne introspekcije in lotil se ga je strah pred samim seboj, strah pred notranjo praznino, ta metafizični „horror vacui,“ to neodoljivo hrepenenje po zavestni rasti in posesti svojega jaza, ki je tudi za njegov erotični razmah tako vpliven. Današnji človek živi duhovno v taki razdrapanosti, da se upravičeno lahko vprašujemo, ali sodi kot duhovna, organska celota še v naš čas, ali je še oni „individuum indivisibile in se et ab alio,“ mar ni le političen, socijalen, kulturni drobci v medlem mozaiku mase in kakšna mu bo bodoča usoda, ko bo njegova izhirana

osebnost splahnela v silnem iracijonalnem toku kakega ozkega rasnega ali ekonomskega gona. In v resnici vidimo vprav danes, kako neumorno teži v brezoblično maso, kako se skuša rešiti v kolektivu, da bi si tam zgradil vsaj posnetek „izgubljenega raja“ in se v njem osrečeval, ker sam v sebi ne najde več opore.

Drugi vzrok, nič manj globok kot splošen, pa je: relativnost pojmov in vrednot. Naš čas je brez kriterijev. Vse življenjske oblike, politične, socialne, etične, kulturne so v neprestanem menjalnem toku, se zapostavljajo, zanikajo in uničujejo druga drugo. Ta pojav izvira iz prvega vzroka, s katerim je človek izgubil svoje ontološko osišče, da je jel relativizirati tako naravne kakor nadnaravne vrednote. S tem se je zazibal ves pojmski in vrednotni svet v svojih tečajih in zavzel oblike, ki se raztezajo v strahotno spačenost vsega kulturnega profila. Organična povezanost zunanjega in notranjega sveta je v današnjem človeku raztrgana. Pri pojedincu se to javlja v nesmotrnem razprševanju duhovnih sil, v zdobljenosti, v oslabeledosti, v trudnosti. V sebi nima več živega duhovnega središča, na katerem bi mogel graditi. Na periferiji se je usužnil in postal žrtev življenjske negotovosti in strahu. V zunanjem svetu se zrcali vse to v obliki gospodarske in politične anarhije, v kaosu svetovnih gledanj itd.

Omenjena relativnost — ali bolje labilnost — je prešla tudi na relativno vrednotenje erosa in individualistično pojmovanje je zaneslo zmešnjavo tudi v erotični problem. Poleg drugih lahko označujemo za najočitnejši znak splošno podcenjevanje ali vsaj cinično pobarvano indiferentnost nasproti erosu, ki se pojavlja danes.

Tragične zapletljaje današnjega erosa bomo najbolj živo občutili v studiji o možu, ki je posvetil erotičnemu problemu vse svoje bogate moči in genijalne svojstvenosti, ki je zanj vročično deloval, gorel in se ob njem — razbil: Davida Herberta Lawrencea. Čeprav moramo praktično vrednost po njem zamišljene seksualno-etične reforme zavreči, ker bi dejanski nujno vodila do pogube (če bi bila sploh do kake meje izvedljiva), pa se vendar z negativnega stališča do sistema, ki mu je žrtvoval svoje življenje, moremo povzpeti do jasnejše zavesti sedanjega erosa, vsaj kolikor je „kako nadpovprečno življenje neprestana alegorija, in le malo oči more videti skrivnost življenja — življenja kakor svetopisemsko, figurativno — —“ (Keats).

II

Teorijo o erotičnih odnošajih bi lahko razpredelili v dve glavni struji: prva, ki ji je erotični problem kopica konvencionalnih resnic in površnih

opazovanj, ki ga vzame horizontalno, površinsko in ga uporablja ponajveč neosebno, brez etičnega poglobljenja (češče proti etiki), lascivno-literarno; erotični problem je taki struji zgolj sredstvo in njen namen je senzacija. Drugi pa je teorija erotičnega problema sad globokih spoznanj in doživljanj: ona vzame vprašanje vertikalno, strukturno in si ga osvaja etično. V zadnjo sodi brez dvoma Lawrence.

Rodil se je v senci rudniških dimnikov v Eastwoodu pri Nottinghamu (11. 9. 1885) kot četrti sin očetu rudarju in meščanski materi. Mladost, ki jo je spremljal pritajen erotičen razkol, je določevala njegove poznejše bridke blodnje. Oče mu je bil trd, „čisto živalski,“ odljuden, a mati nežna, plemenita in občutljiva. Večno nasprotstvo teh neskladnih zakoncev je imelo globok vpliv na mladega Davida. Postal je abnormalno občutljiv in se duševno nenaravno hitro razvijal v toplem vzdušju materine ljubezni. Mati, ki ni ničesar našla v svojem možu, se je obrnila k svojemu sinu, se ga močno nagonsko oklenila in tako podzavestno budila v njem nemir spolnega poželenja, a mu hkratu zaprla vsak izhod, da bi se od nje oddaljil. Odslej se je začel za Lawrencea žilav boj, ali se odloči za mater ali za bodočo ženo. Ta prva faza njegovega dvoboja se je vlekla tja do 23. leta, ko mu je umrla mati, in njen žalostni odmev se čuti v vseh poznejših delih. Tako se „Sons and lovers,“ ki je večjidel avtobiografija in za one, ki jim ni do poznejših Lawrenceovih strastnih zablod, brezdvomno največje delo, močno naslanja na dilemo: ali mati ali žena.

Še po njeni smrti, ki ga je gnala skoraj v duševen obup, se dolgo ni mogel znebiti njenega misterioznega prijema. V boju za erotično osamosvojitve, ki glede duševnega dogajanja sliči močno težavnemu sproščevanju Freudovega kompleksa, se začenja bistveno njegov tragični erotični razvoj. Sam nam razodeva, da je dobil stigmata spolno križanega človeka (sex-crucified).

Značilno je poslej njegovo hrepenenje, da skuša v spolnem doživetju spoznati in usovršiti samega sebe. Temna slutnja, ki človeka sili k odkrivanju, tipanju, čutnemu doživljanju neznanega v spolnosti, je iracionalen tok v širokem spolnem instinktu, ki prihaja refleksno na zavestno površje, kjer hoče človek sam sebe spoznati. Lawrenceov boj je bil — vsaj dolgo časa — bistveno egocentričen v takem smislu, da je upošteval pri seksualnem odnosu le svoje lastne težnje, očiščenje ter jasno razrast svoje osebnosti. Iz te svaje s samim seboj je pričakoval svojega velikega razodetja. To je bilo sevé le jalovo početje, ki ga je tembolj razbilo, čimbolj se je odtegoval dualističnemu aspektu erosa. Presajal je to solistično težnjo tudi na ženo, ki pa je ostala prav tako neutešena, ker se ni mogla

spoznati v lastni podobi erosa. Tak egocentrizem erosa je obsojen, ker predstavlja le neko duševno samoskrumbo; to ni ljubezen, čeprav ne vzamemo v poštev niti naravno etičnega vidika.

Preden je Lawrence sploh dospel do nekega relativnega ravnovesja, nam vsa njegova dela govore o nečloveškem naporu, kako bi se izmotal iz materinega objema, kako bi se našel, se spoznal in v popolni svobodi ter globoki ljubezni odločeval: *Sons and lovers*, *Women in love*, *The Rainbow*, *The White Peacock*, *The Trespasser*: vse se ukvarja s tem bojem. Ni, da bi nujno mislili na Freudovega Oedipa, saj je to le nasledek napačne vzgoje, ki se zlasti danes tolikrat ponavlja. Mož je preobilno zaposlen ali mu moderna živčna razdražljivost ne daje obstanka v brezčasnem družinskem krogu; žena se mu odtuji in presadi svoje nagonsko življenje na sina, ki ga nesmotrno oklepa in duši. To ni le Lawrenceov primer, ta primer je današnji. Moderna pedagogika je pred težavnim vprašanjem, če naj spravi tak nestvor v okvir njegove lastne osebnosti. Pa ta nevarnost ni samo v družinskem krogu.

„*Fantasia of the Unconscious*“, ki ji je „*Psycho-Analysis and the Unconscious*“ pripravila pot, je Lawrenceova velika blagovest. V tem delu, ki naj bi bilo po njegovi želji kažipot prihodnjim generacijam, leži Lawrenceovo življenjsko jedro. V njem je zgostil svoj nauk, ki trga nasilne sponе puritanske morale in ki hoče odkriti neracijonalno sfero v človeku, zemlji zblížani podtalni svet, čigar primarne in pravične globinske moči je naša zmehanizirana doba zgubila z vida in na katere v nasprotju z vsem racijonalnim oblikovanjem življenja postavi neki vitalno-emocionalni red, ki je odločilen za novo usmeritev človeškega gonskega življenja in erotični preporod modernega časa. Z naturalistično religijozno krettnjo odgrinja zastret erosa in s težko, tehtno zrelostjo hoče vrniti človeštvu zopet srečo prvobitnega, nerazumskega življenjskega gona.

V tej zgoščeni tezi je obsežen klic, naj se človek, ki ga je življenje vrglo s tira, ko je na svoji lastni periferiji postal votla krinka s tem, da se je venomer bolj oddaljeval od svojega notranjega središča, vrne k sebi, k svoji neskaljeni prvobitni strasti, kjer je vselej bil in bo ostal sam svoj. „Nazaj moramo k naši lastni podzavesti, toda ne k tisti podzavesti, ki je nasprotna refleksiji naše idealne zavesti. Odkriti moramo, če le mogoče, resnično podzavest, kjer naše življenje prične kipeti in ki se pojavlja pred vsakršnim umskim dejanjem. Pravirno kipenje v nas, ki ne pozna nobene racijonalne pretvorbe, to je prava podzavest. To je samohoten vir, iz katerega naj živimo.“

Lawrenceove podzavesti ne moremo z umom doseči, temveč le zaznati z življenjskim izkustvom. Genezo strasti, ki so ukoreninjene v podzavesti in katerih odcepki se razrastejo na zavestno plan, je Lawrence oprl na literarno-znanstveno teorijo o živčnih centrih, ki pa je „ad hoc“ zgrajena. Težišče življenja je preložil na vitalnost gona, ki ima svoj izvor v nižjih centrih, v simpatetičnem pleksu. Pri tako mnogoličnem razcep-ljenju gonskih in duhovnih sil ni mogel spraviti v skladje njih nositeljic. Dokazati pa je želel, da je velik del naše zavesti „necerebralen“ ali vsaj neintelektualen in da je naša umska dejavnost le pomožni način izkustvenosti. Umska dejavnost s svojo snujočo in abstraktivno silo nas je dandanašnji tolikanj prevzela, da si skoraj umišljamo kot nerealno vse, kar se ne da jasno izraziti z abstraktno govorico. Iz tega nagnjenja do abstrakcije in pod silovitim zanosom čuvstva si človeštvo venomer zida svoje „ideale“, dirja za njimi, a se nujno zruši, ker to ni več ideal, marveč idol. Takim idealom manjkajo vse one moči prvobitnih, neska-ljenih strasti. Erotični problem, ki obsega vsega človeka, tako fizijološko-gonskega kakor zavestno-duhovnega, boleha danes za pomanjkanjem teh primarnih sil. Duhovno je izkoreninjen, gonsko se je spačil.

S tem je Lawrence postal eden izmed najmočnejših klicarjev k re-formi spolnega življenja: nazaj moramo k zdravemu vrelcu vitalnega gona, če se ne želimo zdrobiti v vsakovrstnih hiperestetičnih, nevrotičnih, per-verznih oblikah moderne spačene spolnosti. Tragika pa je hotela, da se niti sam ni mogel ravnati po svojih normah, da je kmalu nastopil zopet pot nemirnega raziskovalca in zašel v čedalje brezupnejše zanke. Velike, zveličavne reforme, globlje usmeritve človeštva v zdravih erotičnih od-nosih niti sam ni prinesel. Jasno je to uvidel ob koncu svojega življenja, toda njegova velika zasluga je, da nam je pričaral z genijalno močjo vse spolno poželenje in uživanje brez hlimbe, brez namigovanja; imel je pred očmi animalnega človeka: dve bitji prežita drugo na drugega za užitek, pramočno, zversko. Pred skrivnostjo mesa in poželenja je zelo resen, prekipeva v zanosu, pobožno navdahnjen in goreč. Venomer vidi v mesu in krvi nepreračunljivo strahovito moč, ki ni zgolj fizijološka, ki sega v svojem najglobljem pomenu v nadnaravno sfero. Zavrača poltenost in ne pozna nobene ironije. Morda bi danes sam bridko trpel, da so nekateri njegovi spisi, ki so še najbolj resnemu bralcu težko čitljivi, ostali le snov skrajne lascivnosti (*Lady Chatterley's lover*, *None of That*, *Women in love*). Njegova knjiga je resna in žalostna in predstavlja tragiko človeka, ki je hotel biti vodnik brez velikih etičnih načel, brez priznanja velike krščanske teze o izvirnem človekovem padcu. Ni to karsibodi, da se

upreš tradiciji vekov, da trgaš tenčice in razgaljaš skrivnost mesa. S tem pa, da je razstrgal zastor, se mora v svoji onemoglosti pokloniti višji moči, ki je z njim zagrnila človeško dvojico. Zakaj, kako naj zadržuje tega slepega boga uničevanja? Njega samega je uničil in vendar želi, da bi ta sila ozdravila svet.

Kaj je torej vzrok, da je vse njegovo življenjsko delo splahnelo?

Odgovor na to vprašanje bo hkratu zavrnitev mnogoterih sličnih seksualno - etičnih reform, ki se javljajo vedno pogosteje in radodarnije. Omenili smo že zgoraj, da je človek v našem času izgubil svoje ontološko osišče in da je zaradi tega jel relativizirati tako naravne kakor nadnaravne vrednote. S tem se mu je stemnil tudi vid za presojo vsakega problema, ki je končno le zasidran v nadnaravno etičnih koreninah. Tak problem je bil in bo ostal erotični problem. Naše trdno prepričanje je — in to nam dokaže implicitno tudi Lawrenceova tragika — da je zabloda tem večja in reforma tem bolj jalova, čim bolj se oddalji od velikega krščanskega nauka o padcu človeka in njegovih posledic. Človek je izgubil svojo prvotno integralnost. Skozi vsa stoletja je in bo ostal erotično neuravnovešen in ni je človeške sile, ki bi mogla spraviti v sklad njegovo poželenje in njegovo naravno težnjo po notranji usovernosti. Na drugi strani pa vidimo še znak izkoreninjenosti človeka v etičnem oziru v tem, da ni več življenjsko povezan z velikimi centralnimi idejami krščanstva. Tudi v religijozno - etičnem pogledu je začel relativizirati vse višje podane pojme in vrednote ter rad absolutizira to, v čemer je sam relativen, odmika stvari v brezčasnost, čimbolj je sam pod vplivom hitrih časovnih sprememb. Če nam je torej pričakovati kake reforme, se bo to zgodilo le ob reformi vsega človeka v centralnem okolju religijoznih resnic.

Ne gre, da bi si zakrili obraz pred groznim spolnim razdejanjem, ki ga očituje naša doba. Strašna mehanizacija je posegla globoko v življenjski eros. Ljubezen, zakon, fizični erotični odnošaji: vse je zadobilo pečat plitvega mehanizma. Še hujša pa je porast neurejene strastnosti: bestijalnost, perverznost. Ljubezen je postala zabava in se prilaga toliko razširjeni literaturi, katere poslanstvo ni v drugem kot v komercializaciji napadov na npravstvenost. Zgubila je svoje patetično, pozitivno lice in postala igra, ki naj kratkočasi človeka v resnem poklicu, v materijalni borbi. V sportu, v planinstvu srečamo njen skriti, spačeni obraz. Pravi Eros nastopa danes v obleki Dioniza. Velika sreča ljubezni je redka v našem času.

Zakon pa je tista vez, ki je danes bolj ko kdaj ogrožena. V trenutku, ko se vsa človeška narava otresa individualnih odgovornosti in se skuša

sleherna erotična zabloda skriti pod plašč povojne psihoze in ekonomske razrvanosti, preživljamo globoko krizo zakonskega življenja. Idejno utemeljevanje spolne svobode, strašne neskladnosti bodisi zgolj fiziološke bodisi pretežno psihične v zakonu, tovariški zakon, zakon v treh, nesmiselne ločitve, napačna emancipacija itd. so črte, ki rišejo žalosten profil naši dobi. Lawrence je bridko tožil, da zakon ni več živ člen v velikem „ritmu kosmosa.“ Pretežavno pa je uvesti vsesplošno sanacijo tega konflikta. Vsak zakon je zase skrivnost, ki ga ne more prodreti niti umstveno niti čuvstveno noben tretji. V splošnem so malenkosti. V teh malenkostih se razgaljata dve naravi do zadnjih korenin osebnosti in čeprav so drugače, da, celó nasprotno usmerjene, vendar tvorijo pota globoke komunikacije dveh bitij. Pa je naravno, da se v zgolj „umskih“ trenutkih kdaj naravi ne strinjata, da tudi eros tu in tam vzvihra, a pri tako naravno zlitem in globokem akordu je to češče le prehod v še globljo, intimnejšo skladnost. Bistvena poteza v harmoniji dveh je v tem, da ostanejo v glavnem osebnosti neokrnjene, da pa je v podrobnostih nujna sub-, oziroma koordinacija. Ni dvoma, da je v dobi formalizma in mehanizma postala plehka, ozkosrčna, neodkrita vsa duševna komunikacija in da v takem času ni mesta ne za globoke, naravne, odkrite erotične odnose, še manj pa za globoko fundirano harmonijo v zakonski zvezi.

Grozna površnost, ki se naslaja nad publim in zasmehuje veliko ljubezen; živčna razrvanost, ki se razodeva v hiperesteziji in nejevolji do odgovornosti, do premagovanja, do žrtve; epidemično teženje po „svobodi“, bolešno nagnjenje do razkrojitve, do razbitja, kar je pač nujen nasledek take svobode, so znaki erosa v naši dobi. Usodna zmota je gotovo v tem, da mnogi poudarjajo nujnost narave, nujnost njenega udejstvovanja, njenih pravic, izpuščajo pa glavni vidik: da je v oblikovanju forme naravi človek odločujoči činitelj, ki naj jo razumsko usmerja in vlada. Važno je, kar slepa narava v svojih pravirnih močeh sama hoče, neskončno bolj važno pa je, kar bi človek z jasnimi sredstvi in z jasnim ciljem moral hoteti in sicer zavestno hoteti, torej etično hoteti. Zato je pričeti z reformo vsega človeka. Glavno pri tem pa bo, da pri erotičnem vprašanju ne pozabimo nikdar nemoči človeštva samega. V živalskem poželenju, v vse obsegajoči razbrzdanosti čutimo najbolj padec človeštva. Naša reforma v zdrav eros mora stati na živi zavesti prvotne izgube človeške integralnosti, na priznanju, da nam vse odkrivanje, vse teorije in psihoanalize ne bodo mogle mnogo pomagati, če ne bomo prešli k nadnaravnemu gledanju na ta problem.

Ludvik Klakočar

BEG V UMETNOST

*Mein höchster Wunsch ist, dir,
o Mensch, verwandt zu sein (Werfel)*

Povsod in pri nas se pojmi o marsičem in tudi o umetnosti ter njihovo življenjsko ostvarjanje ta čas bližajo stanju, ko se ideje začenjajo prodajati kot priročna gesla, ko duh postaja samo neutrušen zvodnik stvari in človek dvodimenzionalna, prelahko izmenljiva karta v igralnem sistemu slepih gospodarjev sveta. Preveč sem človek in preveč sem mlad, da ne bi moral z bolečino čutiti, kako se gubi iz nas vse, o čemer se da trditi, da je odsev boljšega, lepšega v nas, tistega visokega, kar nas edino dela ljudi, misleča merila in gibala veselja in njegovega trajanja. Izginja celo zadnja vez od človeka na človeka, smisel za dolžnost priznavati drugemu pravico biti človek. Vse hočemo tako, kakor smo sami. Zato si nihče ne želi ob sebi ljudi, osebnosti, nadomeste naj jih predmeti za primenjanje sistemov in teorij. Kdo je še jasno in zanesljivo, v sebi prepričan, da je še kaj na svetu zaradi njega? Veličina je zdaj, čutiti se sužnja nemogočih gospodov, zamisli, sestavov, dogem, koristi. Na njej, zlagani, raste vegasta lestvica vrednot, ki na vse strani kažejo v slepo. V konec, obup ali v odpoved do zmožnosti spoznanja in življenjskega uveljavljanja resnic, ki svet kljub vsemu še vedno samega sebe slepi, da so mu korenine za obstajanje, čeprav jih je že kdaj vrgel iz svojih praznih zakladnic. Misel ne sme biti več pogoj in potreba svobode, svoboda je milostna kost za do smrti izstradane, ki iz obupa, ne iz vere, morajo verjeti besedi. Kdo ne vidi, da so se celote življenja polastili topoumci, analfabeti, ki za izražanje in oblikovanje vsega, kar je poedincu in družbi dano živeti, trpeti in stremeti, ne potrebujejo več kakor enega sistema in petindvajsetih črk, ki vsakomur od zgoraj navzdol in s kakršnokoli silo zanikujejo in prepovedujejo možnost, da bi smel biti vse in iz vsega človek. Mnogo osnovnih resnic se nam zdi danes nepotrebnih, mnogo bistvenih potreb neresničnih, mnogo ustvarjalnih strasti smešnih: tistih smo najbolj potrebni. Teh se čedalje manj zavedamo, a brez njih ne bomo mogli nikamor, če hočemo ostati tisto, kar bi radi. Zakaj človek se ne more v bistvu izpremeniti, saj je preživel že toliko življenjskih sistemov kakor smrti, pa ni postal drugi in ni izgubil želje po lepoti.

Vsi vemo, česa nam je danes treba: nove družbe in njenega uspešnega. To si moramo vsi staviti za cilj. Pogoj zanjo pa je nov, resničen človek. To besedo lahko štejemo med največkrat izgovorjene v zadnjih petnajstih letih. Če je še ohranila vsebino, je to znamenje njene resničnosti, ker ta leta je večina lepih besed izgubila ves zvok. Vsako družbo

stvorijo ljudje. Vsako zamisel uresničijo nosilci. Kdor misli, da je en sam sistem zmožen ostvariti sebe, ta ni moder. Kdor bi hotel izključiti človeka kot celoto iz česarkoli, iz religije, iz družbene ureditve ali iz umetnosti, ne bo zmagovalec.

Biti umetnik, se pravi ustvarjati. Ta stara resnica ni moja. Ustvarjati pa se pravi, delati iz kaosa red, iz praznote polnost, iz prividov resnico. Strast in sila za ustvarjanjem je osnovno v človeku. Samo v osnovah, ki so nam dane brez lastne moči in lastnega hotenja, smo še lahko resnični. Nezavedno, kajti zavedno, tam, kjer nam bi bilo to dano po našem spoznanju, ne znamo ali pa nočemo več biti. Zavedno resničen biti, se pravi ustvarjati, ker resničnost je gibalno dejavnosti. Kdor je tak, mora ustvarjati, vsaj svoje življenje, ostvarjati v njega samolastni, enkratni tvorbi resnico in lepoto v novih, svojih oblikah.

Resnica je sama po sebi, njeno ostvarjanje po svetu pa obstaja le po človeku. Kdor resnico samo spozna, še malo ni storil vsega. Spoznanje je kaj lahko slučajen dar srečne ure, oblikovanje spoznanja pa je napor volje, hotenja in vseh borbenih sil v človeku. Življenje in delo sta merilo za stopnjo spoznane resnice in za resničnost človeka, ki ga vrši. Snovati teorije in ideologije je stara in najboljša človekova navada, ki se v njej javlja njegova prapotreba po boljšem in novejšem. Izpolnjevanje jih pa najprej na sebi in po sebi, je dokaz vere vanje in v njihov prodor, je znamenje velikega hotenja in iskrenosti ob njihovem spočenjanju, je ustvarjalni soj krog njihovih očetov. Umetnik bi danes moral hoteti vse to troje; kdor hoče to biti, ne more živeti dvoje ali še več življenj hkratu. Temu umetnost ni zabava, ne postranski zaslužek, marveč edino, kar mu ob takem pojmovanju more biti: življenjska pot in naloga. Življenja od umetnosti ni mogoče ločiti, med njima se napenja usodna povezanost, da mora biti eno začetek in konec drugega. Ali nas spoznanje ne sili, da moramo prav v pomanjkanju priznavanja te nujnosti iskati razlogov za šibkost naše umetnosti? Kdor to dvoje loči, ne more biti umetnik, zakaj umetnik ne more biti neresničen človek. In tudi etičen človek ne, ker laže. Laž pa ni resnica in ne umetnost.

Poznam vse teorije, ki trdijo to in ono o umetnosti in njenih nalogah v družbi. Tudi take, ki jo hočejo vprezati v jarem ljudem in dogmam. Vsi ti se zavedajo njene moči. Toda taka hotenja so nepotrebna, če je njihov zadnji cilj resnica, ker umetnost služi temu bogu. Toda ponavadi gre samo za pridobivanje uspešnih sredstev, zato so vsa taka prizadevanja zgrešena. Zakaj nič primarnega ne more postati sekundarno. Kjer se to godi, tam se začenja propad. Propad naše dobe te-

melji v razvrednotenju osnovnih resnic o človeku, o stvarstvu in o življenju.

Vem, umetnost bodi socijalna, kdo bi danes mogel čez to. Tako jo danes tudi hočem, saj drugačna ne more biti, ker je že v njenem bistvu, v dejanju to, da je socijalna. Imeti vse, se pravi, ne imeti ničesar sam. Kdor misli, da ima resnico in lepoto, je ne more imeti zase, če ne je škodljivejši od tatu. Imeti resnico in igrati se ob njeni posesti s tavajočimi dušami, je človeka nevredno. Edino poslanstvo človeka je, biti dober. Poslanstva umetnikov niso v najvišjem nič višja od poslanstev vseh ljudi. Kdor drugače misli, ne more biti umetnik, ker resnica in lepota sta nujna dedščina vsakogar, ki ima dušo. Največje človeške resnice si danes iščejo izraza ponajveč v trpljenju, ki je njihovo zrcalo in klic nam, da smo na marsikaj pozabili. Vendar pa mora umetnost resnico ostvarjati, ne pa jo ponazarjati, iz nje naj raste spoznanje principov in ne narobe, ker za popularizacijo raznih teorij je dovolj primernejših in manj vrednih sredstev kakor pa je poniževanje velikih vrednot do orodij.

Vsaka umetnost je borbena, ker je uveljavljanje novega po novem človeku. Ali pa vsaj uveljavljanje nespremenljivega po novih rokah. Komur tega spoznanja manjka, se nima za kaj boriti. Kogar žeja samo za ugodjem, ne more biti umetnik. Kdor pa čuti moč, biti struna, na kateri zvene vsi joki in vsi smehi sveta, ta bo našel svojo pravo pot. So časi, ko nihče ne more biti drugega kakor borec.

Vsakdo ima svoje mesto nekje v življenju, nekje v organizmu celote, kjer naj vrši delo, za katero živi. Toda, če se je kdaj zavest o najosnovnejšem zvanju izgubila tako daleč, da je skoraj ni več moči najti, se je danes. Kdo si upa še trditi, da je človek nadrejen vsemu, stroju in sistemu? Edini veljavni zakon je, biti suženj vsemu in vsakršnemu človeškemu delu. Postali smo reda nevredni: stvarnik je suženj stvari. Ta žgoča resnica se niti ne da nikjer več oznanjati, nihče ne more več slišati, da je človek padel s prestola bogov in mu ostal podnožje. Resnic prenese človek mnogo, samo o sebi je ne more in to je najhujše v hudem.

In vendar — komur je dano spoznati red in nered in laž, ne sme molčati niti v času laži, v kakršnem moramo živeti danes in še zlasti v tesnem in mučnem okolju sodobnega slovenskega življenja, ko moramo biti srečni, da nimamo nikogar velikega več med živimi, ker bi jim bilo življenje med lažnivimi poveličevalci njihove slave hujše od molka, ki ga moramo čutiti mi. Nočem biti drzen, da je nam danes samo še v umetnosti mogoče govoriti nekaj resnice. Vse drugod je zavladal red iz laži, ki dela ljudi za resnico nedostopne. Zdi se, da se naglo bližamo

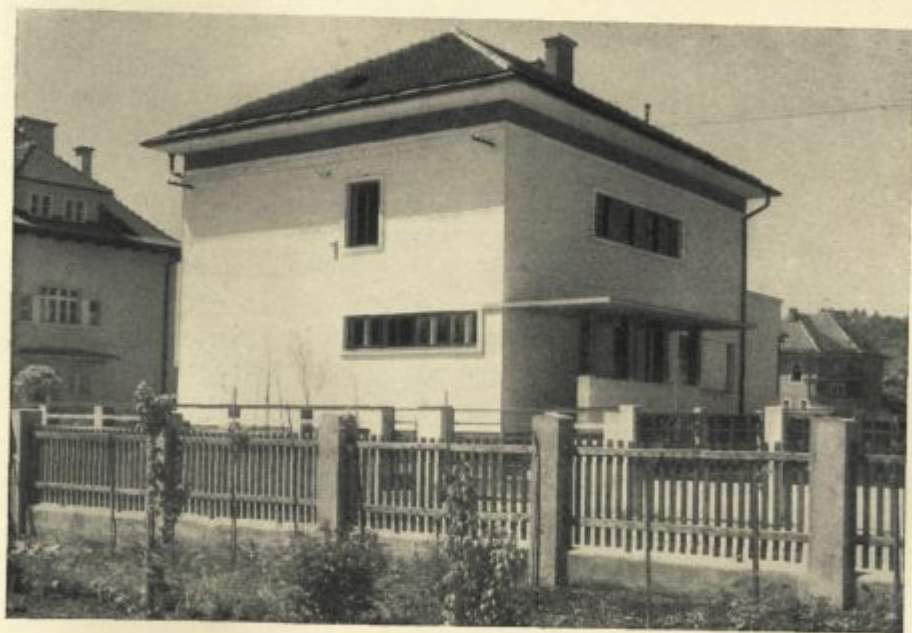
somraku človeka in somraku duha. Kdor tega ni spoznal, ga ne gre obsojati. Večina ljudi mora biti danes slepih. Mnogo jih niti ne ve, da so kdaj bili ali da bi morali biti drugačni. Umetnost je še edina oblika resnice, za katero je večina ljudi dostopna. Ne trdim, da vsa umetnost, toda ta beseda mi služi samo v svojem najresničnejšem pomenu. Zdi se, da so ljudje vse druge načine za oznanjanje resnice prekrojili v krinke za svoje spačene obraze. Danes tako usodno hitro najdemo soglasje med najbolj nasprotujočimi si teorijami in praksami, da nam to mora kazati, da gnijemo. Veliki ljudje so za ustvarjenje soglasja med enim principom in eno prakso porabili eno življenje, mi to opravimo tako hitro in tako pogosto, da se nam iz enega življenja rodi samo zmeda in razkol. Tako smo si znali religije prebarvati v sisteme brez Boga in brez človeka, ostvarjanje idealov se je sprevrglo v materijalizem. Kdor to pozna, ne sme molčati, če se hoče imenovati etičnega. Zaradi sebe in zaradi drugih. Preprost je lahko vsakdo, nihče pa nima pravice biti slep ali neumen. Bičati ljudi, se ne pravi, prezirati jih, zakaj v vsakomur bi preziral svojo podobo.

Cilj vsakogar, ki ima spoznanje in klic, mora biti hotenje, storiti vse ljudi tako človeške, kakor je sam. Ni človek, kdor ni vsaj enkrat začutil potrebe, biti luč, ne samo odsev, biti klic, ne le klica odmev, biti strunar, ne le strune ubiti glas. Pomagati do tega vsakomur, je dolžnost vseh, ki jim je dano spoznanje oblik in bistev.

Ljubim življenje, kakor ljubi človek stvar, ki jo ima edino, in daleč mi je, da bi se bal njega in borbe. Umetnost pozna dva globoka vira svojega nastanka: ljubezen in smrt. Ljubezen je ostvarjeni princip življenja, smrt pa je njegova usoda. Okrog smrti in poudarjanja njene odločilnosti v vsem se je gibala pretežna večina našega umetnostnega ustvarjanja. Iz tega ne more vzrasti velika in živa človeška umetnost, kajti v njej kakor v vsem človekovem nehanju je in mora biti življenje več kakor smrt, če hoče prvo kakor drugo biti rast in ne deklinacija v sence. Umetnost ni udajanje v usodo, temveč borba proti nji. Nam vsem je potrebno strastno hotenje in titanska volja za življenjem, če hočemo obstati. Dajati smisel zanj bodi skrivnostno materinstvo umetnikovega poslanstva. V njegovi širini najdejo mesta in smisla vse drobne in vsakdanje potrebe in strani življenja. Zato pravo umetniško delo ne more nobenim bolj ali manj praktičnim pojmovanjem, če so stvari in ljudem primerno globoka, udarjati nazoper. Vem pa tudi, da življenje ni shema, ne sistem, da mora ostati v njem nekaj neutesenjenega, neutesenega in svetega, kar gre čez vsa dognanja, uklenjena v formule in kar ga dela

Hranilnica Dravske banovine v Mariboru —
(Saša Dev. Jaroslav Černigoj)

Vila v Ljubljani (V. Mušič)

življenja vrednega. Nočem tistih, ki bi v svoji omejeni in nizki preprostosti hoteli razčarati vse lepote in vse skrivnosti, ker so jim nedostopne. Tudi brez tega je dovolj praznote na svetu. Segati in stremeti v meglo ali v fatamorgano je boljše, kakor strmeti v praznino. Kitica večernega razpoloženja v stari pesmi je lahko človeško koristnejša kakor deset snobističnih programov te ali one vrste, ki ne pomorejo niti lastnim očetom.

Skušati dajati izraza zadnjemu, kar je dostopno človeškim segljajem, v odsevih resnice — to je naloga, ki je vredna vsakega človeka v katehizirani družbi in na kateremkoli mestu v njej.

In če se mi neubranljivo zdi, da mi je to možno samo po poteh, ki drže skozi Apolonove gaje, ni v tem nobenih nadčloveških želja ali umikanj ali domišljavega osamljanja samega sebe, temveč je to le sklep, ki ga je rodil najrealnejši vzrok, ki more v človekovem življenju odločati: spoznanje nujnosti. Vem, da bom svojo nalogo vršil samo tam, kamor čutim, da me kličejo vsi glasovi, ki sem jim dolžan posluha. Vem tudi, da ljudi žeja prej po resnici in po lepoti kakor po čem drugem. Služiti njima, se pravi služiti človeku: sebi in vsem. Kadar je človek najbolj umetnik, je vsemu človeškemu najbolj blizu.

Umetnost je primarno oblikovanje človekove strasti za večnostjo. In beg za tem klicem ni beg iz življenja, ne beg pred resnico, marveč ustvarjalni, blagoslovljeni mir za obojim,

Mirko Javornik

K NOVEMU STAVBARSTVU

I

Že dvoje, troje desetletij stoji v ospredju svetovnega umetnostnega dela stavbarstvo in zdi se, da so se i slikarstvu i kiparstvu iztekle ure. Tega prvenstva ne gre pojmovati drugače kot znak pojava nadčasovnih in nadnarodnih problemov one oblike resničnosti, ki se v zagonetni kontinuiteti ostvarja in usovršuje. Kakor moramo v grškem kipu poleg tega, da ga pojmuje kot najčistejši izraz helenske psihe, videti tudi nekončni izraz, prehodni štadij ostvaritve one realitete, ki jo nujno zahteva naše doživljanje plastičnega umotvora kot svoj predmet, tako moramo tudi v modernem stavbarstvu videti poleg najprikladnejšega izraza modernega realizma usovrševanje in iskanje bistvenosti arhitekturne misli. S tega vidika se hočemo tu ozreti na njen nadčasovni problem, ki ga zgolj opisno-pragmatično mišljenje ne more razumeti.

Prvenstveni položaj moderne arhitekture je osnovne, načelne važnosti in kdor danes išče izhoda iz umetnostne krize, mora svoje razmišljanje opreti na spoznanje njene osrednosti. Dandanašnji ljudje radi nagibljejo k temu, da zaradi onih maniristov, ki so neizbežna posledica novih gibanj, zavračajo celotno novo arhitekturo kot pojav golega utilitarizma in mehanizma, ki da za celotno življenje kot delna zabloda nima nikakega pomena, češ ko se bo čas uletel, se bo čas že povrnil k oblikam tradicijske arhitekturne umetnosti. Dejstvo je sicer res nepobitno, da prevlada onega realizma, ki o njem govori ta knjiga na uvodnih straneh, ni umetniško nikjer tako očitna kot v svetu novega stavbarstva, nastalega na podlagi modernega gospodarskega in socialnega reda kot reakcija zoper formalizacijo in sterilnost stavbarstva. Toda tako odklanjanje je zmotno, moderna arhitektura ni zabloda, s tem, da se je povrnila k smotrni smiselnosti, se je postavila na edino pravilno in za bodoči razvoj tudi dovolj močno točko. Potreba je, da smo si glede tega na jasnem.

Arhitektura je izmed umetnosti z izjemo najčistejše umetne obrti panoga z maksimalno smotrnosjo in smiselnostjo, ideja, gradnja, konstrukcija, izvedba, vse jo približuje sferi praktičnega, logičnega predstavljanja. Človek je arhitekt, kolikor je logik in praktik, t. j. kolikor dosega v teh kategorijah pravo resničnost, ali pa ni arhitekt. Ta trditev vsebuje za tradicionalno idejo stavbarstva zelo malo in vendar ne more vsebovati več za misel, ki se skuša orijentirati pri osnovah. To edino dejstvo je odgovor na vprašanje, kaj usposablja ravno arhitekturo za tako vodilno vlogo, zgodovinski razvoj pa to stanje le še podkrepljuje.

Moderna fenomenološko usmerjena estetika za stavbarstvo še ni izdelala onih studij kot na pr. za posamezne slovstvene oblike in tako tiči problem estetsko ter umetnostno - teoretsko še vedno v starih tirih bolj za plastiko ko za prostorno umetnost veljavnih dognanj. Ako poiščemo počelo tega naziranja, ga najdemo v renesansi in humanizmu, ki je kot nova osvojitve antike za kasnejši razvoj odločilen. Z renesanso je življenje privzelo nase slavnosten, monumentalen značaj trajno svečanega in estetsko pomembnega gibanja: življenje — umetnina. Človek se je zaril v antiko in našel marsikaj, česar ni videl in doživljal v tradiciji komaj minulih stoletij, ki so bila zanj maniera gotica, maniera barbara. Kako osnovna je bila ta revolucija, nam na področju arhitekture priča usoda onega stavbnega tipa, ki je vladal, rojen v pozni grški antiki, ves srednji vek, namreč bazilikalnega prostora. Bazilika — pomnimo dobro — prvotno tržna stavbna tvorba poznogrških mest, porojena iz duha helenškega internacionalizma, postane edina sprejemljiva kulturna zgradba dotlej

brezdomne krščanske vere in preide v srednji vek kot edini razvoja in nezaslišanega bogastva sposobni stavbni tip. Ob začetku renesanse pa jame ta simbol skupnostnega, kolektivno - osebnostnega duha nenadoma hirati in problem renesančnega arhitekta je boj med tem za novi čas mrtvim in med novim, tudi v pozni antiki od Rimljanov zelo genialno načetim, a neizpeljanim redom centralne stavbe, ki je njena ideja nasprotna longitudinalnemu. V Sredozemlju pomeni centralna oblika že od pamtiveka nekaj monumentu, spomeniku podobnega, nagrobnik, in če stavbo, tedaj utrdbo, grad, kar pa ima renesančni arhitekt povedati, izraža edino s centralno obliko, ki kar najbolj nasprotuje arhitekturnemu realizmu in utilitarizmu srednjega veka. In poslej ta idealistični lik ne izgine s površja, nego postane ta humanistični simbol poveličevanja človeka vzor vsem sledečim stoletjem in nobena originalna zamisel ne more več mimo.

Ali je ta arhitektura še arhitektura v onem pomenu besede, kot je to bila grška bazilika, rimski kolosej, srednjeveška katedrala? Komaj. Nastala je v času, ki je v njem prostor sam prevzel značaj ornamenta, v kupolasti centralni zgradbi prostor živi samosvoje življenje in ne pozna nikake službe izven sebe ležečemu smotru, razen zakonu imanentnega estetskega lika (kolikšna razlika s Panteonom). Prostor še ni bil nikdar tako samostojen estetski organizem kot v renesansi, ko je prešel pod vpliv zakonitosti arhitekturi podrejenih umetnosti in izgubil svojo primarnost. Ta prostor je tedaj postal prava plastična tvorba, rojena iz duha kiparja, iz kiparskega antropocentričnega duha, in nujno je bilo, da se je tedaj izvršilo tudi ono zblížanje, ki na podlagah romanskega stila ni hotelo z mesta, namreč razmerje med notranjščino in fasado. Iz enotnega likovno plastičnega občutja je nastala renesančna arhitekturna umetnina kot največji kip te dobe in barok ni imel k temu problemu povedati nič drugega kot da je ta plastični lik postopoma spremenil v slikovitega.

To dejanje renesančne dobe ni važno le zategadelj, ker je postalo podlaga in vzor vsega kesnejšega pojma o arhitekturnem ustvarjanju, nego tudi ker je osnova vse arhitekturne estetike novejše dobe. Z akademjsko tradicijo se je ta vzor ustalil kot edino pravilni primer stavbarskega umotvora in postal učni predmet na fakulteti. V tem štadiju se je pričelo 19. stoletje, eno najbolj neplodnih poglavij stavbarske zgodovine. Vsebina renesančne forme je bila že zdavnaj mrtva in se je ohranjala le še po izobrazbi, ki je prejela svoje podlage istotako v tej dobi, dočim se je kretalo življenje v popolnoma drugih smereh. Tudi socijološkega nosilca te umetnosti že zdavnaj ni več bilo, ker je bil zatonił s francosko revolucijo, na njegovo mesto pa je stopil meščan. Zato ni

nič čudnega, če je ta некоč živi svet jel razpadati v golem formalizmu ter postajal odvišen ornament, to pot res da še na svetu meščanske aristokracije, vendar že nosilca, ki mu je bila zadeva duhovno pričujoča le po umski črti humanistične izobrazbe, in le s takim možem je ta arhitektura računala (prim. J. Gantner, *Revision der Kunstgeschichte*, 1932, 70). Življenja za vsem tem ni bilo več, zato pa se je ta ideal tembolj ohranjal po akademijah ter odtod izvršil one nepregledne vrste historicistične arhitekture z nemogočimi prostori, kolosalnimi fasadami, uporabljanjem monumentalnega gradiva i. t. d. Iz te popolnoma nesmotrne in eksistencijalno protislovne arhitekture se je izvršila ona za 19. stol. tipična ločitev inženjerja od arhitekta, ki nam stanje najbolj nazorno kaže. To dogajanje nosi v sebi mnogo tragike. Odrinjen iz realnega prostora v svet duhovne debate in takorekoč v delavnico filozofa, je retrospektivni stavbarski stil jel sploh izgubljati smisel za naloge arhitekture in se je prezelo posvetil posameznostim, risbi, „vsa naša nova arhitektura je iznajdba ob risarski deski“ (A. Loos), studiju antičnih form, ki so začele dvigati zahtevo nepravilne normativnosti, dokler ni končno od vsega tega resnično ostala samo posameznost, originalni detajl kot simbol zapadlega sveta, romantična pesem satirja o izgubljenem gaju. Te osamosvojene in smisla oropane sestavine niso le prešle v rokah teh arhitektov skozi vse faze duhovite izraznosti in se pojavljale zdaj tu zdaj tam kot poslednji odsevi nekdanje slave, nego so postale tudi izhodišče arhitekturnega ustvarjanja, motiv stebra, portika, kolonade, centralnega prostora je bil največkrat tista primarna oblika, kateri je arhitekt podredil praktični značaj naročila in postavil red na glavo (prim. W. Herrmann, *Deutsche Baukunst des XIX. u. XX. Jahrh. I. 1932*, 72). Psihološka struktura človeka, ki mu je ta razkosani svet še domnevno poln vsebine, pa ne temelji več na poznanju in razumevanju celote, kar je izključeno, temveč na veri v dogmatično pravilnost, ki je ne razume, a vanjo veruje in ki jo spremljajo občutje romantičnih vsebin, večno slavnostno razpoloženje, ter često čuden kulturni protest.

In vendar, to stoletje je tudi v onih arhitektih, ki so z delom še podlegali tradicijski formi, že poganjalo spoznanje o potrebi preusmeritve. Semper je v svojih teoretskih spisih pogosto zastopal mnenje kot je sledeče: „Samo enega gospodarja pozna umetnost, potrebo“. Nič manj jasne niso precizacije nalog bodoče arhitekture pri glavnem arhitektu prve polovice 19. stol., Fr. Schinklu, ki je za svojo dobo eden najnaprednejših arhitektov. Enake sodbe imamo iz istega časa tudi v Franciji. Dela sama seveda še niso to, kar si zamišljajo njih avtorji in njih najrevolucionar-

nejša še vedno loči cel svet od nove dobe, ki se je istočasno odražala v delu inženjerja. Zlasti je reči to tudi o tvorbah poznega 19. in 20. stol., ki so nastale sicer iz načelno modernega občutja, a v rektrospektivnem smislu, kot je na pr. delo O. Wagnerja. Ni slučaj, da je pri tem umetniku centralna forma povzročila ono, kar moderna zavrača, namreč plastičen umotvor (prim. R. Ginsburger, Frankreich. 1930. 83). Prvotno pravilno stremljenje, obnoviti smisel stavbarstva iz duha smotrnosti in posredno umetne obrti ter ustvariti novo, skupno umetnino (Gesamtkunstwerk), je spodletelo zaradi neizbežne dekadence teh form, ki je tudi usoda obrtno navdahnjenega Jugendstila. Tu ni bilo nič več mogoče napraviti in le dokaz tega je, da je v stilno istem območju eklektično idejo centralne gradbe, torej v slutnji stare antropocentrično-plastične likovne zamisli porabil za osnutek svoje arhitekture kipar — Meštrović pri Cavtatskem hramu. Stilna arhitektura, dokument historizma, je bila zapisana propadu.

II

S tem trenutkom se je dokončno razbila zelo stara oblika in na mestu, kjer je nekoč stal tradicijonalistični inventar, se danes nahaja bujna in aktivna moderna praktična arhitektura. Medtem ko je večina arhitektov še sanjala o templjih, mavzolejih, akropolah, katedralah in palazzih, je inženjer s spoznanjem tehnike in novih gradiv postavljaj spomenike nove realnosti, mostove, viadukte, tovarne, vzpenjače itd., priče obsedenosti od racijonalističnega pionirskega duha, ki ji ni para v zgodovini. Težko je reči, da bi se mogel kdo z vsem tem strinjati, toda zdaj je tu in gre le za to, da spoznamo v novem redu svoje mesto. Človeštvo živi v nesentimentalni situaciji, ki je ne oblikuje več posameznik, nego nevidna sila abstraktnih činilcev, posledica kot izvor domisleka, postaviti življenje v racijonalno organizacijo in mehaniko pregledljivih sestavnih delov. Človek kot posameznik neizbežno propada in prava podoba tega stanja je moderna arhitektura.

Njene osnove je položilo tehnično pionirsko 19. stol. z nepregledno množico zgolj prometu, industriji in trgovini služečih stavb, z najdbo novih konstrukcijskih metod, gradbenih snovi in tehničnih možnosti, ki so tako nepobitno fundirale način bodoče arhitekture, da o povratku ni več mogoče govoriti. To stoletje in začetek našega označuje prevlada utilitarne zgradbe, radi česar se je tudi razširilo mišljenje, da je ta pojav postranskega pomena, kar pa je enaka zmota kot če bi kdo mislil, da je bila tudi grška bazilika postranskega pomena za nadaljnji razvoj arhitekture. Zmota je to še v tem smislu, ker moramo priznati, da je tradicijonalistična

arhitektura 19. stol. izgubila poslednji ostanek predstave o svoji nalogi in da pomeni ta radikalni prodor smotra in potrebe tudi načelno pravilen nastavek: začetek pri psihologiji arhitekturne tvorbe, ki se strinja s povratkom k psihologiji človeške tvorbe. Osnovna moč te nove resničnosti je bila tolika, da ni uspel niti eden izmed poizkusov, obnoviti streho in dom človeka iz drugih podlag, zlasti ne poizkusi obnove iz porabne umetnosti in umetne obrti, ki so se končali z obrtno penetracijo stavbarstva. Proces razvoja te arhitekture še ni zaključen, idejno-psihološko je utemeljen, toda tehnološko praktično je še vse v vretju, marsikaj, kar se inženjerjem zdi ta hip važno, bo jutri pozabljeno, zlasti obilica standardiziranih in normaliziranih sestavin ter gradiv, ki v njih nekateri vidijo že kar smisel nove arhitekture. Na delu so tudi že dekoraterji, ne samo v Franciji (Ginsburger, ist. 84), nego tudi pri nas, in vsečni popularizatorji nove arhitekture, ki jih nikjer ne manjka in ki bi bili rojeni v 19. stoletju gradili kolodvore v obliki cerkva, mavzolejev in podobno. Toda poleg teh izrodov novega gibanja imamo opravka z elementarnim dogajanjem, ki o njem lahko trdimo, da je iz pionirske dobe 19. stol. stopilo po veliki vojni v znamenje ustvarjanja novim razmeram primerne človeškega bivališča, njegovega stanovanja in naselbine. Odtod izvirajo velike naloge arhitekta v našem času ter onega, ki skuša osvetliti njeno poslanstvo.

Arhitektura je tam, kjer je zajeta kot oblikovani smoter, prava in pristna umetnostna resničnost, ki jo označuje to, da življenju oblike predpisuje. V resnično stvariteljskih in prodornih dobah imamo zato opravka v glavnem z arhitekturo. Ta njena neposredna zveza z življenjem izvira iz njenega elementarnega značaja. V nasprotju z njo sta slikarstvo in plastika, ki tam, kjer arhitektura je resničnost človeškega bitja, ograjena in ostaljena v prostoru, o isti resničnosti le posredno govorita, takorekoč skozi šifre in simbole, skozi njegovo estetsko ravnino, dočim arhitektura neposredno kot gola smotrnost eksistence. V redu vsakovrstnih oblik eksistence pripada arhitekturi značaj postulatorne umetnosti, česar o sliki ne moremo reči, kajti njeno mesto je dano šele po ustvaritvi življenja od strani arhitekta. Iz tega nujno sledi, da moramo, kolikor hočemo z voljo sodelovati pri ustvarjanju prihodnjega življenja, imeti do arhitekture neko posebno, opredeljeno in logično jasno razmerje in da nam ona ne sme biti objekt kontemplativno-esteticističnega uživanja. Skozi vse 19. stoletje in prej je pa dejanski stala na ravnini slike in kipa. Ta obrat naše osebnosti in volje k sferi arhitekturnega ustvarjanja je važen, ker je življenjsko in duhovno konstitutiven. S tem, da smo ga napravili, smo porabili možnost, oblikovati času obraz po svoji zasnovi.

Komur gre za to, da bo življenje bodočih dni vredno, možno ter pristno, pa še več: da bo tako, kakor njegovi predstavi odgovarja, ta je v sedanji dobi aktivno posegel v arhitekturo ter jo uporabil kot neobhodno sredstvo novega življenja. Po tem lahko presodimo, kje leži teža ter inicijativa časa, iz njih sledi naša naloga ta hip. Kdor je do novega stavbarstva indiferenten in se udaja iluziji historicističnih tipov, ne živi v sedanjosti, ravno tako pa moramo tudi o arhitektu reči, da oblikuje podobo novih dni zagotovo samo tisti, ki ne trati smisla arhitekture z duhovičenjem, modo in kakršnim snobizmom, nego išče z vso mujo rešitve glavnih problemov sodobnega časa. Ti so dani tam, kjerkoli se možnost nove arhitekture ostvarja iz osebnostnega razmerja do novih sredstev kot izrazil na eni in do novih nalog na drugi strani. Med poslednjimi gre zlasti za stanovanje in naselbino človeka kot podlagi novega človeškega življenja, naloga, ki muči vse velike arhitekta tega časa.

III

Situacijo slovenskega stavbarstva označuje možnost lastnega dela po ustanovitvi stolic za arhitekturo na univerzi, s čimer je bil dan nastavek tradicije. Kot pri učencih Wagnerja stoji pri obeh naših arhitektih - učiteljih, Plečniku in Vurniku, v ospredju ideja skupne umetnine, prerrojena iz duha umetne obrti in značaj te umetno-obrtne strukture je dovolj opazen v njihovem arhitekturnem delu. Opazen je pa tudi zlasti pri generaciji onih učencev, ki je v povojnih letih reformirala našo opremno tehniko, pohištvo itd., čemur moramo ponoviti isti očitek zgolj umetno-obrtno rekreiranega smotra, ki smo ga zgoraj omenili. Toda čas hiti mimo tega sveta oblik, ki v njegovem rokokojskem stilizmu nekaterih že vidijo dokončno realizacijo arhitekturne misli in mimo popularizatorjev ter eklektikov raznih stilnih programov, ki mešajo sestavine funkcijonalističnega stila z elementi Plečnikove in Vurnikove šole.

O faktičnem stiku s sodobno arhitekturo moremo zato govoriti šele pri delu onih mladih arhitektov, ki so prišedši iz šole začutili ogromni prepad med idejo in resničnostjo in ki skušajo zaradi tega svoje udejstvovanje fundirati z logično predočitvijo smotra, ki naj iz njega sledi tudi zunanja forma ter tipika stavbe. Njihovo delo je otežkočeno zaradi tega, ker v našem malem prostoru ni niti danes niti ni bilo prej nikake izključno tehnično strukturirane naloge, kjer bi se mogel konkretno udejestviti karakter novega stila. Problem je zato ta, kako preko in proti sredstvom akademije fundirati umetnino novega stila na onih nalogah, na

katerih njena izrazila v Evropi niso nastala, ki pa so v našem še vedno patriarhalnem prostoru edino dane, namreč na tipu hiše.

Naši podobi vrste družinskih hiš za Bežigradom v Ljubljani (arh. Fr. Tomažič) in palače banovinske hranilnice v Mariboru (arh. Dev, Černigoj) nedvoumno kažeta, kje se za nas pričenja moderni slovenski arhitekturni problem in stil (žal, da ni bilo mogoče dobiti primernih podob za moderni, iz stvarne koncepcije oblikovani tip vile). Oba spomenika nosita še bogate sledove prehodne dobe in šole, toda v okvirju cele naše povojne arhitekturne delavnosti sta to primera najgloblje zagrabljene in najkonsekventneje izpeljane rešitve. Palača banovinske hranilnice stoji na danes mestno - stavbno popolnoma nemogočem mestu in bi mogla učinkovati šele, če bi izginile vse sosedne in nasprotno hiše, zato tvori nekako tuje telo v okolici. Iz tega dejstva je razumljiva nekoliko previsoko proporcijonirana lopa. Vendar oblikovana je iz notranjega prostornega lika in kaže prevlado novega, vodoravnega reda, ki je odpravil neugodni vpliv starega fasadništva.

Družinske hiše za Bežigradom so v zelo samostojni in napredni formulaciji še bolj inervirale arhitekturo iz talnega načrta in razrušile stari idealistično mišljeni red. V okvirju celote je še spoznat en detail, toda to ne pomeni mnogo spričo popolnoma zrevolucioniranega prostornega lika, ki se na severni strani zlasti izraža v posledici izstopajočih stanovanjskih kompartmentov ter ustopajočih hodnikov. Vidno je, kako se tu oblikuje celota iz smotrnega doživetja prostora, prvič v slovenski arhitekturi se je tu izvedel tako mogočen okret stavbe k obdajajočemu jo vrtu, s katerim tvori organsko celoto. Padli so vsi principi simetrije in dekorativizma, funkcionalno razgibana južna stran dovolj jasno govori o notranji uredbi v novem smislu, severna stran pa nam prikazuje boj za novi arhitekturni izraz v pojavu velike gladke površine in v slovesu od starega tektonsko - konvencionalno omejenega reda ter v odprtejšem zamisleku. Ne vidimo nikakih stebrov in ogredij, ornament je izločen, streha je nizka, stavba vzbuja vtis lahkote in prehaja v okolico, iz njene celote pa veje iskreni duh stare benediktinske in zgodnje srednjeveške samostanske arhitekture, ki se ji moderna po svojih novih nalogah in težnjah često približuje.

Kot celota na zemljišču je stavba nehote važno telo v okvirju regulacijskega problema, ki o njem ne vemo, ali se bo nanjo oziral ali ne. Gotovo pa je, da volja, ki se je tu izrazila, ne more obstati le pri tej zgradbi, nego mora preiti prej ali slej k organizaciji večjega teritorija in k uredbi stanovanjskega kompleksa, tedaj k ustvaritvi naselbine kot naj-

Iz filma Triglavske
strmine (M. Badiura)

Iz filmov o Dolenjski
in Ameriki (B. Jakac)

jasnejšega tipa naloge, kjer je možno poseči v oblikovanje bodočega slovenskega življenja in njegove zemlje. Da bi v teku sledečih let pre-
jeli še več tako smiselno in organsko iz doživetja časovnega problema
rastočih ter našega človeka v takem duhu preoblikujočih umetnin in da
bi nam odtod prišla končno tudi rešitev vrhnje naloge našega stavbarstva:
organična stavbna ureditev slovenskega deželja in mest.

Rajko Ložar

PRVE PRIPOMBE K SLOVENSKEMU FILMU

Pogledi na sodobno in preteklo stvariteljnost slovenske ljudske
umetnosti nam nazorno odgonetajo pozitivne in zlasti negativne strani
prvih slovenskih filmov, ki njih nedostatnost izhaja v bistvu iz istih kul-
turnih osnov kot n. pr. razne pomankljivosti legend ali drugih ljudskih
tekstov in verzov. Tako ima slovenski film zgoraj sodobno fotografsko
znanje, primerno večnost, ki ustvarja in nakaže le v detajlu vrednote, ki
pa celote in figure ne obseže in tudi v skrivnosti filmske gibljivosti in
v razmerja med obliko in snovjo filma še prav nič ne prodira, spodaj
pa slovensko ljudsko monotonost, neiznajdljivost, nesposobnost doživljanja
pokrajine in človeka, kar vse lahko izrazimo v stavku: notranja kultura
slovenskega filma je izletniška kultura. Stvariteljska moč oblikovalca slo-
venskega filma tiči zlasti v fotografski in meščanskoturistični kulturi, ne
pa še v drugih prepotrebni elementih, ki sestavljajo tak ljudskoumet-
niški izdelek, kakor je film. Kritika, ki ugotavlja ta dejstva, se pri tem
naravno že opira na možnosti, ki so bile dane v slovenskem pokrajins-
kem okolju in v okvirju skromnih sredstev, kakor tudi na namernosti
tvorca, ki se moramo nanje zlasti ozirati pri filmu Božidarja Jakca.

Iztočišča filmov B. Jakca (Dolenjska — Amerika) nam je v prvi
vrsti poiskati v značaju njegove slikarske kulture, pa naj je ta slikarski
potniški dnevnik ali pisan tok pastelov. V tistem trenutku, ko je v Ja-
kčevem slikarstvu prevladala snovnost v tolikšni meri, da je borba za
obliko povsem izginila v obilju pastelov, tedaj je bil korak k fotografski
obrti umetnosti in filmski kulturi nujna in naravna posledica tega stanja,
zadnje, poslednje dejanje slikarskega razvoja, ki mu ni usojen noben
prodor, nego zgolj večno vrtenje v povračljivih krogih. V vsakem pri-
meru, ko umetnika snovnost tako čarodejsko zvabi v svoje mreže, je
možno praktično edino potovanje in potovanje, film in vedno le film,

ki se pomika po izletniških črtah. Zatorej nam film B. Jakca, kot bližnji odmev njegove slikarske usode, ne kaže mnogo oblikovno pojmovanih in gledanih prizorov, pač pa izvečine ilustrira pot, ki je bogata na snovnosti in povračljivosti oblikovalcu priljubljenih motivov. V resnici nam film B. Jakca prikazuje ves oni motivni svet, ki nam je tako dobro poznan iz njegovih najboljših slik, postal je istoveten s sliko in kmalu ne bo več meje med njima — kaotično stanje, spričo katerega moremo dvomiti o oblikovnem napredku i slike i filma. Pač pa so posamezni prizori v Jakčevem filmu, ki nas prav zaradi tega, ker so slikarsko gledani, prepričujejo o liričnih lepotah prikazanega predmeta. V tem pogledu je Dolenjska nudila B. Jakcu vsekakor mnogo več nego Amerika.

Tudi v „Triglavskih strminah“ (tekst J. Jalen, režija Ferdo Delak, St. Tomišek, posnetek M. Badiura), preurejenem odmevu skalaškega filma „V kraljestvu Zlatoroga“, ki ga predstavlja boljša enotnost in zaokroženost, živost vstavkov v celoti še vedno medlega dejanja, moramo gledati nekak izletniško - plezalski dnevnik. To dejstvo podčrtava naše stalne sumnje, da v slovenskem gorskem plezalstvu in turizmu sploh ni nobenih večjih doživetij, da naš alpinist goro zgolj tehnično-plezalsko obvladuje in ve o njej poročati le plezalske dnevnike in da se še ni premaknil preko romantičnega navduševanja in tehnično-plezalskega obvladovanja gorskega prostora do kakih globljih miselnih obsegov. Potovanje in plezanje našega alpinista je izlet, na katerega dekorativno naveže puščobnega, le domačinu intimnega letoviščarja in rožmarinsko ljubezen s kmetiškim dekletom, ki se v svojem višku pretoči v meščansko neduhovito končnico o zakonskih dolžnostih.

Izlet je tudi podlaga marsikaterim slovenskim leposlovnim izdelkom (Trdina, Mencinger, Levstik), z vidika teh slov. tekstov imenujemo film „Triglavske strmine“ izletniško formo in propagando za slovenske kraje in ljudi, ki v svojem kmetiskem delu in običaju resnično rešujejo film. A čim bolj se njegov človek (trije plezalci) gubi v goro, tem bolj osameva in tem vidnejše so vrzeli dejanja, ki je ponekod prav nerodno, prisiljeno in neosnovano uprizorjeno.

Isto je reči o filmu „Fantom Durmitorja.“ Oblikovna in vsebinska nemoč filma nikakor ne more dostojno zastopati jugoslov. filmske umetnosti v tujini. Nedavni češki film „Pred maturo“ v vsakem pogledu služi za vzgled, kako se film ustvarja in daje negativno oceno naši filmski produkciji, ki tiči za zdaj v oklepu izletniškega poskusa, nezrele snovno-oblikovne filmske miselnosti ter davne ljudsko-umetniške nedognanosti.

Boris Orel

Ta strašni čas

Vilko Ukmar

TA STRAŠNI ČAS

Vilko Ukmar

TA STRAŠNI ČAS

Ta strašni čas, neurejeni čas
poplavlja z nemirom iskanje
vse naše — in naše smeri
lomi in ubija nam sanje.
Zločin zakrament, zakrament je zločin,
bolest je z ljubeznijo speta —
oropana tiha svetišča so src,
kot da so zakleta, prekleta.
Iz mrzlih in zapuščenih selišč
pa plovejo sive, obupne molitve
navzgor, kjer je mir in ljubezen in blišč —
evropski človek si išče rešitve . . .

Srečko Kosovel

p i-ska- - -nje vse na- - -še
p po-pla- - -vlja z nemi-rom
p i-ska- - -nje vse na- - -še
p po-pla- - -vlja z nemi-rom i-ska- - -nje vse na- - -še

in na- -še sme-ri in na- -še sa- -
in na- -še sme-ri in na- -še sa- -
lo- - -mi in na- -še sa- -
in na- -še sme-ri u- -bi- -

- -nje nam sa- - -nje u- -bi- - -ja,
- -nje u- -bi- - -ja, u- -bi- - -ja,
- -nje nam sa- - -nje u- -bi- - -ja.
- -ja nam sa- - -nje u- -bi- - -ja,

in za - - - kra - ment — je zlo - - - čin, —

in za - - - - kra - ment zlo - - - čin, zlo - - - čin,

in za - - - kra - ment — je zlo - - - čin, —

in za - - - - kra - - ment zlo - - - čin, zlo - - - čin,

mp bo - - - - lest — z lju - be - - - zni - jo bo - - - -

mp bo - - - - lest je z lju - be - - - zni - jo bo - - - -

mp bo - - - - lest — z lju - be -

mp zlo - - - - čin; bo - - - - lest je z lju - be -

mf - lest — spe - - - ta — o - ro - - - pa - na, — o - ro - - - pa - na

mf - lest — spe - - - ta — o - ro - - - pa - na, — o - ro - - - pa - na

mf - - - zni - jo spe - - - ta o - ro - - - pa - na, o - ro - - - pa - na

mf - - - zni - jo spe - - - ta, o - ro - - - pa - na, o - ro - - - pa - na

decesc.

f sve-ti- - - - -šča- so src, kot da so

f sve-ti- - - - -šča- so src, kot da so

f sve-ti- - - - -šča- so src, kot da so

f sve-ti- - - - -šča ti- - - - -ha za- kle-

decesc. *mf*

p za- - kle- ta, pro- kle- - - ta.

mf za- kle- - - ta, pro- kle- - - ta.

p za- - kle- ta, *mp* pro- - kle- - - ta.

p - ta, *p* pro- kle- - - ta.

pp

pp

pp

pp

mp Ta stra- - - - -šni, ta ne-

mp Ta stra- - - - -šni,

mf Iz teh mr- - zlih

mp Ta stra- - - - -

pa plo - - - ve - jo si - - - ve, o - bu - - - pne mo -
 čas, ————— ne - u - re - je - ni ————— čas, —————
 - - - - - tve si - - - - - ve o - - bu - pne mo -
 - - - - - ni čas, —————

- li - - tve, mo - li - - - - - tve, kjer ————— je
 ————— mo - li - - - - - tve, kjer ————— je
 - li - - tve, mo - li - - - - - tve na - - - - - vzgor
 ————— mo - li - - - - - tve na - - - - - vzgor

f mir ————— in lju - - - - - be - - -
f mir ————— in lju - - - - - be - - -
f mir ————— in lju - - - - - be - - -
f mir ————— in lju - - - - - be - - -

- zen in blišč

- zen in blišč,

- zen in blišč

- zen in blišč,

mf e - -

mf e - -

cres blišč, *cen* blišč

- vro - pski člo - - - - - vek si i - šče re - ši -

cres blišč, *cen* blišč

- vro - pski člo - - - - - vek si i - šče re - ši -

do - - - - - fve.

do - - - - - fve.

KAZALO TEKSTA

	STRAN
Človek in čas	7
Legenda o prevzetnem zidarju	33
Na robu slovenske legende	37
Dnevne in nočne pesmi	56
Misli o plesu	64
Za preureditev nazora o jeziku	66
Stvar brez obraza	77
Sedem dni	92
Pota sodobne glasbe	109
Romantična znanost	117
Pesem pomladnemu vetru	129
Pesem ob ločitvi	131
Zdravica v ranem jutru	132
D. H. Lawrence in eros	134
Beg v umetnost	141
K novemu stavbarstvu	145
Prve pripombe k slovenskemu filmu	153
Rajko Ložar	7
Bogomir Magajna	33
Boris Orel	37
Edvard Kocbek	56
Pino Mlakar	64
Božo Vodušek	66
Mirko Javornik	77
Bogomir Magajna	92
Vilko Ukmar	109
Bogo Pregelj	117
Božo Vodušek	129
Ludvik Klakočar	134
Mirko Javornik	141
Rajko Ložar	145
Boris Orel	153

KAZALO SLIK

„Marija udarjena“ (bakrorez)	Chr. Jos. Frey	33
Sv. Valentin (lesorez)	Neznan mojster	36
Un Amour du Moyen âge	Pia in Pino Mlakar	65
Krajina (olje)	Franc Pavlovec	81
Materinstvo (les)	France Gorše	97
Marija z Jezusom (olje)	Miha Maleš	113

Hiše Vzajemne zavarovalnice	Fr. Tomažič	129
Palača hranilnice Dravske banovine v Mariboru	S. Dev, J. Černigoj	145
Vila v Ljubljani	V. Mušič	
Iz filma Triglavске strmine	M. Badiura	153
Iz filmov o Dolenjski in Ameriki	B. Jakac	

GLASBENA PRILOGA

Ta strašni čas	Vilko Ukmar	155
----------------	-------------	-----

„Misli o plesu“ Pina Mlakarja je zbral in prevedel Mirko Javornik. Sliki Sv. Valentina in „Marije udarjene“ sta napravljena po izvornikih iz grafične zbirke g. Pavla Wintra v Ljubljani. Klišeje slik iz filma „Triglavске strmine“ je za zbornik dal na razpolago g. Metod Badiura

